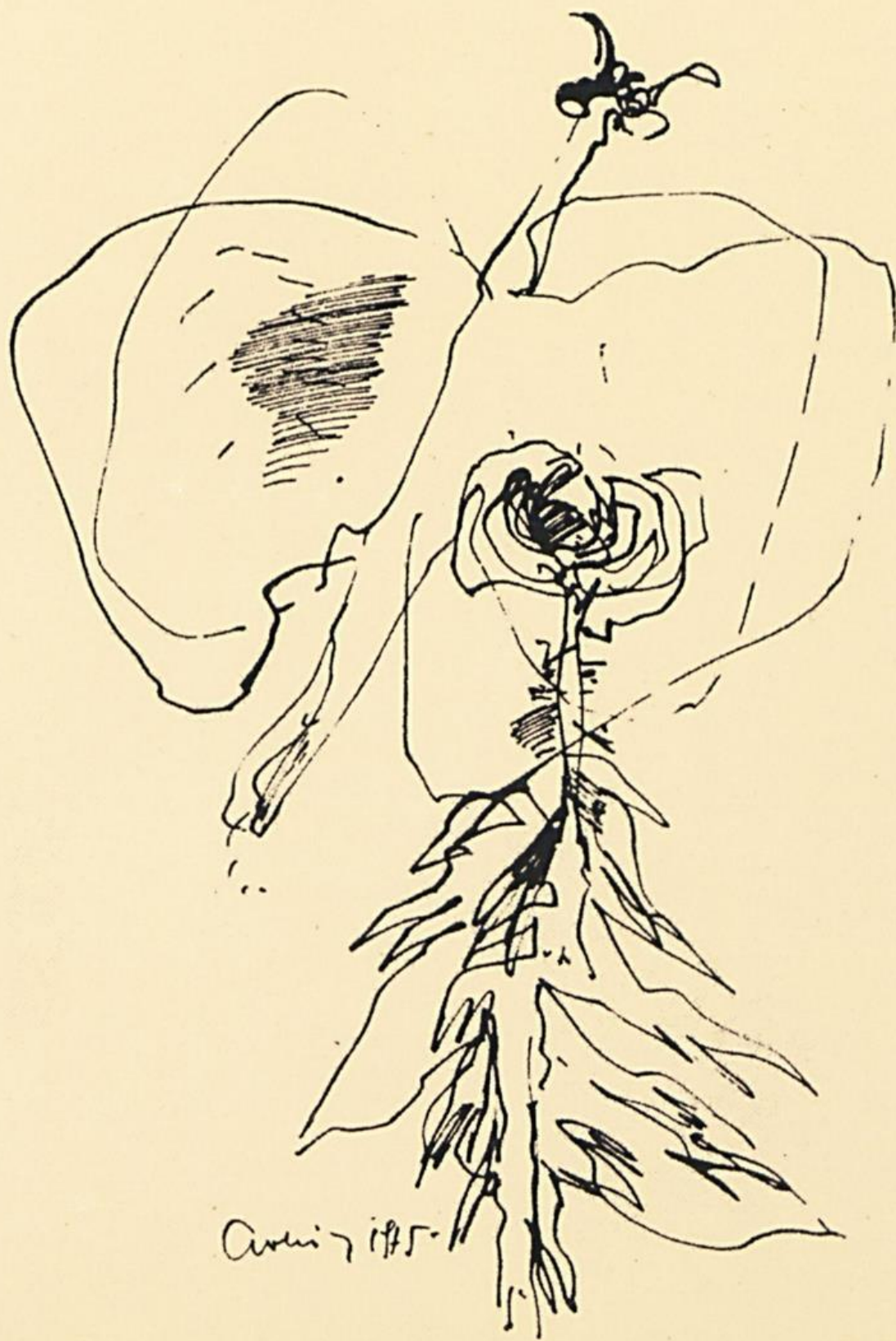

palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

Névjegy

- Kalász Márton* A Stuttgarti Magyar Kulturális és Tájékoztatói Központ igazgatója (1991–94). Radnóti- és József Attila-díjas költő. *Tizedelő cédlák* című kötete 2000-ben jelent meg.
- Lászlóffy Aladár* Magyar Tudományos Akadémiai díjas, valamint Graves-, József Attila-, Berzsenyi-, Tiszatáj-, Kossuth-díjas költő. Legutóbbi kötete *Szélmalom-leltár* címmel jelent meg 1999-ben.
- Kántor Péter* József Attila- és Soros Életmű-díjas költő, műfordító. Legutóbbi verseskötete *Bucsú és megérkezés* címmel 1997-ben jelent meg.
- Kovács Sándor Iván* A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára.
Határ Győző Londonban élő magyar költő. Csokonai-, Quasimodo-, Kossuth-díjas. *Szentföld a Föld* című kötete 2000-ben jelent meg. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tb. tagja.
- Sarusi Mihály* Balatonalmádiban élő író, 1979-től az MTI békéscsabai tudósítója. *Vagabundkorszó* című könyve 2001-ben jelent meg.
- Konczek József* Költő, újságíró, a MTI szerkesztőségének munkatársa. *Egy szó* című verseskötete a *Palócföld Könyvek* sorozatában 1987-ben jelent meg.
- Marafkó László* A *Magyar Nemzet* szerkesztője. 1968–1975. között a *Jelenkor* szerkesztő bizottság tagja. Legutóbbi kötete *Futamok életre-baláltra* címmel 1998-ban jelent meg.
- N. Mészáros Júlia* Művészettörténész, a Győri Művészeti Múzeum igazgatója.
Bárdy Margit Diszlet- és jelmeztervező. 1956-tól Németországban él, doboz-objektjeivel szerepel kiállításokon. Nagyformátumú művészeti albuma 1998-ban jelent meg.
- Horgas Béla* 1965–1988. között a *Gyermekünk* című folyóirat szerkesztője, a *Liget* főmunkatársa. Legutóbbi könyve: *A hal tréfiája* (1998).
- Marschalkó Zsolt* Salgótarjánban élő költő, drámaíró. A Soproni Petőfi Színház drámaíró-ösztöndíjasa (2000), legutóbbi verseskötete *Vándor az óceánnál* címmel 1999-ben jelent meg.
- Mikszáth Kálmán* „A Nagy Palóc”
Indu Mazaldan Indiai műfordítónő, aki népmeséket, népdalokat és XX. századi magyar irodalmat fordít hindi nyelvre.
- Pásztor Ferenc* Salgótarjánban született. 1958-tól a Magyar Televízió munkatársa, szerkesztője, több útikönyve látott napvilágot (*Száz nap nyeregben. Egy expedíció története* stb.).
- Handó Péter* Sósartonban élő író, költő. *Képek egy feledhető jelenből* című verseskötete 1992-ben jelent meg.
- Szigeti Lajos Sándor* A szegedi József Attila Tudományegyetem tanára. Kutatási területei: modern magyar irodalomtörténet, posztmodern irodalomtudomány.
- Vasy Géza* Az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézetének tanára. Nagy László és kortársai életművének kutatója.
- Végh Károly* Diósjenői születésű muzcológus, irodalomtörténész, Czine Mihályról írt monográfiát.
Tadeusz Rózewicz A XX. századi lengyel irodalom meghatározó alakja. Költő, novellista, drámaíró. Több könyve jelent meg magyarul (*A mi kis stabilitásunk. Halál régi diszletek között*).
- Gömöri György* Cambridge-ben él, ahol magyar és lengyel irodalmat tanít. Jurzykowski- és Quasimodo-díjas, a *Bécsi Napló* szerkesztő bizottsági tagja.
- Lackfi János* 1996-tól a Pázmány Péter Katolikus Egyetem francia tanszékén előadó. Brüsszeli-ösztöndíjas (1995). A Magyar Pen Club titkára, Soros-ösztöndíjas (1998).
- Dienes Eszter* Törökszentmiklóson élő költőnő. A Debreceni Tanítóképző Főiskola népművelés szakán végzett. Legutóbbi kötete *Holdvirágzás* címmel 2000-ben jelent meg.
- Jávorka Ágnes* Pécsen élő költő, prózaíró. Önálló kötete eddig nem jelent meg, munkáinak javarésze az Internet oldalain olvasható.
- Kupcsulik Ágnes* Költőnő, a salgótarjáni Balassi Bálint Asztaltársaság tagja, rendszeresen publikál lapunkban.
Mizser Attila Füleken élő költő.
dr. Mezei István Szociológus, a Miskolci Egyetem tanára, a Regionális Kutatási Központ munkatársa. Legutóbbi esszéje az Enyedi György 70. születésnapjára készült tanulmánykötetben jelent meg.

palocföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat

Megjelenik kéthavonként.

Főszerkesztő: Praznovszky Mihály

Főmunkatárs: Nagy Pál (Párizsi Magyar Műhely)

A szerkesztőség tagjai:

Marschalkó Zsolt (szerkesztő)

dr. Kovács Anna (tanulmány)

Dukay Nagy Adám (szépirodalom)

Bakos Ferenc (művészet)

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.

Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár, 3101 Salgótarján, Pf. 18

Felelős kiadó: Oroszné Katona Anna

Készült: Polar Stúdió, Salgótarján

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 11-16 óra között

A szerkesztőség levélcíme:

Salgótarján Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, 3100 Salgótarján, Múzeum tér 1.

Telefon: 32/417-255

Fax: 32/310-838

Internetcím: www.bbmk.hu/palocfold

E-mail: palocfold@bbmk.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár, előfizethető ugyanitt.

Folyóiratunk megvásárolható az Írók Boltjában (Budapest, Andrássy út 45.)

2001-ben megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 200 Ft

Előfizetési díj egy évre: 900 Ft

Kéziratot és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN: 0555-8867

INDEX: 25925

Lapunk megjelenését támogatta: a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Tartalom

<i>Kalász Márton</i>	A költészetről	99
<i>Lászlóffy Aladár</i>	Ugyanott és ugyanakkor; A sárkány hasán	100
<i>Kántor Péter</i>	Esti mese	102
<i>Kovács Sándor Iván</i>	„Szép szónak szárnyát nem szegik” (Felföldi íróportrék)	103
<i>Határ Győző</i>	Retorika; Régi szép idők	110
<i>Sarusi Mihály</i>	Pláne a lottó	114
<i>Konczek József</i>	A szarvasok könyve	118
<i>Marafkó László</i>	A múlt hártái	128
<i>N. Mészáros Júlia</i>	Bárdy Margit dobozművei Győrben	131
<i>Horgas Béla</i>	Szorgos rajzoló; Kockás füzet volna	132
<i>Marschalkó Zsolt</i>	Holdkirály (színmű)	135
<i>Mikszáth Kálmán</i>	A pénzügyminiszter reggelije c. novellája <i>Indu Maszaldan</i> fordításában	161
<i>Pásztor Ferenc</i>	Éljen Rákosi, a komám!	163
	A karancsi remete	166
<i>Handó Péter</i>	Tüllihégés; Búcsú; Észlelés	170
<i>Szigeti Lajos Sándor</i>	Ritmus, forma, globalizáció a magyar lírában	171
<i>Vasy Géza</i>	Kormos István pályakezdő kötete	179
<i>Végh Károly</i>	Czine Mihály pályaképe	189
<i>Tadusz Rózewicz</i>	A halottak; Lírai apróhirdetések; Egy 1963-as álom emléke (Fordította: Gömöri György)	199
<i>Lackfi János</i>	Felfordul a gyomra	204
<i>Dienes Eszter</i>	Bocsáss meg; Járok, jövök; Útravaló	210
<i>Jávorka Ágnes</i>	Lebegés; Utolsó este egy kórházi ágyon; Áprilisi hajnali három	212
<i>Kupcsulik Ágnes</i>	A költő; arteriosclerosis; Szeptember	214
<i>Mészser Attila</i>	Sorhossz; tavaly szindbád mariendbadban	216
<i>Mezei István</i>	Az Ipolytól a Tiszáig (A magyar-szlovák határmenti kapcsolatok)	217
<i>Pályázati felhívások</i>		236–239
<i>p. s.</i>		240

A borítón: Csobány Kálmán Munkácsy-díjas, *Érdemes-művész Lepke és virág* című alkotása
(Reprodukció: Buda László)

Grafika: Bakos Ferenc, Orbán György János

A mellékleten Bárdy Margit objektjei (Fotó: Ruska Judit)

Bárdy Margit objektjei
(Fotó: Ruska Judit)

Red-headed girl 1997

The dance in white fur 1998

Spaniard 1998

Dancer in pink 1998

Blue dance with hat 1999

Italian woman 1998

Childhood 1998

Journey in time 1999

Man behind the scenes 1999

Homage to Boris Grigorjev 1999

Harriet & Harriet

Alfred 1998

Girl in the Riesengebirge 1999

Two red girls 1996

A chorus singer 1999

A chorus singer

Mrs. Bryant 1999

Beatie Bryant 1999

A költészetről

Én volnék a mező lilioma,
de szőnöm, fonnom – hány alakzaton
nem munkálkodnám? Amint Salamon
tündöklő ruháját viszont kívánná,
nem látnám mást magamra öltennem. Soha
költészet, mint Énekek énekének
lilioma – már puszta peremen mi vár rá?
Főnt a szépség pohara meredélyre,
ajk-ívre mérve; a másik ajak,
én tudnám igazán, merről parázs:
szavam! Nem volnék a mező lilioma –
fáradnom, szünnöm; ha épp Salamon
mondja: mátkám a tövisen legeltet,
mátkám fű táblái közt, liliom.
De mindez, tudnám, mint szárnya haja,
holló suhogna, árnyam, lent a hárfá-
rét, halmaz-hangjaim, szárnya csapat
csapná az ég boltját, fogna annyi magot
szép mezőig, s volna lilioma
majd két hang-mezőnek; karvaly, karmas,
tépne, húrolna, éhre. Aggodalmas-
sággal bújtatnám héjből – énekem.

Ugyanott és ugyanakkor

Látod milyen derűs vagyok?
Látod milyen boldog lettem?
Látod mennyi égbolt ragyog
huszonnégy órát felettem?

Holmi bezzeg-kalap voltam,
Isten bokrétás kalapja.
Mennyi közhely élve, holtan
lehet honderűk alapja.

Lehet azt, ami elillant
elvezetni háztól házig,
mint a földgázt, mint a villanyt,
s minden fogyasztója fázik.

Lehet nem volt közös semmi,
csupán az útszéli vackor:
enni kell és jönni-menni
ugyanott és ugyanakkor.

Mit szeretnék szomorúan
amikor a jövő felvet?
Hogy ne érintsék a múltam,
mint a megszakadt szerelmet.

A sárkány hasán

Egy repülő papírlapon
semmi ír és semmi olvas.
Szél alapon, vaskalapon
bűbájosok bandukolnak.

Forog a föld talpam alatt,
pörög a fény fejem felett.
Mennyi vándordíák haladt
mennyi elmaradt kor helyett.

Mennyi farkas, ordas, osztrák
dült fel mennyi Nagyenvedet.
Onnan, hol a betűt osztják,
mennyt hordott a szeretet?

Vonalzók és tyúktojások:
írás, mene, tekel, fáesz...
Számtanóra: mi és mások,
titokzatos, kire vár ez.

Góliát hogy tépte széjjel
törpe hadak parittyáit –
s mennyi dobd-vissza-kenyérrel
talált célba mégis Dávid!

A repülő papírlapon
elszabadult semmi olvas.
Szél alapon, vaskalapon
boszorkányok bandukolnak.

Esti mese

Amikor még nem alakult ki olyan szépen minden,
ahogy aztán minden olyan szépen kialakult,
sárkányok népesítették be a földet,
és mindegyiknek annyi feje volt, amennyit kért
az Úrtól, aki akkoriban még kezdő volt,
s mint ilyen, Mindenhatónak hitte magát.
Egyszer aztán gondolt egyet a Hétfejű sárkány,
és kinyírta a Háromfejűt,
utána pedig a Tizenkétfejűt is,
mert vérszemet kapott,
és mert amaz állandóan veszekedett önmagával.
Mindent tizenkétszer kell mondjak? – üvöltözött
a szegény Tizenkétfejű, de már nem sokáig.
Igen, mindent tizenkétszer kellett mondania.
Úgyhogy a Hétfejű könnyen elbánt vele.
Hanem aztán jött az Egyfejű ember.
Az Úr addigra már profi volt,
s mint ilyen, nem szólt bele a dolgokba többé.
Tőle, ha akarjuk, klónozzhatjuk is magunkat.

De egy mese sem tart örökké.
Jó éjszakát, gyerekek.

„Szép szónak szárnyát nem szegik” (Felföldi íróportrék)

*A Pázmány-idézzettel útunk indított sorozat újabb kutatások alapján rajzolja meg a magyar késő-
reneszánsz és a barokk irodalom felföldi irókválóságainak portréit.*

*A továbbiakban rendszeresen találkozhatnak a Palócföld olvasói Kovács Sándor Ivánnak, az Eötvös
Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke professzorának
olvasmányos filológiai esszéivel. (A szerk.)*

„Szép szónak szárnyát nem szegik”, „A szók szárnyasak, mint az elbocsátott madár” – olvassuk Pázmány Péternél, a magyar irodalmi nyelv talán legnagyobb XVII. századi törvényhozójánál, aki írói, egyházépítői és politikai pályáját a Felföldön futotta be. Mint esztergomi érsek Nagyszombatban és Pozsonyban kellett lakoznia, mert Esztergomot és a Dunántúlt a török szállta meg. „Szép szónak szárnyát nem szegik”, „A szók szárnyasak, mint az elbocsátott madár”: nem ismerik a békediktátumokat és a határok sorompóit; a szavak átrepülnek a gránicon, s megülnek otthonosan, ahol értik a magyar és a szlovák vagy a német nyelvet. Értelmes, toleráns nyelvi kölcsönhatásoknak már a XVII. században tanúi vagyunk. Nógrád megújult irodalmi folyóirata a magyar régiség erős szárnyú, szép szavaival segíthet elmélyíteni ezt a felföldi népek és nyelvek közötti kívánatos korrespondenciát. A továbbiakban nem feltétlenül a kronológia szerint haladunk *Felföldi íróportréink*-kal. Elsőül az arany-sarkantyús vitéz: kékkői gróf Balassa Bálint arc-képét rajzoljuk meg.

Balassa Bálint

Balassa Bálint

Ez a Balassa (1626–1684) az érettségi tétel Balassi Bálint, a nagy reneszánsz költő András nevű nagybátyjának a családjából származott. Árva gyermek volt, mostohaanyja brutalitása elől a nagyszombati jezsuita kollégiumba szökött, és ott befogadták.

Hányattatásairól írt életrajzi drámájának fikciója szerint így köszöntötte és látta el intelmekkel az ifjú Balassát egyik tanára:

Ki hasonló nevet viselt nemzetedben,
Tudomány, vitézség, szerelem volt ebben.
Tizenegy bajt egy nap vitt erős fegyverben,
Annyiszor részesült az győzelmekben,
És annyi kópia vitéz törésekben.
Mása nem volt eddig az magyar versekben,
Mars, Pallas hívének írják az könyvekben.
Annak képét látom lenni személyedben,
Successora leszel, de nemcsak nevedben.
Kövessed két jóban egész életedben,
Szerelmet ne bocsáss de jó erkölcsödben,
Mert megbont és megront jó természetedben,
Hogyha fészket verhet Cupido szívedben.
Én meg nem csalatlak jó reménységedben,
Apád és pártfogód leszek jó igyedben.
azonban Palláshoz menj ily friss idődben
S bimbódban virágzó ékes eszetndődben.

Leleményesen a drámába applikált kettős Balassi-Balassa-portré ez; értesülései Rimay János Balassi-megítélésének ismeretére vallanak.

Milyen successora (utóda) lett Balassa Balassinak mint katona és költő; csak Pallast vagy Cupidót is szolgálta-e? Választ ad erre Balassa Bálint húszegynéhány verse, amelyek a Régi Magyar Költők Tára XVII. századi sorozatának 12. kötetében olvashatók. A sajtó alá rendező Varga Imre azonban sajnos nem vette fel a Balassa-versek közé azt az egy felvonásnyi, 635 sor terjedelmű drámatörédket, amit szintén ő publikált kéziratból, és úgy véli, ez a dráma 1643-ban keletkezett. A drámában ugyanis van három önálló vers (*Versus praefativi* [A versek bevezetője], *Bátorságot vesztek...*, *Bátorságom indítója...*): mindnek versfői (összeolvasható első betűi) Balassa nevét adják. Már ezekből az akrosztichonokból kitűnik, hogy eredetileg önálló versek voltak. A költő csak később foglalhatta bele azokat drámájába. A *Bátorságot vesztek...* kezdetű vers kolofonjából (bevezetésből) nem lehet tehát arra következtetni, hogy drámáját Balassa tizenhétesztendő

korában írta: „Ézt szerzém tizenhét esztendő s időmben, / Indulván tanulni gyermek-
esztendőmben.” Nem a dráma, hanem a később belefoglalt vers készült ekkor, 1643-
ban, hiszen ha még tanulni *indult*, hogy *fogadhatták* volna már tanárai?

A „*Bujaságnak senki...*” kezdetű *Versus praefativi* Balassa Bálint összeállított, de eredeti formájában ránk nem maradt kéziratos verseskönyvének tematikai beosztását árulja el. Olyan verses poétikai önértelmezés ez éppen, mint Beniczky Péter 1664-ben kinyomtatott verseskötetének záródarabja: a *Befejezése ez verseknek*. A különbség csak a kötetbeli pozíció; Balassa még a címszerkezetet is átveszi Beniczkytól: *Versus praefativi* – A versek bevezetése. Balassa kötetkompozícióban gondolkodott. „A versek bevezetése” hármas funkciót is betölthetett volna: bevezetése mind a verseknek, mind a drámának, egyszersmind poétikai magyarázat a kompozícióról és a versek értelméből.

Balassa Bálint a szép nevű nógrádi Kékkő várában született. Az erősség a XIII. századtól a Balassák kezén volt. Fényes Elek szerint „kék színű kősziklás hegyen láthatni régi várukat”. 1612. évi újjáépítésére a vár belső kapuján „egy négyszögletű kék kőbe vésett felirat” emlékeztet.

„Kékítőt old az ég vizében” ... Balassa Bálint édesanyjával már kisfia születésekor ez történt, és ő is hamar elkerült a maga életrajzi „Öcsödjére”: mostohája karmai közé. „Csudálkozásra és szájalomra méltó árvai állapotom; az én atyám, mostohaanyám kedvéért mint tartott” – panaszoja egy levelében. „Égyszer talám esztendeig eleget nem adtak ennem, úgyannyira, hogy ha Balassi Imréné asszonyom rendén elvult jobbágyok és egyebek is hun zab s hun pohánka kenyeret nem adtak volna, talám éhhal is meg kellett volna halnom, mert a kulcsár fejére nem mert volna egy cipót adni, sem egy italt. Csaknem mezítelen jártam, lábombeli gyakrabban nem volt, csaknem az féreg ett meg [...], inget egy esztendeig sem adtak [...], utoljára még tanítani sem akartak; az atyámtól el kellett jönnöm, mert Kékkőben is egy boltban rekesztvén egyedül magamat csupa padimentumon hálattak, holott csaknem desperáltam [reményem vesztettem], mint gyermek félvén éjszakának idején.” A mostoha a kisfiú anyjának vagyonára fente a fogát, ezért akarta elveszejtetni. A levelet idéző Varga Imre a drámából is hozza az erre vonatkozó részt: „Éged nyomorultul tart keménységében. / Most vashoz hasonló kegyetlenségében”.

Amikor Balassa már a bécsi egyetemen is bevégezte tanulmányait, visszaszerzi a birtokokat, grófi címet kap, rendje előkelőségei közé emelkedik. A Wesselényit nádorrá választó pozsonyi országgyűlésen Zrínyivel is találkozhat (lásd erről Rákóczi László naplóját). A felföldi harcokban Balassa Bálint kiváló katonának bizonyul; verseket ekkor is ír, de Zrínyi *Syrena*-kötete, úgy látszik, nem kerül kezébe. Legalábbis költőként nem kamatoztatja. Zrínyi heroizmusa nincs is jelen költészetében, Balassa hangja visszafogottabb, csendesebb, szemlélődőbb. Beniczkyre (akinek *Magyar rimusait* forgatnia kellett) inkább emlékeztet, Esterházy Pálnak inkább előhangja. A korábbiaktól sem látszik szorosán függőnek, jóllehet ő is a hagyományos szerelmes, vitézi, istenes tematikát veszi fel. A *Botlik az szerencse...* Balassi és Rimay frazeológiájából kölcsönöz, a Balassa-költészet egésze azonban inkább Beniczky közhelyeinek végigmondása, többnyire terjengősebben. A BALASSA BÁLINTHÉ akrosztichon szinte állandó alkalmazása majd minden versét tíznél több szakaszossá nyújtja. Ez a

„saját nevéhez tapadó névmágia” – mint Orlovszky Géza megjegyzi – „elengedhetetlen tartozékává” teszi verseinek a névrejtést, vagy inkább a névkimondást. Amikor mostohája elveszi tőle a gyermekkort, ő is elveszti nevének történelmi súlyát: nem Balassi-Balassa, hanem csak „Pista”, mint a lelenc-disznópásztor József Attila.

Csendes herizmusából következően Balassának vitézi verse jó ha van kettő. A *Bátor-ságom indítója*... inkább csak a Venus, Pallas, Mars közötti választás verses megvitatása. Annál emlékezetesebb a *Cantio* [Ének]: kezdősora szerint a *Bátorítsad benned bizó, bús szívemet*... A *Cantiót* Beniczkyhez és Esterházyhoz kapcsolja, hogy ez is a *A keresztény vitézek kötelességeit* kijelölő és propagáló Pázmány-szentbeszéd ihletében készült:

Bátorítsad benned bizó, bús szívemet,
Ki engem teremtél, s megváltád lelkemet,
Szent nevedért viszem pogányra véretem,
Kérlek, oltalmazd mocsoktól híretem.

Az te szent nevedben kötöm fel kardomat,
Indulok szívesen, s eresztem zászlómat,
Segítségül hívom hadverő uramat,
Áldja szerencsével elkezdett utamat.

Lehetetlen nálad nélkül az vitézség,
Pogányok szívében csak az vakmerőség,
Átkod bocsásd reájok, rongtsa meg erősség,
Velünk áldás járjon, s hadverő dicsőség.

Áronnak is száraz vesszeje virágzott,
Vitézség sok gyenge karokból csírázott,
Hatalmadból kis nép soktúl prédát hozott,
Ha szent nevedben járt, s hív szívvel áldozott.

Sokat vonszon préda, én nem megyek azért,
De nevedért, igaz anyaszentegyházért,
Sok szegény özvegyért, ártatlan árvaért,
Hazám s házam népe megmaradásaért.

Se éles törömbe, se könnyű lovamban,
Erőmbe sem bízom, de szent hatalmadban,
Csalatik, ki bízik emberben s magában,
Ha szerencsét engedsz, te neved lesz abban.

Áldj meg és oltalmaz halálos vétectől,
Rabságtól s véletlen káros esetektől,
Rút szégyenvallástól, csonkító sebektől,
Mennyei seregek megmentnek ezektől.

Sebei „rút” bűzét már Balassi észlelte, Rimay a vér „szagát”, a „kinyitott seb” látványát tárta elénk, keze csonkulásán majd Koháry István tépelődött. Balassa is a „csonkító sebeket”, a „rút szégyenvallást” távoztatja vitézi fohászával. A vers kolofoinja Beniczky helymegnevezéseire emlékeztet: ott a Dudvág, itt a Nyitra vize a lesverő hely:

Ezerhatszázhatvanhárom esztendőben
Hirtelen írtam ezt háborúidőben,
Lest Nyitra vizénél állván egy erdőben,
Nevem versfejeknek első betűiben.

Idézem itt Balassa Bálintnak egy másik beniczkys zárlatú versét is:

Ezerhatszáz után hatvankilenc folytán
Aratási időkor,
Madarak zengése s az vizek csörgése
Felserkentvén hajnalkor,
A Vág vize partján egy felnőtt kősziklán
Így imádkoztam egykor.

Balassának a két-három soros szakaszai tömörebbek: ilyenek a *Versus praefativi* (A versek bevezetése), a *Genius cantat* (Géniusz énekel; a *Genius* a szerző megnevezése az életrajzi drámában) és a *Bujkálász nyilván van szépséged...* A *Genius cantat* tizenöt akrosztichonos szakaszát azonban elnehezíti a tizenháromszor ismételt három refrénsor monotómiája. De hát ez még tizenhét esztendősi kori próbálkozás a sok túlhabzással. A *Bujkálász nyilván van szépséged...* meggondoltabban játékos. Balassának „Lészek, kézek, fészek; szűz, űz, győz; nyíl, csél, nyél; helyed, veled, mellyed” rímei is természetesek. Erotikája kellemes-különös:

Az te szívedet elvészem,
Ha megkaplak, szerelmesem,
S nagy kegyesen belém tészem. [...]

Nincsen néked oly vad helyed,
Hun szívem ne volna veled,
Mert szép mellyed fészkenmé lett.

Ha sötétben látja „vak világát”, mint Rimay látta a magát a súlyos „kőesők” alatt, akkor is a szerelem lesz menedéke. De amíg eljut a vers zárlatába emelt vigasztaló támasztékig, hosszú katalógusát állítja össze keserűségeinek, a történelmi idő és az évszakok változásait torlasztva egymásra:

Búmra vonta, látom, vak világ harangját,
Keserűségemnek gerjesztvén nagy lángját,
Terjeszti haragját,
I hervasztván szívemben életem virágját.

Aranyidők voltak néha, de elmúltak,
Gyermek esztendeink azokhoz nem nyúltak,
Mert régen elhulltak
Istenes napjai, melyekben nem dúltak.

Lángozó haragnak távol járt ereje,
Az volt ez világnak kikelet ideje,
s nem romlott veleje,
Sok jó erkölcsökkel virágzott mezeje.

Aranyüdő után ezüst következett,
S virágzó kikelet után nyár érkezett,
Mely haragot szerzett,
De több undokságról nem is emlékezett.

Szemlátomásunkra ezek mind elmúltak,
S alábbvaló részből más idők fordultak,
S mint egy ősz, úgy voltak,
Mert haszonért harcon sok emberek hulltak.

Sem arany-, sem ezüst-, sem rézidő immár,
Télbe jár ez világ, s utolsó végén jár,
El is romol hamar,
S mégis vakságában magára jókat vár.

Agyaggal öszvevert kemény vasból vagyon,
Szép intésnek békét minden ember hagyjon,
S hogy ne verjék agyon,
Az igazmondástul bár hátra maradjon.

Bűnre lágy, mint az sár, de vas megtérésre,
Acélszíve vagyon minden jó kérésre,
S hajlandó sértésre,
Jót is magyarázni szokott gonosz részre.

A sokat emlegetett Balassa-vers, az *Átok* nyers, paszkvillikus szitkozódásai csak üres szózuhatagok a *Bámmra vonta világ...* életbölcességéhez, feszes szakaszaihoz mervé. Megvetendő ez az „agyaggal öszvevert kemény viaszbul” körénk sűrűsödött, eldurvult „vak világ”. Csak „egy kegyes ráró”, a szerelem madara hozhat vigasztalást. Ezt azonban Balassa nehézkes inverzióval tudja kimondani:

Én az vak világot éppen megvetettem,
de benne egy kegyes rárónak s kedveltem,
S igazán szerettem,
Tartsad meg, Úristen, azmint könyörgöttem.

Balassa Bálint három bűnbocsánati énekkel és egy „Más rendbeli” könyörgéssel reprezentálja a nagy hagyományú versfajta Nyéki Vörös Máttyás és Koháry István közötti periódusát. Ez a töredelmes hang jobban áll neki, mint az átkozódás, vagy a vitézkedés. Talán Pázmány Péter nagypénteki prédikációit nyitja ki ő is könyvesházában, talán egy passió s szentképpel szembesül, amikor Krisztus kifolyott vérenek rárüházott bíborával mossa le bűneit, amelyek nem voltak alábbvalók az ellene elkövetettekénél:

Megszakadozott testednek s abból kifolyott vérednek
Rárüházott bíbora
Az bűn fergetege ellen, hogy kárhozatra ne verjen,
Legyen lelkem sátora. [...]
Sebeidnek rejtekénben, szent oldaladnak öblében
Röjtsed rémült lelkemet.
Rajtam okot ne találjon, hogy az sátán felprédáljon
Halálomkor engemet.

Kékkő vára a XIX. század elején

Retorika

kerülve a fennen-szárnyalást és a hamis pátoszt; olyan melegszívűen és olyan bukolikus egyszerűséggel, ahogy egy néptanító is elmondhatná a Trónörökös jelenlétében – ha volnának trónok és azoknak örökösei, ha volnának néptanítók és egyáltalán, ha volna nép (ha-volna-jó-volna alapon)

mert nemcsak lépcsőházi gondolatok vannak, amelyeket az ember elfelejt elmondani odafent, amíg ott volt, ahol mondania kellett volna; hanem vannak előgondolatok is, amelyeket az ember alighogy elgondolta, mindjárt elveti

alighanem ezzel kell kezdeni és nem amazzal

ezzel és nem *amazzal*, különösen egy olyan kiváló alkalommal – mert alkalom szüli a szónokot – amikor nem ünneprontásra, hanem az ünnepi fény emelésére kérik fel az embert; mármint ha az ember olyan ember volna, aki az ünnep fényének emelésére kiválóan alkalmas (ha-volna-jó-volna alapon)

mint most is, ebben a várakozásteljes csendben; márpedig kit nem ihletne meg a várakozásteljes csend, az ünnepi ajkak mosolyra terpedése, a szónoklatra hegyezett fülek kíváncsi kelepelése, valamint az odafordulva-rátapadó szemek ragyogása – a szemeké, amelyek kereszttüzébe odaállítva képzelettel magát a beszélő, mármint ha minden bátorságát összeszedve szóra nyílna szája, mint ahogy összeszedni nem szedi össze se bátorságát se másmit és szóra szája nem nyílik

de persze, jobb híján, a névsorolvasás avagy a jelenlevő nevek listájának az emlékezetből végigpergetett odalobogtatása helyett, ha a jelenlevőket egyszerűen csak amúgy szólítaná meg, hogy tisztelt jelenlevők (minthogy a tisztelt *távollévőket* hasonlóképpen szólógnatni milyen hiábavaló, olyan abszurdum volna, ha még volnának olyan hiábavalóságok, amelyek egyúttal abszurdumok); de megszólítani nem szólítja meg sem emígy, sem amúgy

diplomatikusnak kell lennie, hiszen a diplomáciában éppen az a szép, hogy nem a kedélyek körömmeresztő felborzolására, hanem a kedélyek köröm-behúzó fel-nem-borzolására törekszik, ami már magában véve dicséretes és szőrmentén-cirógató; hiszen

hiszen a *csend*, az igazi, ha *igazi*, az olyan, hogy – akár az egészségtől majd kicsattanó orca, kis híja hogy fel nem *csattan*; az egyúttlét olyan idillikus, mint a holdas sziluetten ábrázoló várromos üdvözlőkártyán az *idill* (vízimalmot, dereglyét avagy színpadi gályát is mondhattam volna; mert már a holdfény tetejébe a csillagokat is lehozná az ember, csak hogy meg ne törje az *idilli* hangulatot a csehüveg csillárok alatt – s ugyan mi kecsesebb hajónemben, mint a gálya, mely egyúttal a csermely csevely csobogó dagálya)

kettőzött figyelemmel: hogy ne az jusson az embernek eszébe, amit kerülni kell; hanem az eszményi hozzáidomulás a nyújtott alkalomhoz és a bársonyosság taglejtésben és hanghordozásban, ami illik az *idilli* hangulathoz: az jusson eszébe

hogy ne csobbanás legyen – az öngyilkos a folyamba belecsobban miként; hanem csibe-csobogás, amely a csónak alá csuszamló víz csobogására emlékeztet, glugluglu; el kell hogy fojtsa a reccsenést, a recsegéseket, amelyek időről-időre felbigyegnek-bugyognak s oly zörejesek, hogy az már-már *dörög*: istenments, ilyesmi hogy hallótávolságban legyen

és ha még valami meg-megreccsen is, istenőrizz, hogy recsegve-ropogva szóljunk arról a recsegésről és ropogásról, amit hallunk és ki tudja, tán nem is a festői messzeségből, hanem *aiturolé*: mi magunk vagyunk a recsegve-ropogva málladozó gályá utasai a tengerár partomiglan-partodiglan jégvilágán; s elég idértlenül intéz-NŐK dolgunkat, hogyha felemleget-NŐK az alattunk-előttünk-és velünk elúszó Államalakulat hajója recsegését-ropogását, miközben szorgos hajóácsok terebélyes tálcákon hajókoktelt szolgálnak fel, maguk is simaképu udvaroncnak álcázva

a szembe-tükrökben megsokszorozva látjuk a csillárokat-csillárnékat s a csillárlányok ragyogása alatt hullámzó tünde tömeget, mely előkelőségekhez a szót intézendő, imhol vagyunk – ha már az ünnep fényét emelni és szólni hozzájuk alkalmasnak tartottak fölöttébb kegyesen és leereszkedőleg, és mint bértollnokot-és bérszónokot, arra írásban utasítottak

s ahogyan a veszett fejsze nyelének tűvétehetősege reményébe kapaszkodni szokott a reményvesztett ember, nekünk is, úgy kell próbálkoznunk vele, hogy elsimítsuk az aptó állam-*peccadillókat*, hibákat-hiányosságokat; hogy Jézus isten: csak nem...?! Még elgondolni is rossz, mi lesz, ha a csokoládé-parfé nem futja mindenkinek és lesznek, akik parféöntet nélkül ácsorognak a lelegelt büffé-asztalok előtt, a szemük-sarkából savanyú mosollyal figyelve amaz aranykőrműeket, akiknek jutott – és most nyalakodnak, sőt, tüntetőleg becsokoládézzák szerelemgödröcskéiket (a korianderes marhahúsgömböcökről az elefántcsontfogpiszkálókön nem szólva, amiből unásig van, de senkinek sem kell)

– hát mégis az Állam volna az, az Állam Hajója, amely alattunk-felettünk, mivélünk-és mibennünk ripeg-robog...?! Nem szabad, hogy bármi megzavarja az *idilli* látszatot, hiszen ti mindenszentek, Jézus isten és szent fiad, Szűzmária, csak ez hiányzott: egy *csepp* már az orromra esett. Még csak az kell, hogy a domborcímeres papírszalvétuláriumok ellázzanak

mire fel kell készülni egy ünnepi szónoknak! Mi ez? Szemerkélő eső? Ferde verdesés a csurgó ablaküvegen? Nyári zápor? Nyílzápor? Felhőszakadás? Ha választanunk lehet, legyen a csendes eső, mert szemerkélésben a csillárok alatt még mindig lehet összemolyogni, keresztülbólintani a termen, apró semmiségekkel-bókokkal bóklásznikedveskedni, kiragyogni a meghívott jelentéktelenségből; ködszitalásban – szólongatni az igen tisztelt egybegyülteket-és jelenlévőket, hogy ne veszítsék el lélekjelenlétüket és tartsák fenn és magasan és erősen az *idillt*, folytassák a bájcsevelyt és csibegtessék a csermelycsobogást

hogy az általános csevelyben fojtsák el az ide-nem-illő morajlást; tartsák erősen a csarnakzatot, az árbocozatot-és vitorlázatot; mert csarnakzat, árboc és vitorla nélkül hová lesz az Állam és Hajója, mely vizünkkel, alattunk-és velünk flityeg-flotyog. Hová nem leszünk ebben a szivettépő és idegtépő színhazi szélvészben – hová, a szmokingok és a flitteres selyemruhák? Ingmellek és melleken ingmellfodrok? Zsabók és arany ridikülök? Aranytáskatartogató kecses kacsók, csuklókon karperec csillogás-csilingelése? Hová az ajtónállás, ha már nincsenek ajtók, csak a düledékeke? És jól tudni – ha másként nem, hát tapasztalatból – hogy a düledékeken átal betódul, haddal, a gyülevészhad, a *mob*

– akkor nesze neked *idill*, nesze neked diplomácia

lőttek a kiváló alkalomnak, hogy fennkölt maszattal vástagon felkenjük rá az *idillt* és remegő kézzel rátegyük a csecsebecsékre, csincsillákra a *Kézrátételt*. Adassék hála Annak, akinek, hála, ilyenkor adatni szokott, hogy mindez *nincs* és nem is lehetséges, mivelhogy hullám-csendesítő varázslatos szavakkal sikerül fenntartani a kellemet és tartósítani az *idillt*

akinek még van szája és tud vele – csücsörítsen (éljen az alkalommal, mely az utolsó)

és legyen *sursum corda* és énekeljük el Offenbach VASORRÚ BÁBÁJÁBÓL a Barkarólát

ahogy a *Titanicon*, a rájuktornyadzó jéghegy éléből-ormából mit sem látva a lejtősre ferdült hangversenydobogón, a közeledő tengervíznek háttal, alámerülésig, a *Titanic* szalonzenekarának is megadatott, hogy játssza, és játszott; és játszotta a *Dalt* – szintazonképp:

– mi is, háttal a torlásnak, mert bokáig vízözönben állva is legyen bujjbujjzöldág és lalázó eszterlánc foggal-körömmel, kart-karba öltve az *idillben*

legyen *sursum corda* és elfogadó üdvözlésre *jéghegyünknek*, mi is, énekeljük el Offenbach VASORRÚ BÁBÁJÁBÓL.

– fújjad, tisztelt Jelenlévő Egybegyűlt, fújjad a Barkarólát

Régi szép idők

ó, azok a régi szép idők, amikor a fenyítettnek a fenyítést, a megfenyítettés után meg kellett köszönnie! Azok a paradicsomi szép idők!

amikor a heti hányszori rásózásban számolták a heteket, a havi mennyiszeri eltán-gálásban szemelgették a hónapokat – a verettetésen mérték le a szántásvetés arattatását, a gabonatermésen az esztendőket! ó, azok a régi szép naspágok, a becsületben lelazs-nakolt idők!

amikor a fenyítendőek még tisztelettel sandítottak a vasárnapi sarokban a fenyíték-tartóra – mely választék hogy melyminő gazdag volt, isten az atyám! nádpálca és ütleg, dáko és lovaglóstör, botverő és tekeütő, áztatott kötél és bikakorbács: ki nem csókolta meg boldog örömmel a csököt, vele, rajta, a magáé leveretvén?

és ha nem látástól-vakulásig, hát kalaplengetve messziről: mi volt az eredménye? illedelmes megsüvegelés, korai ágybamenés, rendezett utak

megszégyelleni magát odvába bújt a kákompilli; ha kezet kellett csókolnia, hát azt is a lenyújtott őzbőrkesztyűn keresztül tehette csupán, igencsak lesütött szemmel, ki mint a Pirongatót meglátni nem merészli

jólesett a Felsőbbséget kegyes kedvében találni, mukkanás nélkül rikkantani, néki fokos-átugrálni, hintóhágsóját-kerékvető kövét sártól tisztítani, fényesre glancolni; oldalsandítós betekintésre, díszudvarközépi szobránál eljárni a csinom-fegyvertáncot: micsodás palkó-piculák hullása volt!

inas a bőrkötényes majsztamot, mesteruram a magoskalpagos uradalmi kasznárt, komorna a Dámaságot s maga a Dámaság, hó nyakszirtjével odapirulóban, feszes-két-sor sújtásos Ő-Urának Pallosjogát meginstállva: ki-ki magamegbecsülőn a pucér-magáét – odatartotta-tárta s volt is „lesz-nemulass”

ha a Cikornyatúra főemeleti zárt-öregerkélyén az Aléspán Őfőmélcésága a Pispék Úr Ő Haemincenciája Főprebendáriusával kártyázni kegyekedék, hát az egész vármegye a megszeppent Kaszinó előtt pödrött bajsza-villódzva-s hajadonfőtt: visszafojtott lélegzettel leste a lapjárt és várta a csata kimenetelét

harangszóra táncolt az erény, a cserény, a barátfüle és a mandragóra, és-de se berbécs nyársra, se kisbárány a sütőbe nem ment beszeneteletlen

mámoros legátus deák szagolgatta az Erény strimflijét-cumpláját: kastélyos csempekályhák vörös-izzásig-töltése, latinórák lassú forgadozása!... holott a jércemellű tutor még a nyápic gróflányt is királykisasszonynak esmérte és tango-tangere-tetigitactum pruszlikvágásán úgy-de-úgy leskelte-kutakodta, hogy a vágy a plundráját majd szétvetette a kívánczástól

amikor az ostorhegyes körmöst kapott, ha a nemesúrfit nosztalgiazáson érték, a rókaképű libatolvaj deresre húzatasát penig a belső erkélyzsalu alatt meglesni az Úrnő delectabilis titkos privilégiuma volt: számolni, hogy hányat üt a kasznár és hányat a háttér rokokó homályán a pendelóra

ó, azok a boldog idők, a soha-volt régi szép idők, amikor ugyan éltünk, mint a mesében Marci: hevesen! azok a meseszép, mennyei messzeségben feltündöklő, soha vissza nem térő, bimbó iskátulyába csomagolt, arany papírba göngyölt, selyemmarany szalaggal felpántlikázott régi szép idők – – –

Pláne a lottó

„A Túl-a-Gulág meséiből”

Hetvenötmillió? Ezzel már lehetne mit kezdeni. Végre rendbe tehetném a dolgokat. Eladnám a házat, hozzátennék egy kicsit és máris másfél házam lehetne! Nem a félházzal van bajon, jó ez, pláne, hogy így eljár az ember feje fölött az idő, nem azért, ezt a pici veteményest meg virágágyást, a porta előtt az árokpartot is sok már nekem karban tartani, de ha csak az enyém lenne a ház – 75.000.000-ból futná nem hogy másfélre, négy és félre, hetvenhétre is –, az unokáknak lenne hol játszaniuk! Csak a tíz-, meg a négy-emeletesbeli blokklakás; szegények azt sem tudják, mi az, hogy tücsök! Az embernek a saját házában – mondom, a félházzal a félporta féludvarán és félkertjében is – végre bogárral játszadoxhat, az egy darab meggyfánkra röppenő mádárral incselkedhet, a szomszéd macskájával hancúrozhat, kutyájával kergetőzhet a hat unokám! Mind a hat, Marci meg Juci is, az anyjuktól biztos el tudom ide csalni őket; szerencsétlen fiam, én nem tudom, hogy bírnám ki, ha elszednék a gyermekeimet! Nagyfiam jól megjárta, a bíróság az asszonynak ítélte a lurkókat; küzdött értük, mint egy oroszlán, de hát a menyemnek nem volt nehéz bebizonyítania, hogy az ura elitta az eszét és így alkalmatlanná vált arra, hogy maga nevelje föl a két apróságot. Azért neki is vennék egy házat, meg egy-egy házat a két gyermekének, drága kis unokáimnak! De nem hagynám, hogy még egyszer bárki elszedhesse tőle ami az övé – mert persze a fiamnak mennie kellett a lakásból, most albérlésben kínlódik –, az ő nevére íratnám, nem engedném, hogy az új asszonnyal közösködjön! Majd ha az is szült neki egyet-kettőt! És persze ha megbecsüli magát az asszonyka is, a nagyfiam is; persze a házat csak megkapnák! Hogy tőlem a fiam elköltözött az új asszonynak valóhoz, szinte teljesen megváltozott, abbahagyta az ivást. Ha a dohányzásról is leszokik, a kertés házhoz kívül kap egy nyaralót is! Csak üssön már be egyszer az ötös! Ha csak négy találatom lesz, az is megér tán négy-öt milliót, abból csak apróságokra jut, ha az embernek két leánya, egy fia, két veje, egy-egy elvált és új, második menyé, meg hat unokája van! Teremtő Isten, a legtöbbet ezen a héten Lajos kapná, ő szorult meg a legjobban, és látom, igyekszik, mert másképp egy vasat sem kapna tőlem a hetvenötmillióból.

– Majdnem négy találatom lett! Az egyiknek mellélöttem, a másiknál a kapufát találtam el, kettő meg szinte közvetlen a kihúzott szám mellett van. Pláne, ha az ötödik is beüt... Én mondom, legközelebb biztos bejön, hiába, mit tehet az ember, Lajos hiába okoskodik, na várjon csak, ha most húzom ki az ötöst – azaz kihúzzák az én öt számomat, mert évtizedek óta (szinte rendületlenül) ugyanazt az ötöt teszem meg, de

egy hármason kívül, mely pár ezer forintot fizetett, többet még nem érte el –, ha ezt a 92.000.000-t hazahozom, nem kap tőlem egy rohadt vasat sem! Még hogy én csak a sült galambot lesem és ahelyett, hogy összehoztam volna mindazt, amire nekem és családomnak szüksége van, a lottóra bízom a sorsunkat?! Ezt vágta a pofámba. Mert hogy ő nekiáll és igyekszik munkával, meg ésszel összehozni a saját házra, a Holt-Körös-parti vityillióra és kertre, meg a Trabantot leváltó Renaultra valót! Mindha én ezt megtehettem volna! Egész életemben gürcöltem, de hogy egy vasdarabot nem hoztam haza a mesteremtől, majd a ktsz-ből, a fél házon meg a betyárbútoromon kívül semmin sincs?! Mentem volna el lopni, mint annyian? Ezt kapom a fiamtól. Neki mintha könnyebb lenne; meg nem szedi magát, ahhoz nem jó házba született, a szülei nem arra tanították, hogy kell lopni, csalni, hanem hogy becsületes munkával is boldogul az ember! A magunk fajta csakis így. Na jó, pláne ha így beszélsz, a neked szánt házra valót szétosztom a húgait között! Persze még gondolkodnom kell – van rá egy hetem! –, lehet, hogy a két kis árvájára íratom a fiamra eső részt. Mert ha most nem jött be, legközelebb biztosan ötös találatom lesz és kész, hazahozom a bankból a pénzt, kifosztom őket! Fognak csodálkozni, öreg Vargha Lajos (nyugalmazott szövetkezeti lakatos) megütötte a főnyereményt! Az hiányzana, nyolcvannégy évemnek úgy a felét azzal töltöttem, hogy az ötösre pályáztam! Előtte csak a totó; de aztán elegendem lett a fociból, mármint a magyar labdarúgásból és szakítottam velük. Amikor Puskás-Kocsis-Lóránt-Zakariás-Hidegkúti-Czibor-Grosics-Sándor-..., hogy is van tovább, nem nyerte meg a berni világbajnokságot, kiszálltam, attól fogva a lottóra esküszöm. Nem azonnal, de hamarosan már csak lottót vettem, a totóról fokozatosan szoktam le, ma meg pláne a lottó a jobb, arra érdemesebb az embernek a pénzét költenie, nem sok az, egy százas se kell és az embernek esélye támad arra, hogy milliommossá váljék! Milliomos Vargha, bár így hívnának! Amerikás Vargha volt a nagybátyám, a század elején kiment Kanadába és úgy jött meg, hogy vehetett egy tanyát huszonnégy hold földdel, na nekem százhuszonnégyre is futja, ha beüt az ötös. Hold, nagyhold, ugyan már: a Föld holdja is az enyém lehet, ha ezt a tenger nyereményt nekem húzzák ki! A totóval pár ócska milliót, legföljebb tíz-húsz milliót lehet nyerni, ráadásul ahhoz 13 meg 1 meccs eredményét kell kitalálni és hát ebben az átkozott bundázó világban hogy sikerülne, a lottóval viszont akár százmilliót is kaphatsz, csak azt az öt számot kell jól bekeresztezned. Ők persze hetente változtathatják az öt számukat, én nem, olyan nincs, amit én egyszer megmondtam, abból nem engedek. Ha most nyerek, Lajos nem kap egy vasat se, na jó, valamit csak, de Klára kap tőlem a saját kertés ház mellé egy balatoni nyaralót is, mert abból már futja, a vejem pedig olyan szépen szólt hozzám. Azt mondta, apuka, ha valami baja van, csak szóljon, bármikor beugrom a kocsiba és elviszem az orvoshoz, vagy a borbélyhoz is, nehogy úgy járjon, mint tegnapelőtt, amikor a vérnyomás leszedte a kerékpárjáról. Félt a nagylányom embere, édes jó Istenem, de azért az unokáknak egyenlő részt osztok! Tízmillió ugyan nem jut mindnek, de majd csak elosztom, szorzom, kivonom és hozzádom igazságosan!

– Ha ötösöm lesz, te is kapsz belőle! Nem árultam el a szomszédnak, mennyit, de nagyon megörült. Nevetett, hogy szeretné ő azt látni, úgy sem lesz az egészből semmi, csak bolondítom! Dehogy, őszintén szólva megsajnálta. Átmentem hozzá, nincs-e egy ötvenese, mert annyi hiányzik, hogy megvehessem a hetvenvalahány forintos legolcsóbb lottószelvényt – elszámítottam magam, itt a hónap dereka és a nyugdíj még sehol, állítólag a miniszterek elszámolták, azért késik, tudom Isten, nem késne, ha a mi tíz-húszezerünk helyett az ő egy-két-három milliójukról lenne szó! Tudom Isten, adnék én nekik, csak kerülnének a kezem közé – s a keze ügyébe eső vaslapátor emelte meg és mutatta, hogy lesújt vele reájuk –, mondta a szomszéd, mert neki még annyi pénze sem maradt az elmúlt havi nyugdíjból! Már azon gondolkodott, hogy kimegy az utcára kéregetni, de hát minket meg erre tanítottak, mi ha éhen döglünk sem állunk ki az utcasarokra kuncsorogni, hogy legyen aznap betéző falat a szánkban, nem, erre föl kapta magát, kerékárjával végigjárta a szomszéd lakótelep szemétkerakóit – életében először, állítja, de én azt hiszem, néhányszor már belekóstolt a kukás mesterségbe –, hogy összeszedegesse a szemétkerakóba tett száraz kenyeret, megymást, mitől a disznó sem hal éhen, neki pedig meglesz a télire való „csabai vastag”-ja. Mert a szomszéd – teljesen igaza van! – a rokkant feleségével disznót hizlal ma is minden évben, hogy teljesen ne kelljen éhen halniuk a nyugdíjuktól. Azt mondja erre a koma a szomszédban, hogy átmentem hozzá ezért a nyavalyás ötvenesért, hallod-e, Lajos, nem tudnál kiségetni? Az ólat támasztotta, a nyolcvan kilós kinézetű hizónak valót méregette, amikor rányitottam. Hogy egy fitying nem sok, annyija sincs, nem hogy megvegye arra a napra a kenyeret a feleségének, mert ő még megvan kenyér nélkül, de a feleségéért fáj a szíve; nem elég, hogy alig bír menni – rossz lábát két mankóval sem nagyon tudja arrébb vinni –, a koplalástól a gyomorfa is kilyukadjon? Eléggé elkeseredett volt a koma, mondtam is neki, öcsém uram – mert hogy ő három évvel utánam született –, egyet se bánjon, úgy kihúzom a szarból, hogy észre sem veszi! Halljunk oda, csak nem? Ne hergeljen kend – mert ha bolondozunk mi vén hülyék, tegeződés helyett a magázódást, vagy ha nagyon megszalad és már nagyon nem férünk a bőrünkben, kendezni, mi több, kegyelmes uramozni-méltóságos asszonyomozni szoktuk egymást –, mért csúfolja a szegény magyar embert?! Nem, én nem, tényleg megkapod, szomszéd, az ötös nyereséget rád eső részét! Hogy mennyit adok a majdnem százhusz millióból, az attól függ! Mert tegnap a kisleányom, Irén olyan csúnyán szólt az unokámra – egyetlen leányukra, arra a csuda szöske (mint az édesanyám volt!) és cserfes szájú Irénkére (ebben meg az anyósomra ütött, akit persze túlzás cserfes szájúnak becézni, akora lepcsés pofája volt szegényeknek, hogy az ember a legszívesebben kiszaladt volna előle a világba, nyugodjék békében!) –, hogy azt találtam neki mondani, ha még egy ilyet szól, nem hogy letöröm a derekát, megvonom tőle az ötöst! Nem kap egy vasat se, pedig azon a héten éppen azon törtem a fejem – amikor magamban elosztottam a várható főnyereséget a családom tagjai közt –, hogy neki egy kicsit többet adok, mint a másik két gyermekemnek, mert ő a legszerencsétlenebb, azaz ő a leggyöngébb! Állandóan ágyának esik, az első járvány biztos hogy megtalálja, a kisunokámat is elég nehezen hozták össze, több nem

is lehet. Mondom, Irén, vigyázz magadra, mert ami sok, az sok, pláne ha a leányod bántod. Mert a szerencsétlen a sok nyavalyájától épp azt bántja, aki a legkevesbé szolgálta meg. Mondtam is neki, hallod, ki nem tagadlak, ha hozzá mersz nyúlni az unokámhoz, de neked nem veszek házat a százhuszmillióból! A szomszédnak aztán elárultam: azért olyat tenni nem tudnék, a tegnap Irénke nélkül szétosztott pénzt ne újraosztottam, hogy neki is jusson valamicske.

– Egy fillért nem adok a gyerekeimnek, a teljes kétszázhetvenmilliót befektetem és életemben először vállalkozó leszek! Úgyis arról ábrándoztam, amikor a lakatosiparban fölszabadultam, hogy egyszer a saját műhelyemben dolgozom! A jó apám azért adott iparosnak, mert a kis földet nem akarta szétosztani ötünk között, két lányát kitaníttatta – az egyik varrónő, a másik cukrász lett – és jól férjhezadta, a legkisebb, a kishúgunk tanítónő, a föld meg a bátyámé maradt, hogy a birtok egyben maradjon s legalább egy kis családnak kenyeret adjon! Majd, hogy beütött a kommunizmus, a földet elszedték, nekem lett a legjobb sorom, mert iparosként az ember – ha szerette a szakmáját és nem restelt minden szakmai fogást megtanulni, minden újdonságot ellesni – megélt a jég hátán még a vörösök alatt is. De akkor, hogy a segédlevelet megszereztem, azzal vágtam neki az életnek (hja, a Horthy-világban), hogy alább nem adom, a magam ura leszek! Lettem is volna, ha ránk nem köszönnek az oroszok és be nem zavarják az embereket a közösbe; már egy fél műhelyre valót összespóroltam, odahaza az egyik kiürült tehénistállót apám nekem adta, hogy abban berendezhetem a kócerájomat: megvásároltam egy tönkrement mester szerszámaikat, kisebb dolgokat már odahaza megcsináltam, azon törhettem a fejem, hogyan nyithatom ki a saját „bótot” – nagymamám nevezte boltnak a lakatosműhelyt –, apám is ígérte, segít, amikor kitört a háború; negyvenöt után nem sokkal az egésznek befellegzett, de a saját műhely azóta is álmaim álma! Na, mondom, ha ti velem így bántok, elkommunizálom a családtól az ötöst, a teljes nyereséget magamra költöm: e 270.000.000-ból már nem akármilyen-semmilyen manufaktúrát nyithatok! Ha Mercedesekkel, Fiatékkal, Fordékkal, Toyotákkal versenyre nem kelhetek is, de valami jó kis gyárat azért abból már össze lehet hozni! Én adom a szakértelmet – annyival tán én is szolgálhatok, mint ez a Horn-Kuncze kormány –, a bank a 270.000.000 forintot és egy életre megszűnik a gond! A gyermekeim csak lesse- nek: vén marháknak tartanak, de egyikük sem mer semmiféle vállalkozásba fogni! Hogy így nem lehet, amúgy, nincs miből, meg egyébként is elszed az embertől minden fillér nyereséget az adóhivatal, az állam is csak a száját jártatja, a pártokról jobb ha nem beszélünk; szóval, hogy szerintük nem érdemes vállalkozni, ha megnyerem az ötöst, csak osszam szét köztük, majd ők tudni fogják, mire költsék, ne én szabjam meg, kinek mennyi jár! Adjam oda, ők három egyenlő részre elosztják s csak bízzam rájuk! A többi az ő dolguk; ne én mondjam meg azt sem, mire költsék! Még hogy ne honolului nyaralással kezdjek... Azért vesztünk össze, mert elárultam, kinek mennyit adnék; még hogy mennyit, de (én vén marha) azt is kikotyogtam, ki miért kapna többet vagy kevesebbet! Pláne, hogy azt is megemlítettem – mondom, kihagyott az agyam –, eleve a nagy részét az unokáimra írom, nehogy valaki elszedhesse tőlük; ők az én életem, bennük még nem

csalódtam, s ők tán befejezik a művem: akad tán köztük egy, aki létrehozza, amitől engem megfosztott a derék moszkovita-sereg, a VARGHA ÉS VARGHA KORLÁTOLT FELELŐSSÉGŰ TÁRSASÁG-ot, kisvárosunk első számú nagyipari középvalalatát. A 270.000.000-on úgy hajbakaptunk, hogy döntöttem, coki, semmit sem kaptok! Majd a haszonból ami jut s marad. Nehogy már elkótyavetyéljék azt a kétszázhetvenmilliót, amiért egy életen át annyit izzadtam! A nyereségből, a kamatból, a hozadékból, az árrésből, haszonkulcsból, jövedelemből és egyéb fittyfenékből kap annyit mindegyik, hogy úgy éljen, mint Marci Hevesen: ha nekiáll dolgozni! Mert úgy döntöttem, azzal segítem – tovább, vén fejjel – a családomat, hogy munkát adok nekik a gyáramban. Aki nem dolgozik, ne is egyék, úgyhogy nem lesz olyan unokám, amelyik arra hivatkozhat, hogy „nincs munka” – mert a hatból három munkanélküli (az egyik Amerikában, a másik Angliában, a harmadik meg idehaza próbálkozik a lehetetlennel: szakma nélkül emberhez méltó módon megélni). Tőlem kapnak munkát! Ez lehet a legszebb ajándék, amit kaphatnak tőlem, amit adhatok nekik a 270 milliómból.

– Még egy ilyen mellényülés (mondom, a számot húzó kóficok mellényülése) és abahagyom a lottózás. Én mondom, az egészben az a legfárasztóbb, hogy az embernek hétről hétre újra kell osztania a nyereséget, mert hogy minden alkalommal más a tét (több, kevesebb), a családban pedig mindig történik valami, ami miatt változtatnom kell a szisztémán. Pláne, ha ekkora családja van az embernek! S ahányan vagyunk, annyifélének teremtett bennünket a Mindenható.

Koncsek József

A szarvasok könyve

1. E megsuvadt és vízmosásos...

E megsuvadt és vízmosásos
parton, merre a rét kifut,

anyám, jókedvű női május
nyit újra-újra kikaput.

Gyíkok napoznak fény-homokban,
s a korányári hő elől

a boglya – szinte beleroppan –
enyhülni zöld árnyékba dől.

S tyúkok röpülnek, szűk taréjuk
sercen s kilobban, mint a láng,

szárnyuk alá árnyéknyi éj fut
odahagyva a vadcsalánt.

Itt egy hajnali rókanyomban
csengettyűt bont a gyöngyvirág,

s a patak, amin áthajoltam
egy kutyaugatás iránt,

habosan surranó vizekkel
őrzi körül a lépteim,

tudja régtől: „nem bánt, hisz ember,
és nem tud mást, csak félteni.”

2. Patak még bennem...

Patak még bennem nem morajlott,
paták az úton nem dobogtak,

egy ág a vázában kihajtott,
nem mutatta magát konoknak,

csak élt, amíg rendeltetett, hogy
korai díszként ott legyen,

s lássa, amit majd úgyis elhagy,
küszőb vasán a kézjegyem,

mert beletapadt vasba, rézbe,
s az idő lajstromkönyve sem
volna elég, hogy megidézze,
csak ő őrzi türelmesen,
az a korán virágzó fátylas
virág tudta, már megvagyok,
s hogy serdül még nekem majális,
zöldell akácfa, nyírfabot,
s hogy merek élni, bár tudatlan,
s még nem vádol az, ami nincs meg,
de egy virágzó mozdulatban
sejtem árnyát a fakilincsnek.

3. Közöm sincs ahhoz...

Közöm sincs ahhoz, amit tudtam,
s amit tudok – közöm se lesz,
hogyan álldogált a tárt kapukban
a szólítatlan Vízkereszt,
s a ház előtt a domboldalban
előbb virított a kökény,
mint Húsvétkor a zöld ablakban
muskátli sereglett élém,
s hogy kinn a réten varjat lőttek
huzatos torkú, vont csövű
fegyverekből, mint apró szörnyek
a sörét úgy zúdult elő,

s hogy ikráival beszennyezte
a büntelen és tiszta húst,

a fűzfalombok is könnyeztek,
fűzért lengettek, drága, dús

sárga virágú gyenge gallyat,
de tudtam azt az áprilist,

hogyan szikrázó árvalányhajúval
nőtt be a combhajlatja is.

4. Ez is késik...

Ez is késik, a zöld lombörvény
mélyén ott fenn, a nyári tiszta ég.

Április májusa lett a törvény,
esőt, cseresznyeszirmot dönt eléd,

s a szád szélén keserű-édes
sírirom, ha szélben megtapad,

majd ízeled a mindenséget,
csak gondold el magad,

hiszen a havak évszakában
tömegben dörömbölt a hó,

nyáron hó hullott általában,
mindent olyan tévesztve vett elő,

s most épp barackvirág fogan
magot emberszokás szerint.

Itt, ahol Európa van,
még minden megtörténhetik,

hát az is, hogy elégiából
vajúdik égbolt szüntelen,

hinni elég az égi távol,
s létezni büntelen.

5. Honnan az ég megnyugtató...

Honnan az ég megnyugtató
kék mélye vissza rámtekint,

egy csend-madár helyét lakom,
és már nem szólok aszerint

ami idáig jobbra-balra
még megnevezve elmaradt,

mint egymás kioltó hatalma,
hogy ez maradt, az áradat,

amelyben eddig is találtam
a „bárkinek lenni” helyett

egyetlen azonosságban
engem jelentő életet,

s mindazt, ami hozzám maradt hű,
a rétek, erdők és hegyek,

a hideg forrásvízzel pezsgő
patak, hogy ő is én legyek,

s ki általam látott a múltig,
jövömmel sem fog szavamon,

tudhatja, milyen csenddé múlik
minden – míg itt áll szabadon.

6. *Magányos, tévesztő jövőhöz...*

Magányos, tévesztő jövőhöz
egy meggy mag sem kúszhatna át,

míg itt, amit a szó megőriz,
– lélekben felnőtt otthonát –

ártatlan, jóízű titokban
tenyésznek arcok és szemek,

már ne is érezzék kilobbant
nyarakban azt a végletet,

amely toronylik, oszladoztat,
de össze semmivé nem áll,

amit az idő fellapozhat:
a néven nevezett halált,

amelyet megtalált magában,
mint foghatatlan képletet,

melyet kimondhat tanulságban,
hogyan csak jövőt remélhetett,

a van helyett, a hová lenni
iszonyat mélyéből maga

egyedül nem fog kikerülni,
körülcsengi az éjszaka.

7. A szarvas ott feküdt a deszkán...

A szarvas ott feküdt a deszkán
a kocsmá hátsóudvaron,

s az ivóból kiszóltak, „ezt már
viszi a teherautó...!”

Kihűlt szőre, könnyű patái,
a hátára csavart nyaka

olyan hideg volt, mint a nyári
vacogtató, kék éjszaka.

A falra aggatott puskákban
tán bennakadt acélgolyó,

mintha szemüveg-villanásban
a vérben forgó szemgolyó.

Az udvaron, hol ténferegtem,
langyos benzinszag vétkezett

az engedékeny, vékony csenddel,
mint szégyenlős, rossz élvezet.

S a beszélgetők illetetlen
mentek tovább arcunk előtt,

én pedig elmélyült-ijedten
még mindig szállni láttam őt.

8. A dióbarna délutánnak...

A dióbarna délutánnak
földutat rejtő mélyeit

már eltakarják tarka árnyak,
koromsötét és zöld-szelíd

törzsek meg bojtos új hajtások,
mint puha és nehéz szövet,

s a ragacsos-hús vadcsapáson
látom jönni az őzeket,

s az erdőalji rozsvetésben
még süt a nap, szokott helyen

megrezzető fül-felütéssel
legelnek együtt csendesen.

Ég, ha dörrenne, megszokott zaj,
s még hirtelen vihar előtt

is változatlan nyugalommal
állnak a szélborzolt mezőt,

csak a legnagyobb nyári esendben,
a feledtető alkonyon

kapkod fejük: tán puska csetten?
S telik vérrel a patanyom?

9. Az augusztusi hársfalombok...

Az augusztusi hársfalombok,
az esztendő másik fele.

...combok sikongtak, megtapsongott
ragadós-édes levelek,

s a megpillangott pillantások
már érlelődtek hangzatos

reményekké, akár a nyákos
húsban forduló magzatok,

micsoda kéj tudott teremni
ártatlanul és szelíden,

ki két kezét mellére tenni
szokta, amikor elpihen,

hol hársfaéjben horzsolódnak
lélegzések, s lebben az ág,

csak hörgést ne hozzon a holnap,
s csak mézes fényt a hársvirág.

A többi, ami összevonja
az esztendő történetét,

hogy kinn lengő ágak vacognak,
valami úgyis termi rég.

10. Fű vagy virág...

Fű vagy virág, ember vagy állat,
az ősz is múlik, s oly hamar

megjön a tél, hogy rámkialthat
mellem roppantó hóvihar,

s megszaggat addig még az úton,
és az ismerős arcokon

míntha nem is kellene tudnom,
a földön innen nyugalom –

örök előidők csodája,
kihúnyt kaszálók, volt nyarak,

iramló szarvasok csordája –
suhanova átaranylanak.

Az üreges vadalmafának
villám sújtotta katlanát

beszövi rikkantó virághad,
s zöldell megint az almaág.

Ki bennük élek, mit kívánjak?
Csak azt tudtam meg mindenütt,

a kínok volt kínokba fájnak,
hogy eggyé legyenek velük.

(1987–1991)

A múlt hártái

A pillanat tűje áthatol a múlt hártáin, nedvedzni kezd az idő, s beleitatódik a valaha van-ba.

*

A szándék kilendül az emlék lappangó mágnesmezeje felé. Derengő múlt: az utca mint kriptasor, ahova megmártózni jár a kegyelet.

Még nem tudja, melyik utca, melyik szöglet lesz az, amely a múltból felszökik, diadalmos tanúságaként életének.

Belengi a búcsú. Ki tudja, hány ezredév, míg más képében visszatalál.

*

Úgy írni, ahogy jön? Úgy írni, ahogy más nem? Úgy írni, ahogy akarok? Úgy írni, ahogy hagyja? Úgy írni – ahogy.

*

Testmeleg.

Kutyám mellémvackol, gerince oldalához ér, testáramaink ölelkeznek.

A kis sátorban, a hajnal hidegében, barátom oldala enyhíti hátam dermedését. (Most, negyven évvel később, tőlem pár ezer kilométerre, ízületeit ápoltatná, miként én is cserére szánhatnám az enyéimet.)

Éjszaka, amint a tétova kéz rátéved a hitvesi test melegáramára, hazára lel a bolygó lélek is.

*

Ez volt az elérhetetlenségek völgye. Most, hogy naponta erre vágatsz – a kötelesség útja.

De azért érzed az akkori remegést. Állásért kuncsorogtál az ismert embernél... (Nem szerzett...) Irigyelted az itt lakó távoli rokont. (Nem ajánlotta fel ideiglenesen sem az egyik szobáját.)

Ha sikerült volna akkor, vajon most a fordítottja volna? Esedeznél valakinél valamért? S a halál mint nehezen megszerezhető, ígéretes jövő következne?

Jutalom a kitartásért?
Avagy mindenképp ígéret?

*

Egy Radnóti-album fotói. Intim családi pillanatok. A magány ellesett esetlegességei – kimerítve.

S az estém észrevétlen megmérgeződik: mint mikor epe szivárog a falatba. Mert ki-
lestem – fél évszázaddal később – egy halott életének legbensőségesebb, senki másnak,
csak önmagának szánt pillanatait? Hiszen megtettük, megtesszük ezt még annyi nagy és
kis élővel és holttal. Akkor pedig miért e sérülékeny megrendülés? A ki nem mondott
bűntudat kéretlen és akaratlan magamra öltése? Miért most? Miért nem akkor, mikor
habzsoltam a verseit? Vagy amikor könyvbe mentettem élete még föllelhető helyszíneit,
hangulatait? Vagy azért, mert engedélye nélkül élvezkedtem élete fényérzékeny papírra
mentett tűnékenységein?

Ha meglelem a magyarázatot, nem biztos, hogy nyugalmat ad. Talán nem is kellene
mindig törekedni a nyugalomra. Ez a tétova, félszeg oldalgás, sebzettség éberré tesz a jóra.

*

Hogy majd.. Nem lesz majd. Most van – a múlt.

Például azt, hogy hol állt a kis vaskályha az áthelyezhető fém terelőlemezzel, amely a
bútort védte a sugárzó hőtől, a vaskályha pontos helyét a valahai szobában már soha
nem tudod meg. Emlékezeted kocsonyásan elmosódó. Vagy hogy mi volt a pontos
neve a társbérlőnek... Akiktől megkérdezhetnéd, egytől egyig halottak. Amíg éltek,
eszedbe sem jutott ilyesmikre rákérdezni. Most – a rekonstrukció lehetetlenségének
tragikumuma miatt – halálos jelentőséget kap egy-egy részlet. Hogy halálba viszed a titku-
kat. A teljességgel földeríthetetlen titkukat.

*

Isten – munkahipotézis a teljességre.

*

Hol vannak az évezredfordulók? Nem a vélt mérföldkövekkel. A kerek számú útjel-
zőt örömmel maga mögött hagyó utazó nem tudja, hosszú ideje egy völgyben halad,
mely – a légből tekintve – lemezkéreghatárrá szélesedik. Ott repedt meg a föld – a
rengések iszonyú görcsei után.

*

A rabszolga – szabad ember. Én, a szabadnak mondott – nem voltam az. A rab-
szolga – kényszerében – minden gondolata szabad. A magam vállalta kényszerekben –
megsavanyodik a gondolat.

A szoba kilátójából a külváros tetői, felső emeletei. Téli napfény. Dialemezeket váltó láthatatlan mozdulat: a látvány évszakokat cserél. Ugyanabba a képbe beleoldódik a nyár íze, a tavasz ígérete, az ősz érettsége. Tapodtat sem mozdultam, s ugyanazzal a fénnel más évtizedbe, más korszakba vált.

Ha a mellettem álló tudná, talán kitalálná a magasból.

*

Egy keresztbefont láb gyengéd kihívása.

*

Nem parányként, s nem felfedezőként, nem gigászként s nem vélt istenként ítélni egyetlen életed, mely nem egyedül a tiéd.

*

Ősz – a fák a földben lombosodnak.

*

Ez a közhelyek ősze. S a bágyadt fény mégis úgy szívja ki erőmet, mint egy csak nekem kikevert betegség.

Gyémántszálon ráng póre életem.

*

A meghódított nő. Évek, évtizedek múltán az első megpillantás tisztasága. Az első érintés üdve.

Állandósítani az első pillanat romlatlanságát.

*

De jó is volna biztosnak lenni benne, hogy valamely századok óta éledező, s még sokáig elhúzódó korszak kiválasztottja voltam...

Hinni benne? Úgy élhetem bele magam, ahogy akarom. Önmagamát úgysem cáfolom, a másé meg hidegen hagy.

Egyetlen fényűzésem e makacs önáltatás. Mindenki ezt teszi. S ez ráadásul személytelen is.

*

Hogy a gyerekkori emlék ma is álló épületét újra látom – mintha Tróját fedezném fel.

Voltaképpen (mi is ez a voltaképpen?) mindig is izgatott, hogy a szavak nélküli mi-ként tudna másban is a szavak által azzá válni, ami eredetileg volt. Az írás kiváltódása (átváltozása) nem életté, hanem az életben fellelt, másnak is megélhetővé.

*

A hajszáltrepedés még láthatatlan. A XIX. század a válság megfogalmazásáé, a XX. a kiteljesedéséé.

És a hajszáltrepedés az, hogy azon túl jön a valahai aranykor újraélhetősege.

N. Mészáros Júlia

Bárdy Margit dobozművei Győrben

A fehér és fekete szalaggal átkötött, méret szerint egymásra halmozott dobozok szabályos rendje lenyűgöz. Itt van tehát a művész, akinek hamarosan kiállítása nyílik, s itt vannak a művek, egyelőre hófehér tokokba rejtve.

A kicsomagolás szertartásos, mint a menyasszony vetkőztetése; mindenki türelmetlen, mégsem kapkod. A levegő várakozással teli. Mintha most születne valami, ebben a percben, amit félig-meddig talán már ismerünk, valójában fogalmunk sincs igazi lényegéről.

Játék ez a javából. Ragyogóan szellemes és életre szólóan megigéző. Pedig még nem történt semmi, vagy talán máris felgördült egy képzeletbeli függöny?

Végül sorra felnyílnak a dobozok, kitárul tartalmuk: aranyozott, vagy festett fakeretek mögött parányi lelkek. Színészek, táncosnők, énekesek, kislányok, férfialakok, jelenetek.

Kockacukorral az örökkévalóság babaházába rögzítve, az átlényegülés pillanatába merevítve, immár végérvényesen.

Bárdy Margit művei színpadi tervezőmunka során született, később kollázsokká fejlesztett, dobozterekbe helyezett, művészi eszközökkel megformált idő-objektképek.

A tér jelzésszerű vagy üres, legtöbbször csupán a keret varázsolja valamely irodalmi, színpadi vagy zeneműből és valóságból gyúrt helyszínné.

A figurák egyszerűek: testük ruhákat formázó gyúrt papír- és textildarab, kiegészítve karokkal, lábakkal, fejekkel. Törékeny alakok jellemző mozdulatokba merevedve a háttér fehér síkjától végtelenné váló térben. Attributumszerű, apró jelekből sejtjük múltjukat, eredetüket, hogy konkrét darabok szereplőiként, a kultúrtörténet ismert jeleneinek modelljeként, egyszersmind a művészi fantázia lenyomataként és az alkotói életút során megélt élmények időtlen emlékképeként születtek.

Történetük azonban soha nem ilyen egyszerű.

Bárdy Margit – miközben játékszínpadát készíti – a realitást vonja a keskeny színpadtérbe. A világot modellezi és eljátszik szereplőivel. Objektjeinek mágikus hatása nyomán pedig együttjátszunk vele. E művészi koncepción alapuló, mesterséges világban a jelenetekből ugyanis mi magunk teremtünk történeteket, a figurákba mi lehelünk életet, mi képzelünk sorsokat, élethelyzeteket.

Ez a legmagasabb szintű játék, amit valaha játszottunk, amire pedig ősidőktől képek vagyunk. Komoly és fennkölt, ugyanakkor talányos. A realitás olymértékű benne, hogy nem kell ismernünk a konkrét indítást, bele tudjuk képzelni magunkat szereplői helyzetébe. S minél inkább belefeledkezünk a leképezett valóságba, annál távolabb kerülünk a közönséges élettől. A mű megfejtése, a játék felszabadítja fantáziánkat és új minőségbe helyezi létünket.

Mi ez, ha nem az emberi cselekedet értelmének kultikus mélyrétegével való érintkezés? A játék végén már nem ugyanazok vagyunk, mint előtte. Tudunk valamit, vagy legalább sejtjük, érezzük, hogy a mindennapi dolgokat más szférákba emelve, megszabadulhatunk a világban való helyzetünk terheitől.

Ez a játék kívül áll az igazság-hazugság fogalmán, tisztán szellemi és tisztán esztétikai.

Túllép a kiinduláskor meghatározott idő- és térbeli határokon, s értelmét önmagában, így tehát bennünk is hordozza.

Bárdy Margit műveivel elvarázsol bennünket. Miközben formákba sűrített művészi koncepciójában feszültségekkel teli rendet teremt, ősi titkot tár fel: az elmúlás és örökévalóság ritmusában kifejeződő láthatatlan szépségről mond igaz történetet.

Győr, 2000.

Horgas Béla

Szorgos rajzolók

ahogy a fiaim is rám egyre
mélyebben szántó vonalakkal hasonlítok apámra vagy csak az öregedés teszi ezt
teszem azt az idő meg az egy lábon ugráló vaksi történések együtt
mint szorgos rajzolók
a koponyaformák járomcsontok-púpok és kunos szemrések kívülről is látható
ábráinál rejtettebb geometria
valami hangzat- és ritmusféleség egy levegőben elfekvő áramlás függvénybe
csalhatatlan csobbanásai

kimondhatatlan verslábak futása vesszők közt sárga fűzvesszők suhogása közt
vagy roppanékony halastó jegén a szánkó nyoma olyan messzeségben
 hogy innen ahol vagyok bár hegytetőről nem is látni
csak ködöt kazlakat és az ezüstté fagyott jegenyéket sorban mint leszopogatott
 halcsontvázakat fölmeredni a dűlőút mentén
 a majorba menet vagy
nyáron a vasútállomás mögötti füves dombról
meztelen talpam dobogását verődni ide füllel fölfoghatatlan morzét
 és a lovakét bakancsokét vonatokét
ezek mossák össze satírozzák és rádiózzák hányszor jártam ott
 kéretlen kutatni
s mindig a kezdetektől az egész távoli egyre távolibb
és minél többször bebarangolt annál ismeretlenebb tájat
nem is a tartalmait a testeket a körvonalazható szerkezetek szíjait tartókat
de ahogy ceruzás kezünk fut hozzáadva a maga reszketését
 más és más ugyanazt vésve így az arcra
mondhatom-e hogy ez teszi ez a toldalék hasonlóságunk
 feszítő közei

Kockás füzet volna

*Ebben a kockás füzetben '51-ben
és '52-ben „Napló”-t írtam pár oldalon –
harminc év! Most a papírt szagolgom,
a szavakat fölolvassom és hümmögök, hogy
se meghatott, se nevetséges ne legyek, bár
miért ne, és ki előtt – ez csak a felszíne;
amit most írok, mije – minek? Kinek?*

amit meg most írok mintha ceruzám alatt futna sárga
foszlékony lapjaival az a gyerekkori kockás füzet volna
kiterülne készségesen tűrne lenne meghalló fül
vérfagyasztó kérdéseimtől el nem hülve hívna gyere mond

én meg elhinném és mennék megint lapról lapra tolnám történetem
mint pályamunkások a talpfákkal megrakott vaskerekű kocsit

vagy háló volna a kockás lengve alattam térré vált időben
négy sarkánál kifeszítve de hova mivel ki kötné oda csomózná meg

vagy cirkuszi sátor mert az volna mi más a vörös mélyben iszapcuppogás

vagy a kicsi négyzetek betűről betűre vezetnének egy füzetes regény
Kútájó Kovács Sándor a hetente biciklivel Gige felől
érkező bakter-helyettes hordta nekem tucatjával cowboyok kalózkodók
tuskólábú szörnyek hátborzongató történeteit '50-ben

ez a kockás nem az a kockás
ez a füzetes a máza vagy a fénye annak
mégsem emlékezet csupán
a végtelen után futó vágy akkori felhői vattás paplanok öreg
kopott molyrágta szétfeszülő stb. báránybundák
itt repülnek át megint

s ahogy a délutáni személyvonat mozdonya ritmikusan sisteregve
kilövi fehér gőzpamacsait
fekete verejtékben csillogó testének
minden porcikája reszket roppant erejét alig győzi visszafogni
hogy álljon mozdulatlanul mert ő maga az idő a folyton folyvást

folytatódó semmi számokra soha nem tekintő ahogy tart telik pereg zuhan
akármilyen rámondható mert nem ő tart telik pereg zuhan egy füzetes regény

Marschalkó Zsolt

Holdkirály

Játék 2 részben

Szereplők:

FRIGYES Főherceg, majd II. Frigyes néven Poroszország királya
VOLTAIRE francia író, filozófus
WILHELMINA Bayreuth őgrófnője, Frigyes nővére
FRIGYES VILMOS Poroszország királya / MANSTEIN tábornok
DORIS RITTER / KATHARINA MAYR, Wilhelmina komornája
KATTE hadnagy / KIEL hadnagy
HIRSCH kereskedő
STROM | udvaroncok
MOLENBÖCK |
CAFFARELLI kasztrált operaénekes
EZREDES
KAPITÁNY

A történet Poroszországban és Párizsban játszódik 1740 körül.

I. JELENET

(Berlin, Királyi Palota)

FRIGYES VILMOS Magas?

HIRSCH ...mint egy kölyöksziráf...

FRIGYES VILMOS Hülye!

HIRSCH Én inkább korlátoltnak mondanám, Felsőg.

FRIGYES VILMOS Maga barom! Mikor láttam én zsiráfot?! Király vagyok, nem akadémikus! Őrbódéba befér?

HIRSCH Attól tartok, felség...

A szerző a művet a Soproni Petőfi Színház drámairó ösztöndíjasaként írta a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Színházi Dramaturgok Céhe támogatásával. (A szerk.)

FRIGYES VILMOS *(elégedett)* Remek! Maga csak ne féljen semmitől, Hirsch, amíg ilyen fickókat szállít. Válla?

HIRSCH Azt hiszem, új zubbonyt kell varratni...

FRIGYES VILMOS Jó! Karja?

HIRSCH Húsz évig volt mészáros.

FRIGYES VILMOS Csípő?

HIRSCH Nyolc gyermeke van, Felség.

FRIGYES VILMOS *(ordít)* Ökör! Nem ezt kérdeztem!

HIRSCH Különleges méretű nadrágra is szükség lesz ...meg sapkára...

FRIGYES VILMOS *(őryöng)* Rohadt civil! Egy katonának sisakja van, mikor tanulja már meg?! *(botjával veri Hirschet)*

HIRSCH *(menekül)* Kegyelem, Felség!! *(végső kétségbeesésében)* ...van még egy lengyel is!

FRIGYES VILMOS Gyűlölöm a polyákokat!

HIRSCH Még ennél is magasabb!

FRIGYES VILMOS *(abbahagyja a püfölést)* Mennyivel?

HIRSCH Egy negyed sap... egy negyed sisaknyival ...És szőke...

FRIGYES VILMOS *(leengedi a botját)* Na, végre, valami ... Iszik?

HIRSCH Szerzetes volt...

FRIGYES VILMOS Micsoda? ...Azzal mer ideállítani?! ...Legközelebb majd egy püspökkel!

HIRSCH *(tapasztalt)* Ha nem ismerném a porosz hadsereg hatékony kiképzési módszereit, dehogy bátorodnék...

FRIGYES VILMOS *(megenyhül és szinte álmódóva néz ki az ablakon)* Igaza van, Hirsch! Nincs annál magasztosabb királyi küldetés, mint erős, legyőzhetetlen haderőt nevelni, amely egyszer talán valóra váltja legszebb reményeinket. Gigászok csatája a törpék ellen. Képzelve el óriás-seregem, a germán félistenek... *(valakit megpillant az utcán, ordít)* Hé! Maga lotyó! Hát mé' nem megy már haza a kölykeihez? Mit flangál itten? Be az ágyba az emberrel, aztán mindent bele! Kell a férfi! Kell a katona! Kell a fegyver! *(az ablakon kihajolva pisztolyával lövöldöz vaktában)* Alattvalóim! Berliniek! Én, minden poroszok királya ezúton megparancsolom, hogy tartsatok haza és csináljatok gyerekeket! Férfiakat akarok! És nőket, akik majd férfiakat szülnek! Iparodjatok, hülyék!... Szaladj te is, nyomorék, remélem, csak a lábad van fából!

(Csend. Hirsch megdermed a rémülettől, mert a fegyver csöve felé irányul)

FRIGYES VILMOS Ebben az országban mindenki bolond, rajtam kívül! *(mintha mi sem történt volna)* Szóval, iszik az a polyák?

HIRSCH Azt hiszem nem ...Felség...

FRIGYES VILMOS Eh! ...Két korsó rajnai bort utaljanak ki neki ...naponta... *(leteszi a pisztolyt)*

HIRSCH Igenis, felség!

FRIGYES VILMOS Jól van, Hirsch! Elmehet! Maga a legügyesebb ügynököm. Ha kikeresztelkedik, talán még pénzügyminisztert is csinállok magából...

HIRSCH Köszönöm, Felség, de ha szabad megjegyezmem...

FRIGYES VILMOS Grófi címről szó sem lehet!

HIRSCH Jelentéktelenebb összegre gondoltam, Uram ...amit gazdasági szakemberek árnak neveznek... az újoncok után járó illetmény, ugye...

FRIGYES VILMOS Na, igen ...gondolom, a szokásos megteszi.

HIRSCH (*hajlong*) Lekötelez...

FRIGYES VILMOS (*ír, majd átadja a nyugtát*) Meghiszem azt! Az amszterdami porosz követ éves fizetése. A kincstár meg üres!

HIRSCH Valamit valamiért...

FRIGYES VILMOS Maga itten ne bölcselkedjen! Maga csak gyűjtse ezeket a derék legényeket, a többi az én dolgom! Én vagyok a király, vagy mi a fene?

HIRSCH Megteszem, ami szerény képességemből telik.

FRIGYES VILMOS Az kevés! Több kell!

HIRSCH Rendben! Akkor hívom a sógorom is.

FRIGYES VILMOS Az egész pereputtyát rendelje alá a szent célnak! A spionjait, az adósait, a szatócsát, mindenkit!

HIRSCH (*hátrál az ajtó felé*) Felség!...

FRIGYES VILMOS A képességeit pedig ismerjük: emlékszünk, amikor eladta azt a fehér szamarat jelentős felárral a gothai apátnak, mondván, hogy az egy albínó zebra.

HIRSCH Szabadjon pontosítanom...

(*Távoli fuvolaszó*)

FRIGYES VILMOS (*halkan*) Katonazene ...Menetelnek a katonáim ...A hőseim, a félisteneim. Hatalmasak, sudáruk, a föld döng a talpuk alatt ...Bal, jobb, bal! ...Bal, jobb, bal!... (*felemeli a pisztolyt*) Gyerünk!

HIRSCH (*sután botladozik*) Bal, jobb, bal!... Bal, jobb, bal!...

FRIGYES VILMOS (*díszlépés*) Bal, jobb, bal!... Egyenes derék, hasat behúzni!...

HIRSCH (*rémülten, antikatoná*) Húzom!... Bal, jobb, bal...

FRIGYES VILMOS Fegyvert... váll-hoz!

HIRSCH Felség, sajnós, nincs fegyverem...

FRIGYES VILMOS (*megcélozza Hirschet*)

HIRSCH (*mintha puskát tartana a kezében*) Már megtaláltam!... Bal, jobb, bal...

FRIGYES VILMOS Hátra... arc!

HIRSCH (*kettőt pördül*) Jobb, bal, jobb... Jobb, bal, jobb... Szabadjon megjegyezmem, Felség...

FRIGYES VILMOS Kuss! Pofa be! Nem tűröm az engedetlenséget!

HIRSCH (*a fal megállítja*) Egy „Jobbra át!”-ot, engedelmével!...

FRIGYES VILMOS (*engedékeny*) Jobbra... át!... Gyerünk!... Ez a jelszavam: „Fegyelem, fegyelem, fegyelem!”

HIRSCH Azt hiszem, a Főherceg fuvolázik...

FRIGYES VILMOS Hülye! A katonazenészek gyakorolnak!

(*Halk, bánatos Adagio*)

FRIGYES VILMOS *(hallgatózik. A pisztolyt Hirsch fejéhez emeli)* Honnan veszed ezt a marhaságot?!

HIRSCH Mire gondol, Felség?...

FRIGYES VILMOS ...Hogy a Főherceg ...zenél?

HIRSCH *(ijedt)* Az én szakmámban a jólétesültség, ugye...

FRIGYES VILMOS Mit mondanak róla a népek? *(Hirsch torkát szorongatja)* Beszélj!

HIRSCH *(juldoklik)* ...Hogy milyen okos, szeretetreméltó fiatalember...

FRIGYES VILMOS Baromság! Egy leendő királyt ne szeressenek, hanem rettegjenek tőle!

HIRSCH Művelt, jártas a tudományokban...

FRIGYES VILMOS Minek? Ismerje a Szolgálati Szabályzatot, és kész!

HIRSCH ...a művészetekben...

FRIGYES VILMOS Majd festőkre meg csepűrágókra költi az állam pénzét!

HIRSCH ...verseket ír, tanulmányokat... Tudósokkal, írókkal levelez. Voltaire úrral például: nagy csodálója...

FRIGYES VILMOS Hát az meg ki a fene?

HIRSCH Egy francia.

FRIGYES VILMOS *(örjöng)* Micsoda?! Kitekerem a nyakát! *(ordít kifelé az ablakon és lövöldöz)* Menjenek haza! Katonát akarok! Rengeteg katonát! Hülyék! Mit bámultok?!

Hátra arc! Futólépés! Mi lesz már?!

HIRSCH *(iszkol kifelé)* Alázatos szolgája, Felség!

2. JELENET

(A Főherceg lakosztálya)

FRIGYES VILMOS *(be)*

FRIGYES *(leteszi a könyvet és feláll)* Felség!...

FRIGYES VILMOS *(legyint)* Maradj csak, fiam! ...Mit olvasol?

FRIGYES Ovidius költeményeit.

FRIGYES VILMOS Értem ...Ez az én életemből kimaradt ...De hát az államügyek...

FRIGYES Fáradtnak tűnik, Felség.

FRIGYES VILMOS Öregszem, lehet, hogy nincs már sok hátra...

FRIGYES De, Felség!...

FRIGYES VILMOS Hagyd csak! Ez az élet rendje. Azon gondolkodtam, milyen keveset is beszélgettünk az elmúlt időben. Alig tudok rólad valamit. Lassan már csak a hivatalos ceremóniákon találkozunk.

FRIGYES Megtisztel...

FRIGYES VILMOS Követni fogsz a trónon. Király leszel. Azt mondják *(mosolyog)*, afféle „tudós király.”

FRIGYES Kiváló mestereim vannak.

FRIGYES VILMOS Úgy tudom, írogatsz is...

FRIGYES Apróságokat... Kisebb költeményeket...

FRIGYES VILMOS Miféléket?

FRIGYES Epigrammákat, szonetteket... arról, ami a szívemet nyomja...

FRIGYES VILMOS És mi nyomja a szívedet?

FRIGYES Felség, olyan ez a lakosztály, mint egy börtön. Fogolynak érzem magam. Mindenhová csak kísérettel mehetek...

FRIGYES VILMOS Féltetek, fiam. Te vagy a trónörökös. Nem akarlak elveszíteni.

FRIGYES Egyedül vagyok...

FRIGYES VILMOS Egy uralkodó mindig magányos.

FRIGYES Utazgatni szeretnék, világot látni...

FRIGYES VILMOS *(átöleli a vállát és így állnak az ablak előtt)* Nézd! Amerre ellátsz, mindenféle emberek. Aratnak, építenek, tehenet fejnek, lovat patkolnak ... De innen nézve csak akkorák, mint egy hangya... Az egész világ egy nagy hangyaboly. Ha nincs fegyelem, ha nincs rend, ha nincs egy központi erő, mely összefogja és irányítja őket, akkor csak loholnak céltalanul... Érted?

FRIGYES Értem...

FRIGYES VILMOS Tanuld meg a fegyelmet, hogy te is fegyelmezhes!

FRIGYES Igenis, Felség!

FRIGYES VILMOS A múltkoriban hallottalak fuvolázni. Szépen játszol...

FRIGYES Megtisztel...

FRIGYES VILMOS Nem is tudtam, hogy a zenéhez is értesz.

FRIGYES Üres óráimban gyakorolgotok.

FRIGYES VILMOS Nekem soha nem volt türelmem hozzá.

FRIGYES Nem olyan ördögösség...

FRIGYES VILMOS *(felemeli a fuvolát)* Szép hangszer.

FRIGYES Párizsból hozattam.

FRIGYES VILMOS Biztos drága lehetett...

FRIGYES Hát, nem volt olcsó... Voltaire úr is biztatott, hogy sokrétűen képezsem magam.

FRIGYES VILMOS Voltaire úr?...

FRIGYES Az eszményképem. A század legnagyobb gondolkodója. Arisztotelész, Szophoklész és Homérosz egyszemélyben. Rendszeresen levelezünk: tanácsokkal lát el, javítgatja a verseimet, történelmi munkáimat...

FRIGYES VILMOS Igen...

FRIGYES Egy szellem-óriás, a legtöbb művét már elolvastam.

FRIGYES VILMOS *(szímatol)* Mi ez a fertelmes bűz?

FRIGYES *(az asztalra mutat)* A reggelim, Felség... Amennyiben annak lehet nevezni. A lakosztályomba kérettem, annyira resteltem mások előtt: néhány rohadt káposztalevél, amit már megrágtak az egerek...

FRIGYES VILMOS *(tébolyultan verni kezdi a fuvolával a főherceget)* Azt hiszed, te barom, hogy a csatatéren majd tálcán hozzák neked a tizenkét fogásos reggelit? Elzabálná-

tok az állam vagyonát, mi? Arra lenne eszed! Meg fuvolát hozat! Párizsból! Minek, te, hülye?! Minek?!

FRIGYES *(rémülten védekezik)* Kegyelem, Felség!

FRIGYES VILMOS *(veri a fuvolával)* Kinyomom a szemét! Megölöm! Megölöm! *(a rohadt káposztalevelet tömi Frigyes szájába)* Zabáld, te ökör! Zabáld!

FRIGYES *(öklendezik)* Segítség!

FRIGYES VILMOS *(a függönyzsinórral fojtogatja)* Utazni akar! Pénzt költeni! Ezt most megeszed! *(valami kéziratot markol föl az asztalról és azt is próbálja Frigyes szájába tölteni)* Meg ezt is!

FRIGYES Az ujjam!!

(Strom és Molenböck be, megpróbálják a Főherceget megvédeni. Dulakodnak...)

MOLENBÖCK Csillapodjon, Felség!...

STROM Az Isten szerelmére!!

FRIGYES VILMOS Megölöm ezt a barmot! Takarodjatok, hülyék!

(Strom és Molenböck nagy nehezen kivonszolják a félholt Főherceget)

3. JELENET

(Palotakert)

FRIGYES Csak pár pillanat, szerelmem! Az őrség mindjárt ideér...

DORIS *(a rács túloldalán, Frigyes kezét fogva)* Féltelek...

FRIGYES Nem bírom tovább! Ez az ország egy börtön! Egy hatalmas, égboltozatú börtön! A király pedig...

DORIS ...felséges atyád...

FRIGYES ...felséges atyám pedig... eh... „Őrmesterkirály”... Egész Európa így ismeri... Őrmesterkirály...

DORIS ...Hagy menjek veled!

FRIGYES Nem lehet! Engem könnyen felismerhetnek, csak bajt hoznék rád.

DORIS De ha átérsz a határon...

FRIGYES ...azonnal érted küldetek...

DORIS Ugye, szeretsz és soha nem hagysz el?

FRIGYES Szeretlek és soha nem hagylak el.

DORIS Megígéred?

FRIGYES Megígérem!

DORIS Holtomiglan-holtodiglan?

FRIGYES Holtomiglan-holtodiglan...

DORIS Jön az őrség! Vigyázz magadra, egyetlenem! Szeretlek!

FRIGYES Én is szeretlek, Doris!

4. JELENET

(*Pajta a határ közelében*)

FRIGYES (*mozsos egyenruhában, habzsol*) Mennyivel finomabb itt a káposzta, mint a királyi udvarban!

KATTE Valóban jól mondják, Felsőleges uram: az éhség a legjobb szakács!

FRIGYES És a szabadság, barátom! Mámoritóbb a legfinomabb bornál...

KATTE ...és a potsdami lányoknál... Bár ebben nem vagyok biztos...

FRIGYES Ha az Isten engedi, becsületemre mondom, ezt a parasztot kárpótolom valami módon! Mégiscsak megloptuk...

KATTE Ez... hm... erős kifejezés. Választhattunk az éhhalál és a káposzta közt. (*eszeget*) Szerintem jól döntöttünk.

FRIGYES Én, Frigyes főherceg, a porosz királyi trón várományosa, mint káposztatolvaj...

KATTE Gondolkozzunk logikusan: tulajdonképpen itt minden a királyé, tehát...

FRIGYES Nem, barátom! A királynak van népe és nem a népnek királya. ...ha majd egyszer...

(*Elcsöndesednek*)

KATTE (*iszik*) Nincs jobb ital a friss kútvíznél.

FRIGYES Egyszer majd meghívom ebédre.

KATTE Kicsodát?

FRIGYES Ezt a parasztot.

KATTE Jó... Mondjuk: meglepődik...

FRIGYES Mi az, hogy!...

KATTE Leesik a székről ...

FRIGYES Finom fácánlevessel kezdünk...

KATTE ...vaddisznósülttel folytatjuk...

FRIGYES ...valami halat utána...

KATTE (*rágcsálja a káposztát*) ...talán süllőt, vagy... (*mintha zajt hallott volna, suttogva*) Felsőg!...

(*A falhoz hőködnek*)

FRIGYES (*nézelődik*) Semmi... Talán egy nyúl...

KATTE (*a falhoz dőlve eszegeti a káposztát*) Kolléga... Neki is élnie kell, nekünk is...

FRIGYES Holnap már szabad földön leszünk, barátom...

KATTE Nehéz lesz Potsdam nélkül...

FRIGYES Visszajövünk és új országot építünk... jobbat és emberségesebbet...

KATTE Kibekkeljük ezt a rendszert, Felsőg!

FRIGYES ...ezt a rendszertelenséget...

KATTE Megvalósítjuk Voltaire úr eszméit.

FRIGYES Te hadügyminiszter leszel.

KATTE Felség, én Katte hadnagy szeretnék maradni... Az, aki voltam...

FRIGYES Közös dajkánk volt, mintha a testvérem lennél...

KATTE Megtisztel, de ez nem ok arra, hogy kegyeket osztogasson: címet, rangot...

Inkább lennék egy jó lovastiszt, mint egy rossz hadügyminiszter...

(Frigyes Vilmos, az Ezredes és a Kapitány be)

FRIGYES VILMOS Megvagtok, jómadarak! Dezertőrök! Szökésre semmi esély: körbevettük az épületet. Katte hadnagy! Adja át a kardját!

KATTE *(teljesíti a parancsot)*

FRIGYES VILMOS *(parancsolóan kinyújtja a kezét Frigyes felé)* Te is, te hülye!

FRIGYES *(átadja a kardját)*

FRIGYES VILMOS Ezredes úr! Bilincselje meg őket!

EZREDES *(kényszeredetten követi az utasítást)*

FRIGYES VILMOS *(dühös és diadalmas)* Azt hittétek, hogy megszökhetek előlem?! A világ végén is megtaláltak volna! Disznók! Barmok! Hülyék! *(felváltva veri Frigyes és Kattét)*

KAPITÁNY Kérem, Felség!...

FRIGYES VILMOS *(fenyegető)* Akar valamit mondani, kapitány úr?!

KAPITÁNY *(nagyot nyel)* Nem, Felség!...

FRIGYES VILMOS Ezredes úr! Állítsa fel a kivégző osztagot!

EZREDES *(megrökönyödve)* De, Felség!...

FRIGYES VILMOS Megtagadja a parancsot?!

EZREDES Szabadjon megjegyeznem...

FRIGYES VILMOS Ezredes úr! A törvény szerint mi a büntetése a katonaszökevénynek?

EZREDES *(kis csönd után, halkán)* Halál...

FRIGYES VILMOS Hangosabban, ha lenne szíves!

EZREDES Halál...

FRIGYES VILMOS Na, látja! Én, Frigyes Vilmos, Isten kegyelméből Poroszország királya, mint a hadsereg főparancsnoka dezertálásért golyó általi halálra ítélem ezt a két szökevényt, valamint nyilvános megszégyenítésül megfosztom őket tisztí rangjuktól. Az ítélet azonnal végrehajtandó.

FRIGYES Katte hadnagy a parancsomra cselekedett...

FRIGYES VILMOS Az lényegtelen! Ne húzzuk az időt!

KAPITÁNY De a Főherceg...

FRIGYES VILMOS A Főherceg a porosz hadsereg tisztje... volt, míg méltatlanná nem vált erre a rangra.

EZREDES Kérem Felségedet, vegye még egyszer fontolóra, hogy...

FRIGYES VILMOS Mióta veszi védelmébe az ezredes úr a dezertőröket?! *(kis csönd után)* A Főherceg büntetésének végrehajtását elnapolom: Berlin főterén hajtandó végre nagy nyilvánosság előtt okulásul és megszégyenítésül. A másik ítélet azonnal egzekválendő!

FRIGYES Ezt nem teheti, Felség!

FRIGYES VILMOS Majd te mondd meg, te hülye, hogy mit tehetek? Dezertőr!

Katte hadnagy! Kíván valamit mondani az utolsó szó jogán?

KATTE Nem, Felség!

FRIGYES Barátom!!

FRIGYES VILMOS Ezredes úr! Teljesítse a kötelességét!

EZREDES Igen, Felség!... *(Kattéval el)*

FRIGYES Gyilkos!

FRIGYES VILMOS *(leüti Frigyeset, majd, amikor az a földrerogy, rugdossa)* Te, hülye! A Porosz Királyi Hadsereg szégyene! Te mocsok! Gyere és nézd meg mi jár egy dezertőrnek! *(félrácigálja a Főherceget, az ajtóhoz vonzza és kényszeríti arra, hogy végignézzze barátja haláltusáját)*

EZREDES *(hangja kintről)* Kivégzőosztag, vigyázz!... Fegyvert... váll-hoz!... Tűz! *(Fegyverropogás)*

FRIGYES *(összeomlik)* Kattel!... Drága barátom!...

KAPITÁNY Uramisten!...

5. JELENET

(Osztott színp. Sötét)

FRIGYES *(börtönben. Balra, hátul, reflektorfényben. Ír)* Kedves Mester! Megkaptam könyvküldeményét s mondhatom, nagy öröömre szolgált. Köszönet érte! Nagy nyomorúságomban kevés vigaszom e néhány kötet tanulmányozása. Mindennapi szellemi, lelki táplálékom, s így elfeledkezem olykor arról, milyen tűnékeny a gyarló emberi lét és mily bizonytalan a sorsom. Sohasem tudhatom, mit hoz a holnap, talán a halálom. Nem fiatal életemet féltsem, a szégyen gyötör inkább s az a tudat, hogy hulló vérem beszennyezi a Brandenburgi Házat. Sajnálom, hogy beteljesedik végzetem és már semmit sem tehetek ezért az országért, mely nekem szülőhazám és ezért a jobb sorsra érdemes népért, amelynek – úgy tűnik – csak a szenvedés jutott osztályrészül. Külön fájdalom, hogy mindezért a nekem életet adó atyám a felelős elsősorban, ki most fékezhetetlen vak dühében oly cselekedetekre vetemedik, amelyek valóban az örület határát súrolják. Bizonyára már értesült arról, hogy kedves barátomat, Katte hadnagyot kivégeztette és Doris Rittert, akihez igaz szerelemmel vonzódtam, a parancsára halálra kövezték. Fájdalmam gyógyíthatatlan, kínom határtalan. Be kell vallanom ugyanakkor pirulva, hogy itt életkörülményeim jobbak, mint a berlini palotában. Királyi atyám, hogy a katonás, spártai életmódhoz szoktasson, olykor megparancsolta, a puszta földön háljak, éheztetett vagy undok ételeket tálaltatott fel, a télvíz idején fűtetlen szobában fagyoskodtunk. A vakfegyelem s a fősvénység uralják elméjét. Börtöncel-lám, ha nem is kényelmes, de legalább lakályos, az ételek változatosak és bőse-

gesen állnak rendelkezésemre. Nem vagyok eltiltva semmitől: fuvolázhatok, írhatok, olvashatok s olykor fogadhatom ismerőseimet is. Olykor álmodom s azt hiszem, szabad vagyok. Leghőbb vágyam ilyenkor az, hogy Párizsba utazzak, ám nem a világi hívságok kedvéért, melyekben volt részem bőségesen bohó ifjúságom idején, nem a nők, a Szajna, a monumentális épületek miatt, hanem egyedül azért, hogy Önnel, mélyen tisztelt Voltaire úr, találkozzak.

VOLTAIRE *(Párizsban. Jobbra, elől, reflektorfényben. Ír)* Felséges Uram, mélységesen meghat az az érdeklődés, melyet szerény munkásságomnak szentel. Nem tudom, méltó vagyok-e minderre, s azok az ajándékok, jelzők mind engem illetnek-e valóban, amelyekkel elhalmoz? Külön megindító számomra, hogy ebben a képtelen és ostoba helyzetben is – mely hiszem és remélem, mielőbb szerencsésen megoldódik –, figyelmére méltat. Ne csüggedjen, Felséges Uram! Az európai hatalmak, melyek egyébként hajlamosak az acsarkodásra és marakodásra, most összefogtak az Ön érdekében. A svéd és a lengyel király épp úgy az Ön ügyének a szószólója, mint az osztrák császár. Nem eshet bántódása. Ujjongva és nagy örömmel olvastam állambölcseleti tanulmányát, az Anti-Machiavellit, melyet volt szíves számomra elküldeni. Azt kell mondanom, Felséges Uram, remekművet alkotott! Való igaz, a tökéletes állam nem épülhet másra, csakis tiszta törvényekre, tiszta erkölcsre, ahol nem megengedett a rablás, hűtlenség, igaztalan háborúskodás, sem a szöszegés, kicsinyesség, hiúság, jogtiprás. Semmit nem szeretnék jobban, mint egy olyan országban élni, melyet Ön irányít, Ön épít olyanra, melyben jó élni, s melyről eddig csak a filozófusok és délibáb-kergetők álmodtak.

FRIGYES *(börtönben. Balra, hátul, reflektorfényben. Ír)* Valóban elnyerte tetszését kis tanulmányom? Alig merem elhinni! Az Anti-Machiavelli kis áthallással, ezt bizonyára Ön is észrevette, lehetne Anti-Frigyes Vilmos is – azt kell mondanom, hiszen...

EZREDES *(be)* Felség!...

FRIGYES Igen? ...

EZREDES Felség!... Meghalt a király. *(bosszú csönd után tiszteleg)* Éljen a király!

6. JELENET

(A király dolgozószobája)

STROM Nocsak, nocsak! Kit látnak szemeim? A drága jó Manstein tábornok úr!

MOLENBÖCK *(lába az asztalon)* Frigyes Vilmos – Isten nyugosztalja! –...

STROM ...inkább az ördög...

MOLENBÖCK ...szemefénye! A porosz hadsereg büszkesége!

STROM A rettenthetetlen hadvezér!

MOLENBÖCK A potsdami konyha hőse!

STROM A Fekete Sas fogadói győző!

MOLENBÖCK A kacsák és libák rettenthetetlen ellenfele!

STROM A sörivás országos bajnoka!

MOLENBÖCK A civil szellem sárbatiprója!

STROM Újoncok réme!

MOLENBÖCK Fogadni mernék, ha egy obsitos felriad álmából és veritékezve ébred, akkor valószínűleg vele álmodott!...

MANSTEIN *(ugyanaz a színész játssza, mint Frigyes Vilmost)* Látom, az urak jól szórakoznak. Azt hiszik, eljött az ő idejük. Most már mindent szabad...

STROM És nem is tévedünk nagyot, tábornok úr!

MOLENBÖCK Frigyes Vilmos halott.

STROM Frici főherceg lett a király. Úgy bizony!

MANSTEIN ...És most itt állunk a szakadék szélén, uraim! A hadsereg szét fog zúllani. Az állami kincstár vagyonát széthordják majd a piktorok és a csepűrágók. Elherdálnak mindent. Nem lesz már fegyelem, nem lesz már rend, nem lesz semmi sem, csak anarchia és káosz!

STROM Bizony, új szelek fújdogálnak! ...De azért ne féltsen minket!

MOLENBÖCK Most mi jövünk. A régi garnitúrának, fájdalom, vége. Ejtsünk néhány könnyet érette!... *(összeborul Strommal és imitálják a zokogást)*

MANSTEIN Az urak jobban tennék, ha léha életmódjuk mellett, vagy helyett az ország ügyeivel is törődnének egy kicsit! Az államérdek mindenekelőtt! Gúnyolódni persze sokkal könnyebb! ...Fafejek!

FRIGYES *(Poroszország királya. Be)*

MANSTEIN *(tiszteleg)* Felség!

FRIGYES A tábornok úr audienciát kért...

MANSTEIN *(átad egy papírtekercset)* Felséges Uram, ezúton kívánom benyújtani lemondásomat...

FRIGYES Valóban? ...szabad érdeklődnöm, miért jutott erre az elhatározásra?

MANSTEIN Úgy érzem megöregedtem. A köszvény is kínoz. Hátralévő éveimet, ha Isten is úgy akarja, szeretném birtokomon csendes magányban tölteni.

FRIGYES Értem... Megkockáztathatom azt a feltevést: amennyiben Felséges atyám még élne, a tábornok úr kevesebbet foglalkozna évei számával és kies vidéki birtokára sem vágyna oly intenzíve?

(Strom és Molenböck kuncog)

MANSTEIN Azt reméltem, Felség, hogy döntésemet nem kell bővebben megindokolnom...

FRIGYES Tehát, jól sejtettem. A tábornok úr azt gondolja, hogy nem leszek méltó folytatója atyám örökségének.

MANSTEIN Felség, a gondolataimat itt és most, jelen helyzetben inkább megtartanám magamnak.

FRIGYES Rendben van... *(kezeiben a papírtekercs)* A válaszat pár napon belül írásban fogja megkapni.

MANSTEIN Köszönöm, Felség! *(tisztelig, majd enyhe megvetéssel)* Uraim!... *(el)*
 MOLENBÖCK A jó öreg Manstein tábornok! A régi bútordarab...
 STROM Tudod mit, királyom? Nevezd ki engem a helyére! Vezérkari tust akarok lenni! Biztos iszom annyit, mint ők!
 MOLENBÖCK Én pedig titkos tanácsos! Azt pontosan nem tudnám megmondani ugyan, hogy az mit jelent, de olyan jól hangzik!
 STROM Tényleg! Komolyan! Emlékszel, mit mondtál nekünk annak idején a nagy lumpolásokkor...
 MOLENBÖCK ...mikor hajnalban együtt tántorogtunk haza...
 STROM ...hogy, ha egyszer király leszel, minden kívánságunkat teljesíteni fogod! *(infantilis)* Tábornok akarok lenni! Tábornok! Tábornok!
 MOLENBÖCK Titkos tanácsos!... Vagy inkább tartományi kormányzó!
 FRIGYES Ostobaság! Ami volt, elmúlt! Vegyék az urak tudomásul! Félre a butaságokkal! Frici főherceg meghalt: én a király vagyok! *(el)*
(Strom és Molenböck összenéz és tanácstalanul széttárják a karjukat)

7. JELENET

(A király dolgozószobája)

VOLTAIRE Tehát azt mondja, tisztelt uram, hogy ön itt afféle mindenes?
 HIRSCH Tulajdonképpen, igen. Úgy is fogalmazhatnék, hogy a megboldogult Frigyes Vilmostal afféle kereskedelmi jellegű munkakapcsolatban álltam.
 VOLTAIRE Üzletember?
 HIRSCH A legteljesebb mértékben.
 VOLTAIRE ...És mivel kereskedik?
 HIRSCH Hát, nézzük csak! ...ezzel-azzal... Egyszóval mindennel.
 VOLTAIRE Remek! Maga az én emberem. Pillanatnyilag ugyanis átmeneti pénzzavarban vagyok. Tudja, hogy van ez!
 HIRSCH Én ne tudnám, kérem!...
 VOLTAIRE Párizsból hosszú az út idáig. Postakocsi, útiköltség, szállás...
 HIRSCH *(gyakorlatias)* Mit akar eladni?
 VOLTAIRE Egy festményt... Watteau: Szerelmi lecke...
 HIRSCH ...és milyen fokú?
 VOLTAIRE Micsoda?
 HIRSCH A szerelmi lecke. Mert alapfok esetén nehéz dolgunk lesz. Közép- vagy pláne felsőfok esetén viszont viszik, mint a cukrot.
 VOLTAIRE Bölcs beszéd! Szeretem az értelmes embereket. Hát... azt hiszem, olyan középhaladó.
 HIRSCH Meglátom, mit tehetek! Mikorra kell a pénz?
 VOLTAIRE Tegnapra.

HIRSCH Azt nem tudom garantálni, de ha holnap dél körül...

VOLTAIRE Jó! Azt hiszem, tisztelt uram, mi is gyümölcsöző munkakapcsolat elébe nézünk!

FRIGYES *(be. Kezét csókol Voltaire-nek.)* Drága mester! Mióta várok erre a pillanatra! Alig merem elhinni...

VOLTAIRE Zavarba hoz, Felséges Uram!

FRIGYES Jól utazott? Remélem, nem váraoztattam meg?

VOLTAIRE Ó, egyáltalán nem! Így volt szerencsém Hirsch úrral megismerkedni.

FRIGYES Azt hiszem, Hirsch úr meglehetősen alkalmatlan időpontot választott a látogatásra...

HIRSCH Én is azt hiszem, Felség... az a néhány számla meg úgy is várhat...

FRIGYES Azokkal forduljon a kamarához! Amennyiben pedig szükségünk lesz a szolgálataira, majd értesítjük.

HIRSCH Igenis, Felség! *(meghajol)* Uram!... *(el)*

FRIGYES Milyen prózai dolgok! Ebben a történelmi percben...

VOLTAIRE Mióta várok erre a találkozásra, Felséges Uram! Nem is olyan rég még az életéért aggódtunk, s most Poroszország királyát tisztelhetjük Önben! Soha nem adatott még az emberiségnek ily történelmi kegy! Annyi nyomorúságos esztendő, oly sok gyötrelme után végre az a férfiú foglalhatta el az őt megillető trónt, aki arra a leginkább alkalmas! Aki filozófusok és művészek tanítványa, aki tudós, író, költő s mindezek közül is egyike a legkiválóbbaknak...

FRIGYES Igazán megtisztelő mindezt a Század Legfénylőbb Szellemének szájából hallanom! Hiszen ön szellemi atyám, bizalmasom, gyóntatóm, tanárom...

VOLTAIRE Mindenkinek ily tanítványt kívánok, Felséges Uram! Az Anti-Machiavelli például remekmű! Már el is küldtem hágai kiadómnak. Hamarosan megjelenik.

FRIGYES Azt hiszem, még korai lenne. Szeretném még egyszer átfutni. Úgy érzem, bizonyos dolgok immáron túlhaladtak. Eljárt felettük az idő. Ha lenne szíves értesíteni a kiadót...

VOLTAIRE Csak azt tudom ismételni, Felséges Uram, az Anti-Machiavelli remekmű!

FRIGYES Igazán lekötelezne...

VOLTAIRE Ahogy gondolja! Még ma írok egy levelet...

FRIGYES Köszönöm! *(lassú, ünnepélyes mozdulattal Voltaire fejére helyezi a koronát)* Viselje most az, aki arra a leginkább méltó! *(állnak szótlanul)*

II.

8. JELENET

(Pár hónappal később, ugyanott)

FRIGYES Kimondhatatlanul örülök, kedves Mester, hogy átnézte silány tákolmányaimat, melyeket nagyképűen költeményeknek bátorkodtam nevezni. Végtelenül hálás vagyok mindazért az útmutatásért, mellyel volt szíves ellátni, s amelyben a jószándékú segítőkészségére ismertem – immáron nem először.

VOLTAIRE Zavarba hoz, Felséges Uram! Azt hiszem, ez a legkevesebb, amit tehettem. Attól tartok azonban, így sem tudom viszonzni mindazt a kegyet, mellyel napról napra elhalmoz.

FRIGYES Hiszem, hogy nem érdemtelenül... Többet is megérdemelne, de sajnos a lehetőségeink szűkösek.

VOLTAIRE Elkényeztet, Felséges uram!

FRIGYES Az Ön lángelméje beragyogja a porosz királyi udvart. Hálát adhatok a Sorsnak, hogy a vendégeim közt tisztelhetem.

VOLTAIRE Remélem, Felséges Uram, hamarosan Berlin is olyan szellemi központtá válik, amely méltó a nagyvilág megbecsülésére. Az Ön korszakalkotó nagy műve, az Anti-Machiavelli, hiszem, még csak az első fecske. A legszebb reményekre jogosít.

FRIGYES Korainak tartom a megjelentetését. Ma már sok mindent másképp gondolok, mint annak idején. Tudja, hogy van ez: „változnak az idők és velük változunk mi is...”

VOLTAIRE A kiadó annak idején későn kapta meg a levelem, addigra a könyv már megjelent és az utcára került, de biztosíthatom, én ezt csöppet sem sajnálom. Rövid idő alatt az európai udvarok kedvenc olvasmánya lett...

FRIGYES Én azt gondolom, túlságosan idealista. Egy fiatalember képzeleti és álmai...

VOLTAIRE ...egy tisztaszívű és tisztán látó, nagyformátumú politikus gondolatai a hatalomról, a felelősségről, az uralkodásról, a jogról...

FRIGYES Kedves, hogy ezt mondja!... *(rövid szünet)* Be kell vallanom, Mesterem, kellemetlen helyzetbe kerültem... Nem is tudom, hogy kezdjek hozzá...

VOLTAIRE Igen, Felség?...

FRIGYES Az udvarban szárnyra kapott kósza hírekről van szó...

VOLTAIRE Értem... Valamiféle pletykára gondol... Szerény tapasztalatom szerint ez épp úgy hozzátartozik egy főúri rezidenciához, mint a féreg az almához...

FRIGYES Most talán több ez, mint holmi pletyka... Kétes üzletekről suttognak, váltohamisításról, uzsorakamatról, vesztegetésről...

VOLTAIRE Ezek valóban csúnya dolgok, Felség... És kit gyanúsítanak mindezzel?

FRIGYES Önt, Mesterem.

VOLTAIRE Engem?...

FRIGYES Ahogy mondom... Hirsch úr személye nem ismeretlen előttünk. Boldogult atyámnak megbízható üzlettársa volt és szolgálataira nekünk is szükségünk van, s bár ügyleteit olykor... hm... homály fedi, mi ezeket nem firtatjuk az „élni és élni hagyni” elv alapján. De Ön a porosz udvar legfénylőbb csillaga, Önre nem vetülhet a gyanú árnyéka sem!

VOLTAIRE Azt kell mondanom, Felséges Uram, az emberek olyan sok mindent beszélnek össze-vissza! Amíg erről csak suttognak...

FRIGYES Utána néztem ezeknek a pletykáknak és nem vagyok meggyőződve arról, hogy hamisnak bizonyulnának.

VOLTAIRE Felséges Uram nyomoztatott ezek szerint...

FRIGYES Csak tisztán akarok látni ebben az ügyben. Mindenekelőtt az Ön érdekében...

VOLTAIRE Azt gondolom, nem titok: Hirsch úrral valóban üzleti kapcsolatban állok szerény jövedelmem kiegészítendő...

FRIGYES *(némi éllel)* Miért lenne szerény a jövedelme? Nemrégiben neveztem ki udvari kamarásnak, tisztességes fizetéssel...

VOLTAIRE... Szabadjon megjegyeznem, Felséges Uram, első találkozásunkkor a dupláját ígérte...

FRIGYES Mint már említettem, szűkösek a lehetőségeink. Így is megegyezik a havi járadéka a minisztereimével...

VOLTAIRE De én nem vagyok miniszter, Felség!

FRIGYES Valóban... De lássa be, nem adhatunk többet! Ez az ország mélységesen-mély szakadékba zuhant az elmúlt években. Erkölcseleg is, anyagilag is. Összébb kell húznunk a nadrágszíjat!

VOLTAIRE Megértem...

FRIGYES Helyes!... Akkor, legyen szíves, tegyen pontot ennek a kellemetlen ügynek a végére! Nem szeretném, ha bemocskolódna így vagy úgy, s ezzel foltot ejtene a mi becsületünkön is!...

VOLTAIRE Távoll álljon tőlem, Felséges Uram!...

FRIGYES Higgye el, nekem fáj a legjobban, hogy ezzel kellett előhozakodnom!

VOLTAIRE Ön felelősségteljes uralkodóként gondolkodik és cselekszik...

FRIGYES Örülök, hogy ezt mondja!... És most nézzük ezeket a verseket!

VOLTAIRE Boldogan, Felség!...

(A kézirat fölé hajolnak)

9. JELENET

(Kerti pad)

WILHELMINA Hűvös, északi szél fúj...

KATHARINA *(ugyanaz a színésznő játssza, mint Doris Rittert)* Ha úgy gondolja, indulhatunk, Méltóságos Asszonyom!...

WILHELMINA Várjunk még egy kicsit! Szeretem a naplementét...

KATHARINA A Méltóságos Ögróf bármikor megérkezhet.

WILHELMINA A férjem, Katharina kedves, addig nem jön, míg ki nem tombolta a vadászszenvedélyét. Akkor megnyugszik és újra értelmes, felnőtt ember benyomását kelti. De amíg egyetlen zergét is talál a hegyekben...

KATHARINA *(megborzong)* Gyűlölöm a vadászatot!

WILHELMINA Miért? Mert kegyetlen és véres?

KATHARINA Mert kegyetlen és véres... és fölösleges... és embertelen...

WILHELMINA ...tudod, én szerettem volna néha legalább annyi esélyt kapni a sors-tól, mint egy erdei vad. Mert úgy gondoltam, hogy az jár nekem. Ma már tudom, hogy az embernek nem jár semmi alanyi jogon. Olykor még az élet lehetősége sem... Se víz, se levegő, se szeretet, semmi...

KATHARINA Mért mondja ezt, Asszonyom?

WILHELMINA Egy zergének nem kell odasétálnia a puskacső elé. Megbújhat a sűrűben vagy a sziklák közt, barlangban, havas szirteken, ahová már nem követi senki... s ha mégis, jó szerencséje egy kocavadász útjába terelheti, aki három lépésről sem képes eltalálni... Megmenekülhet...

KATHARINA Rosszkedvű ma, Asszonyom...

WILHELMINA Az apám király volt. Amikor meghalt, az öcsém lett a király és hivatalból nekem is kellett adni valami címet. Hozzáadtak a bayreuth-i ögrófhhoz. Meg sem kérdezték, akarom-e vagy sem? Szeretem-e vagy nem?...

KATHARINA Menjünk, Asszonyom!...

WILHELMINA Várj! Tudod, miért mondom ezt neked? Mert te szerelmes vagy.

KATHARINA *(ballgat)*

WILHELMINA Örülten, kábultan, mámorítóan, boldogan és reménytelenül szerelmes vagy... Mert te a királyt szereted.

KATHARINA *(az arca elé kapja a kezét)* Asszonyom!!

WILHELMINA *(kis csönd után)* Irigyellek, kedves! Irigyellek tizenhét esztendő minden hamvasságáért, tisztaságodért és ezért a végzet-adta csodáért, amelyben, remélem, egyszer az életben még nekem is lesz részem...

KATHARINA Asszonyom a szívembe lát...

WILHELMINA *(megvonja a vállát)* Tapasztalt vagyok, bár azt hiszem, nők esetében ez nem valami hízelgő jelző...

KATHARINA Annyi esélyem sincs, mint az erdei vadnak...

WILHELMINA Lehet... De én azt hiszem, az embernek fontosabb az, hogy szeressen valakit, mint az, hogy őt szeressék... Hogy szerelmesére, mint a karácsonyfára a díszeket, ráaggassa szeretetének minden kis ékét és girlandját...

KATHARINA Ön nagyon jó hozzám, Asszonyom...

(Kis csönd)

WILHELMINA *(feláll)* Gyere, menjünk! Hideg van... *(Katharinával el)*

(Strom előbújik egy fa mögül, leül a padra és almát eszeget)

10. JELENET

(Szalon Bayreuthban)

FRIGYES Igazán megtisztelő mindannyiunk számára, kedves Caffarelli, hogy elfogadta a meghívásunkat! A világ leghíresebb operaénekesé szerény udvarunkban!...

CAFFARELLI Én köszönöm a szívélyes invitálást, Felség! Valóban meglepett ez a kedves fogadtatás és bátran mondhatom, örömmel jöttem. Ez a város gyönyörű, az emberek szeretetreméltóak, a zenekar kitűnő, a kollégák is tehetségesek...

STROM Már az attól függ, hogy kiket nevez Ön kollégáinak, ugye? Mert, hogy maga volt az egyetlen kasztrált énekes a színpadon...

CAFFARELLI *(összerezzen)*

MOLENBÖCK Az az igazság, hogy én se hallottam még kasztráltat. Nekem – már megbocsásson! –, olyan természetellenesnek tűnik ez a hang, dehát ízlések és pofonok különböznek...

KIEL *(ugyanaz a színészjátéka, mint Kattét. Szabadkozók)* Elnézést, Caffarelli mester, de az urak járatlanok a zeneművészet terén...

STROM ...sőt, mondjuk meg őszintén, a Nagy Szent Művészet, mint olyan, távol áll tőlünk...

CAFFARELLI *(kényszeredetten mosolyog)* Senki sem tökéletes...

MOLENBÖCK Érdekes ezt a mondatot az Ön szájából hallani...

STROM Én, a magam részéről, a színházban csak a balettet szeretem, de azt is csak a lányok miatt.

MOLENBÖCK Tényleg, Caffarelli úr, hogy van maga a nőikkel? Úgy értem, mire gondol egy herélt...

FRIGYES Molenböck úr!...

MOLENBÖCK Tehát ...mire gondol egy kasztrált, mikor ezek a fiatal kóristalányok úgy körbelengik?

CAFFARELLI Csak a zenére koncentrálok...

STROM Ja, úgy könnyű!

FRIGYES Kiel hadnagy úr, a szárnysegédem, bizonyára tölt valami innivalót...

(iszogatnak)

MOLENBÖCK *(ő is spicces)* Nem tudom az urak hogy vannak vele, de én ma már alapoztam egy kicsit...

STROM Javaslom, az olümposzi magasságokból ereszkedjünk vissza a hétköznapi szürkeségébe...

MOLENBÖCK Szóval ennyit a kultúráról!...

STROM ...az imént épp arról beszélgettünk Molenböck barátommal, hogy a mai világban milyen nehéz megbízható személyzetet találni.

MOLENBÖCK Valóban! Manapság egy valamirevaló szobalány igazi kincs.

STROM Önnek mi erről a véleménye, signora... signore Caffarelli?

CAFFARELLI *(dühös)* Én meg vagyok elégedve az inasommal.
MOLENBÖCK Az inas az más tészta!...
STROM Ja, úgy könnyű!
MOLENBÖCK De nézzen csak szét! Minden piszkos!
STROM Koszos! Hát nem takarít itt senki?!
MOLENBÖCK Nézzük például ezt a műremeket! *(egy kis puttó szobrot tisztogat a zsebkendőjével)* Poros! Szerinted, barátom?...
STROM Felháborítóad redvás!
MOLENBÖCK Kisül a szemem a szégyentől!
STROM *(biztatóan)* ...hát akkor, magad uram, ha szolgád nincs!
MOLENBÖCK *(néhányszor megköpdösi a zsebkendőt és gőzerővel takarít)* A füle mögött is meg kell mosni...
STROM *(becsípett)* Ott mindig elfelejtik ezek a huncut gyerekek...
MOLENBÖCK A nyakáról meg fél marék kosz jött le...
STROM Ki kell rúgni a szobalányt! Felséges királyom, életem-halálom kezédbe ajánlom, ezúton követelem, hogy rúgjuk ki a szobalányt!... Csak még előbb jól meg kell!... *(füttyent egyet)*
MOLENBÖCK A hóna alatt nem tudom, mert annyira ficáncol!... Nagyon csikis!
STROM Eleven kis kölyök!... A köldökére vigyázz, az érzékeny!...
MOLENBÖCK Mehetek lejjebb is?...
STROM Na, ott meg pláne érzékeny!... Csak óvatosan simogassad, még baja eshet!
CAFFARELLI Felséges Uram, nem tetszik nekem ez a játék!
FRIGYES Nekem sem... Hagyják abba az urak! Micsoda modortalanság!
KIEL Az urak valószínűleg többet ittak a kelleténél...
MOLENBÖCK *(elteszi a zsebkendőt)* Kérem, minket a legjobb szándék vezérelt...
STROM Nem tudjuk elviselni a tisztátalanságot...
MOLENBÖCK ...feláll a szőr a hátamon tőle...
STROM ...nekem is feláll...
MOLENBÖCK Caffarelli úrnak is feláll?
CAFFARELLI *(szedelőzködik)* Későre jár, lassan indulnom kell...
FRIGYES Ne siessen még! Úgy tudom, Strom úr szeretné Önt meglepni valami csekély ajándékkal...
CAFFARELLI Valóban?
STROM *(ünnepélyesen átad egy kis szelencét)* Caffarelli úr! Hódolói nevében, a mai szép este emlékére!...
CAFFARELLI *(nézegeti a ládikát)* Mi van benne? Köszönöm szépen!...
STROM Orrszarvútülök-reszelék...
MOLENBÖCK ...állítólag jót tesz a férfiasságnak!
CAFFARELLI *(ledobja a szelencét, sikoltozva kirohan és bevágja maga mögött az ajtót)*
STROM *(röhögve Molenböck nyakába borul)* Micsoda pojáca!
MOLENBÖCK Elsőrangú előadás volt, Felség!

KIEL Az urak jellemét eddig is ismertem, de most túl messzire merészkedtek! Szégyeljék magukat!...

FRIGYES Hagyja csak, Kiel hadnagy úr! Molenböcknek igaza van: elsőrangú előadás volt! Minden a tervek szerint zajlott.

KIEL A tervek szerint? Felség azt akarja mondani, hogy...

FRIGYES Ezt a remek kis jelenetet én találtam ki... Büszke vagyok rá!... Kiváló dramaturgia, remek ötletek, felkészült színészek...

KIEL Felség, nem tudom elhinni, hogy ennek a barbár játéknak Ön lett volna az értelmi szerzője! Ön, aki olyan sokat tud a szenvedésről, így megalázzon egy embert, egy nagy művészt!...

FRIGYES Drága hadnagyom, ne fogja fel ilyen tragikusan a dolgot! Fel akartam dobni egy kicsit az est hangulatát.

STROM Sikerült!

MOLENBÖCK De még hogy!... Hajaj!

KIEL Felség, meg kell mondanom, rosszul érzem most magam ebben a teremben és szégyenkezem is...

FRIGYES (*széttárja a kezét*) Sajnálom, hogy ennyire a szívére vette ezt a dolgot! Ha menni akar, menjen! Nem tartóztatjuk...

KIEL (*tiszteleg*) Felség!... (*biccent*) Uraim!... (*el*)

FRIGYES (*iszik és hosszasan néz Kiel után*) Ki fogom rúgni...

MOLENBÖCK Ostoba fickó! Semmi humorérzéke...

STROM Erkölcsösöz! Miért nem megy az ilyen papnak?!...

FRIGYES Strom, kiváló színészi alakításodért ezennel kinevezlek a szárnysegédemmé! Ezt a fickót meg holnap kirúgom...

STROM Köszönöm, Felség!

MOLENBÖCK Megjegyzem, az én alakításom is briliáns volt...

FRIGYES (*mintha lovaggá ütné*) Molenböck, te ezentúl titkos tanácsos vagy!... Puktum!... Na, erre iszunk!

(*isznak*)

MOLENBÖCK Köszönöm, Felség! Nekem máris lenne egy szuper titkos tanácsom...

STROM Állj!... Azt, hogy rúgjuk ki a szobalányt, azt az előbb én már javasoltam!... Csak előtte inég...

MOLENBÖCK Ez se rossz ötlet, de az enyém jobb: rúgjuk ki a franciát is!

STROM (*térdre borul*) Molenböck, te zseni vagy! Hogy ez nekem nem jutott eszembe!

MOLENBÖCK Sokba kerül... és nem hozza be az árát... Nem hatékony!

STROM Csak viszi a pénzt, csak viszi!...

FRIGYES Voltaire-re egyenlőre még szükségem van. Nagy terveket forgatok a fejemben...

MOLENBÖCK És aztán?...

FRIGYES (*megvonja a vállát*) Nem tudom, majd meglátjuk... Az ember kifacsarja a citromot, aztán eldobja a héját...

STROM Felség, ha már ennyire bőkezű volt a mai napon, s így megörvendeztetett minket, szeretnék én is örömet okozni...

FRIGYES Igen?...

STROM Kihallgattam ma egy beszélgetést...

MOLENBÖCK Na, várjunk csak! Az a titkos tanácsos feladata! Ne üsd bele az orrod a dolgaimba!

STROM Akkor még nem voltál titkos tanácsos...

FRIGYES És?...

STROM Katharina szerelmes Felségedbe...

FRIGYES *(mozdulatlanná dermed)*

MOLENBÖCK Katharina? Katharina Mayr? A Méltóságos Őrgrófnő komornája?...

Hű, az nagyon jó nő!

STROM Az egy kincs, Felség! Becsületemre mondom, az egy csoda!

MOLENBÖCK Hét határban nincs párja! Megvan annak mindene: elől, hátul, szóval...

(Frigyes arca elkomorul, az aranyifjak arcáról lehervad a mosoly)

FRIGYES Menjetek kifelé!... Gyerünk!...

STROM Én azt hittem...

FRIGYES *(a földhöz vágja a poharát)* Mi lesz már!... Hülyék!...

STROM *(miközben Molenböckkel iszkol kifelé)* ...hogyan örülni fog neki...

(Frigyes egyedül, áll hosszasan, majd lerogy egy székre és lassan a kezébe temeti az arcvát)

11. JELENET

(Wilhelmina lakosztálya)

VOLTAIRE *(leteszi az asztalra a csészét)* Méltóságos Asszonyom, ez a csokoládé fenomenális volt!

WILHELMINA Magam készítettem...

VOLTAIRE Ön valóságos konyhaművész!...

WILHELMINA Azt azért nem mondanám... Be kell vallanom őszintén: bár esteledik, de ez volt az első hasznos tevékenységem a mai napon... Főzőcskéztem egy kicsit... A kötés és a horgolás már a könyökömön jön ki...

VOLTAIRE Jőmagam mindig is a csendes, vidéki életre vágytam... Délutáni szunyókálás, hosszú séták a szűk erdei ösvényeken, csónakázás a tavon, a hazatérő csordakolompja... Ám a végzet úgy hozta, hogy ez soha nem adatott meg. Mozgalmasan éltem, talán a véletlen akarta így, talán a természetemből fakad...

WILHELMINA Egy író élete annyira izgalmas lehet, más, mint a miénk, földi halandóké!...

VOLTAIRE Ha arra gondolok, Méltóságos Asszonyom, hogy több alkalommal volt szerencsém... illetve szerencsétlenségem tanulmányozni belülről a Bastille falait és

saját hazámból száműzve, idegen földön tengődtem hosszú esztendőkön keresztül, meg kell mondanom, eddigi pályám valóban mozgalmasnak bizonyult... Nem, mintha büszke lennék erre, sőt!... Egy író írjon, az a dolga és ne meneküljön!...

WILHELMINA Akkor Ön nem érthet meg engem: nem tudja, mi az az unalom...

VOLTAIRE Én ne tudnám?!... Asszonyom, ebben az esetben azt kell mondanom, Ön nem ismeri a párizsi irodalmi életet!

WILHELMINA Az én éveim a vadászszezonok szabják meg: télen a zerge, nyáron a vadkacsa, tavasszal a szalonka, ősszel a szarvasbögés...

VOLTAIRE A méltóságos Őrgróf szenvedélyes vadász...

WILHELMINA *(nyugodtan)* Az... De mondhat bátran szenvedélyes szoknyavadászt is.

VOLTAIRE Méltóságos Asszonyom tréfál!...

WILHELMINA A legkevésbé sem... Nézze, Voltaire úr!... A férjem kétszer olyan idős, mint én. Abban a korban van, amikor a férfiak rajonganak azokért a trágár és nagyszájú nőkért, akik asztal tetején táncolnak, visítva kacagnak a kétértelmű disznó vicceken és szenvedélyesen odaadóak az ágyban...

VOLTAIRE Talán tévedni méltóztatik...

WILHELMINA Ebben az egyben soha!... Ha itthon van, akkor a cselédek hajkurász-sza... Néha a szemem láttára... Jobb, ha elmegy vadászni!... Legalább a nyilvánvaló szégyentől megkímél, de akkor is a vaddisznók és a falusi lányok után koslat...

VOLTAIRE Képzeli...?

WILHELMINA Azon már rég túl vagyok! Sajnos... Pedig nekem is van önbecsülésem, én is nő vagyok...

VOLTAIRE Méltóságos Asszonyom ezt azonnal észrevettem!...

WILHELMINA Kérem, ne gúnyolódjék! Én komolyan beszélek...

VOLTAIRE Én is... Ön nagyon szép... Kedves és vonzó...

(Kis csönd)

WILHELMINA Sötétedik... Legyen szíves húzza el a függönyöket és gyűjtsa meg a gyertyákat!... Ha megkérhetném...

VOLTAIRE Természetesen, Asszonyom!...

WILHELMINA ...a komornámat reggel elbocsátottam és az új csak holnap érkezik... Ma kivételesen egyedül maradtam...

VOLTAIRE *(a gyertyákat gyűjtogatja)* Ó, de sajnálom!... Olyan kedves lány... Nem volt vele meglegedve?

WILHELMINA Nagyon szerettem. Tisztaszívű és végtelenül becsületes...

VOLTAIRE Akkor nem értem...

WILHELMINA Csúnya ügy... A napokban eltűnt az egyik arany nyakésem, ma reggel pedig megtaláltuk Katharina szekrényében...

VOLTAIRE Ó!... Akkor mégsem volt olyan becsületes a hölgy...

WILHELMINA Voltaire úr, maga nem ért semmit: az a lány akkor lopta el azt a nyakéket, amikor én, vagy Ön.

VOLTAIRE Akkor tényleg nem értem... Ezek szerint azt gondolja, hogy ártatlan?

WILHELMINA Nem gondolom, hanem tudom... És azt is tudom, hogy mi történt és miért történt...

VOLTAIRE Kíváncsivá tesz...

WILHELMINA *(nyugodt)* A nyakéket Frigyes lopatta el valamelyik titkos tanácsosnak nevezett léhűtőjével, aki becsempészte azt Katharina szekrényébe.

VOLTAIRE *(megrökönyödik)* Asszonyom, ezt nem mondhatja komolyan!

WILHELMINA A legkomolyabban, Voltaire úr!

VOLTAIRE De miért tett volna ilyet?!

WILHELMINA *(mosolyog)* Ön híres író, filozófus, az emberi lélek kiváló ismerője... Bizonyára sejt valamit...

VOLTAIRE *(hallgat)*

WILHELMINA Katharina szerelmes Frigyesbe... és ő erre rájött... és így szabadult meg tőle...

VOLTAIRE De miért, az Isten szerelmére?!

WILHELMINA Azért, mert Frigyes már nem képes szeretni senkit, legfeljebb önmagát. Képtelen a szeretetet viszonyozni. Amióta királlyá koronázták, teljesen megváltozott.

VOLTAIRE Ezt nem tudom elhinni...

WILHELMINA Kiel hadnagyot, a szárnysegédjét is áthelyeztette és az egyik talpnyalóját nevezte ki a helyére... Ha jól emlékszem, Ön nem beszéli a nyelvünket?

VOLTAIRE Méltóságos Asszonyom, én németül legfeljebb iszappakolást és vajás pirítóst tudok kérni!

WILHELMINA „Nomen est omen” ...névben a végzet... Tudja, a Kiel nálunk, többek közt, hajógerincet is jelöl. Azt a súlyt, amely visszaállítja a hajót a helyes irányba, hogy megtartsa szilárdságát... Ez a biztos pont volt a hadnagy Frigyes számára: megóvta a kilengésektől akár erkölcsileg, ha úgy tetszik, akár... hm... ténylegesen az átmulatott éjszakák után... Most őt is elverte magától...

VOLTAIRE Megrémít, Asszonyom!

WILHELMINA Én is félek... Olyan dolgokat látok, amelyeket nem szeretnék látni, s nem tudom, mi lesz ennek a vége... Remélem, nem az, amire gondolok... *(Voltaire karjára teszi a kezét)* Ugye, számíthatok a segítségére?

VOLTAIRE Természetesen, bár nem vagyok benne biztos, hogy jelen helyzetben mit tehetnék...

WILHELMINA Maga olyan okos, előrelátó, megbízható...

VOLTAIRE Megtisztel, Asszonyom!...

WILHELMINA Frigyeset megrészegítette a hatalom. Emlékszik, mit mondtak a régiek: „A hatalom megront, az abszolút hatalom abszolút megront...”

VOLTAIRE Pusztán erről lenne szó?

WILHELMINA Nem hiszem... Nehéz ezt épp nekem kimondanom, de az alma nem esik messze a fájától: Frigyes apánk vére. Ugyanolyan vad, fékezhetetlen, cinikus, fősvény...

VOLTAIRE Nem rég a napi gyertya – és csokoládéadagomat a felére csökkentette...

Igaz, Európa Legfénylőbb Szellemének nevezett, de ezen a téren konzervatív vagyok: inkább olvasok gyertya mellett, semmint szellemem fényénél...

WILHELMINA Boldogult atyánk is ilyen volt: csak az óriás katonáira nem sajnálta a pénzt. Mindene volt a hadsereg, a katonaság, a vakfegyelem... Nekem is lovagolnom kellett, vívni, vadászni... *(lassan kigombolja a blúzát és megmutatja a bal mellén az apró heget)* Látja, ez is egy vadászbalesetből származik...

VOLTAIRE *(leesik az álla)* Szép... úgy értem... csúnya... ez a kis heg... de annyira azért nem... *(közelebb hajol)* ...alig látszik... a heg...

WILHELMINA *(megfogja Voltaire mindkét kezét, majd lágyan szájon csókolja)* A komornámra ma nem számíthatok... Segítene levetkőzni?...

VOLTAIRE *(mohón)* Hogy a fenébe ne!!... *(nyel egyet)* Természetesen, Asszonyom!...

WILHELMINA Fújja el a gyertyákat... Maga kis csacsi!... *(el)*

VOLTAIRE *(félre)* Kis csacsi?!... Csödörnek érzem magam!... *(elfúj néhány gyertyát és zsebre teszi azokat, majd a többit is eloltja és a szürkeületben Wilhelmina után el)*

12. JELENET

(Voltaire dolgozószobája)

VOLTAIRE *(dühösen javítgatja a király verseit)* Unom már ezt a rabszolgamunkát! Felséges Urunk idehozza a szennyesét, hogy mossam ki! Írjak valami használhatót a fürmedvényeiből! Először is, ha franciául akar verset írni, tanuljon meg franciául!... Németül sohasem tudott...

HIRSCH Azt kell mondanom nehéz szívvel, a Felség egyetlen nyelvet sem beszél tökéletesen.

VOLTAIRE Aki költői babérokra vágynak, az előbb inkább olvasson és csak aztán írjon!...

HIRSCH ...és főképp válassza meg jól a tanítómesterét!

VOLTAIRE Ezzel meg mit akar mondani?

HIRSCH Azt rebesgetik, a király mostanában egy fiatal francia költőt pátyolgat... s mintha olyat is mondott volna nemrégiben, hogy az Ön napja leáldozóban...

VOLTAIRE Az én napom leáldozóban?! Most vagyok alkotóerőm teljében!

HIRSCH ...s Ön gyakran dogmatikus...

VOLTAIRE Mindig is a gondolat szabadságát hirdettem! A király nincs tisztában a fogalmakkal! De én majd készítek neki egy szótárt... egy frígyes–francia szótárt, hogy szembesüljön önmagával! Ha a király azt mondja: „barátom”, az franciául azt jelenti: rabszolgám...

HIRSCH Egy királynak nincsenek barátai, ő mindig magányos...

VOLTAIRE „Boldoggá teszem”, értsd: megtűröm, amíg szükségem van rá...

HIRSCH A hatalom mindig számító: nem a két szép szeméért hívta Önt Berlinbe...

Kellett egy név, egy nagy név, akire hivatkozhat...

VOLTAIRE „Vacsorázzon velem ma este” azt jelenti: nevetségessé teszem ma este.
HIRSCH Látja, ezért nem lett volna szabad a király pártfogásában bíznia! Azt hitte, ő
majd elkendőzi a maga kis piszkos ügyeit, de tévedett! Megpróbált átverni...
VOLTAIRE Tisztességes alkut ajánlottam!
HIRSCH Mindig is számító volt és haszonleső...
VOLTAIRE Akár csak maga!
HIRSCH De én ismertem a határokat és betartottam a játékszabályokat... Ön pedig
mohó, a végtelenségig az... és most elbukott... Nem tehet mást mint, hogy meg-
várja a bíróság ítéletét... És addig is mossa a király szennyesét... (el)
VOLTAIRE *(dühödten félresöpri a papírlapokat)*

13. JELENET

(Frigyés dolgozószobája)

VOLTAIRE Átnéztem a verseit Felsőség, s bátran mondhatom...
FRIGYES *(szinte oda figyel, a katonákat rendezgeti a terepaszton)* Tegye csak le őket valahova...
VOLTAIRE Látom, alkalmatlan a pillanat...
FRIGYES A legjobbkor jött, barátom! Történelmi pillanat tanúja lehet.
VOLTAIRE A király játszik...
FRIGYES *(elgondolkodva)* A király játszik... *(lassan tologatja a bábukat)* A király nagyban
játszik...
VOLTAIRE Felsőged talányosan fogalmaz... Kíváncsivá tesz...
FRIGYES Amit itt lát, barátom, az a Szilézia elleni támadás terve.
VOLTAIRE *(megrökönyödve)* Felsőged rossz tréfát űz velem!
FRIGYES Lehet, hogy tréfának rossz, de tervnek kitűnő!
VOLTAIRE Az Ön humorérzékét már volt alkalmam többször megcsodálni, de ez az
otromba vicc!...
FRIGYES Ez az otromba vicc az első ágyúlövésig az... utána már háborúnak hívják...
VOLTAIRE Felsőged a tűrőképességemet akarja próbára tenni?
FRIGYES *(nyugodt)* Szó sincs róla! Komolyan beszélek.
VOLTAIRE Szilézia Ausztriához tartozik...
FRIGYES Most... De nem volt ez mindig így és nem is lesz örökké.
VOLTAIRE Háború Ausztria ellen?!FRIGYES Egy omladozó Ausztria ellen: a császár haldoklik... Fiú örökös nincs...
VOLTAIRE De Poroszország elismerte Mária Terézia örökösödési jogát! A
Pragmatica Sanctio...
FRIGYES A Pragmatica Sanctio egy papírdarab... Az első szél elfújja.
VOLTAIRE Felsőged semmibe veszi a jogot és a törvényt!
FRIGYES Talán igen..., ha az érdekem úgy kívánja.

VOLTAIRE *(kés csönd után kényszeredetten felmeret)* Elég volt a játékból, Felség! Inkább nézzük ezeket a verseket!...

FRIGYES Most nincs időm ilyesmivel foglalkozni! Hamarosan megindulunk...

VOLTAIRE Az a rettenetes gondolatom támadt egy pillanatra, hogy komolyan beszél...

FRIGYES A lehető legkomolyabban!

VOLTAIRE A császár kiállt Önért, midőn boldogult atyja halálra ítélte!

FRIGYES „...Kiállt Önért” ...ez múlt idő... Ez pedig *(körbemutat a terepaszton)* ...a jelen.

VOLTAIRE Iszonyatos tette készül, Felség!

FRIGYES Nevezze, aminek akarja! Azon már rég túl vagyok, hogy moralizáljak és erkölcsi prédikációkat hallgassak.

VOLTAIRE Ártatlanok ezrei fognak meghalni értelmetlenül!

FRIGYES ...de utána új rendet teremtünk ebben az óriási hangyabolyban, melyet Európának hívnak!

VOLTAIRE Felség, én látom az arcát, hallom a hangját, ismerem a mozdulatait, de azt kell mondanom, hogy azt az embert, aki itt áll előttem, még sohasem láttam! Teljesen idegen a számomra.

FRIGYES Majd megszokja... Szilézia olyan, mint egy liszteszsák: ha ráverünk, mindig kihullik belőle valami... És ez még csak az első állomás.

VOLTAIRE Felség, megrémít!

FRIGYES Szilézia után jöhet Lengyelország! Országról országra fogok haladni, mint Nagy Sándor...

VOLTAIRE Ha nem tudnám, hogy Ön írta az Anti-Machiavellit, ezt a vádiratot mindenféle jogtiprás, igazságtalan háború, harácsolás, mohóság ellen...

FRIGYES Megmondtam annak idején: nem lett volna szabad megjelennie! Túlságosan fiatal voltam akkor még...

VOLTAIRE ...néhány hónapja csupán!...

FRIGYES ...és idealista...

VOLTAIRE ...és igazságos... és tisztaszívű... Együtt álmodtunk egy szebb, új világról, ahol megvalósulhatnak a filozófusok eszményei: jog, igazság, szabadság...

FRIGYES Utópia!...

VOLTAIRE Felség, ahogy itt állok és nézem Önt, hallgatom a szavait, valami olyasmit érzek, mint a molnár, aki porig égett malom üszkében kotorászik kétségbeesetten... Legszebb reményeinket látom szertefoszlaní. Mi valamennyien, béke és szabadság-szerető emberek abban bízunk, ha valóban olyan filozófus-király kerül a trónra, aki megélte az előző korszak poklát, testét-lelkét átjárta a szenvedés, lélegzetvisszafojtva menekült a szabad földet jelentő határ felé, szerette az igazságot és gyűlölte az önkényt – akkor jobb lesz a világ...

FRIGYES ...és most egy álommal, egy filozófus-királyal kevesebb... De egy fiatal, becsvágyó katona-királyal több!... Kinek üstökösként ível fel a pályája.

VOLTAIRE Felséged nem az üstököshöz hasonlatos, inkább a Holdhoz... Akkor világított a legszebben, amikor a sötétben bujkált: börtönök mélyén, határmenti er-

dőkben várva a szabadulást... Aztán a napfény megmutatta az igazi arcát: sápadttá vált és fakóvá, és be kell vallanom Felség, félek a holdfogyatkozástól...

FRIGYES Bukás és csőd?

VOLTAIRE Igen, Felség: bukás és csőd.

FRIGYES Ha így van, nem csak az enyém, az Öné is... Lehetett volna a gerincsúly: taníthatott volna, nevelhetett volna, rám kiálthatott volna, hogy „nem szabad, hogy „mindent csak ezt ne!...” Két kézzel ráncigálhatott volna vissza... Nem tette!... Festményeket árult inkább, bóvlit, kétes üzletekbe bonyolódott: elment pénzt keresni... Mert így volt a könnyebb...

VOLTAIRE *(hosszú csönd után)* Lehet, hogy így van... Nem tudom... Kezdjük előlről!

FRIGYES *(lassan ingatja a fejét)* Már nincs visszaút: a tigris megkóstolta az embervért... és már csak az ízlik neki... Ezt kellett volna megakadályoznia!

VOLTAIRE *(nagyot sóhaj)* A vér... A vér, a vér, a vér!... És a hatalom...

FRIGYES Az apám fia vagyok és király...

VOLTAIRE ...meg az árulás, Felség!... A szeretők és a barátok elárulása: erre nincs mentség! Könnyebb egy hadsereget rázúdítani egy országra, mint megfogni valakinek a kezét...

FRIGYES Csőd itt...

VOLTAIRE *(elhúzza a száját)* Azt hiszem, itt is...

FRIGYES Égesse el ezeket a verseket!...

VOLTAIRE Igenis, Felség!...

FRIGYES ...És most menjen! Manstein tábornokot várom, őt bíztam meg az akció lebonyolításával...

VOLTAIRE Még csak annyit, Felség...

FRIGYES Ez nem kérés volt, hanem parancs! A civilek ideje lejárt, most a katonák jönnek...

(Hosszú csönd)

VOLTAIRE *(meghajol)* Igenis, Felség!... *(el)*

FRIGYES *(körbejárja a terepasztalt, halkán)* Háború... Háború... *(crescendo)* Háború!... Háború!... Háború, háború, háború!... *(lassan sötétedik)* Háború... Háború...

(Sötét. Frigyes hangja távolról) Háború... Háború... Háború...

VÉGE

A pénzügyminiszter reggelije

वित्त-मंत्री का नाश्ता

संसद की बैठक में केवल दो ही मंत्रों पर सफ़ेद मंजूरी पाई है। बाकी मंत्रों बिना मंजूरी के हैं, प्रशासनिक लोगों के लिए। इन मंत्रों पर कौच के बर्तन में पॉपारिका सीलाना रखा है। इतना भरा हुआ कि डोंग बंदन ही का नज़र आ रहा है। कौच के बर्तन में पॉपारिका सीलाना अजीब विराट्ता भास सा लगता है।

इन दो मंत्रों में से एक मंत्र का मंजूरी दूसरी के तुलना में ज्यादा सफ़ेद है। उस पर एक गिलाल शीसे से भरा रखा है, एक खाली प्लेट है जिसमें हेम के स्लाइस चले जा रहे हैं, और एक छोटी प्लेट है जो गज़ब की चॉकलेटों से लबालब भरी हुई है।

वहाँ एक सजी सजाई कुर्सी भी है, दूसरी कुर्सीयों से कुछ 62 कर रखी हुई; ताकि कोई दूसरा ग़हती से वहाँ उस पर बैठ न जाए।

अंदर आने वाले चमचागण बड़ी त्रस्त से उस मंज़ु की ओर तान रहे हैं, और यह दिखाने हुए कि वे सरकारी काम-काज के तारों में किन्ती जानमारी रखते हैं, बड़ी इज्जत से एक दूसरे के काम में फ़ूराफ़ूसा रहे हैं:

"वित्त-मंत्री साहब ने अभी तक नाश्ता नहीं किया", अब कुछ और चमच भी अंदर आए हैं और वे भी मंज़ु की ओर इशारा कर के खड़े रहे हैं:

"मैं तो वित्त मंत्री साहब नाश्ता करूँगा।"

विश्वजोई साहब अंदर आए। वहाँ ही वहाँ खाली मंज़ु पर बैठ गए। कहानियों जैसा मंजूरी पर टिप्पणी ही थी कि बर्तनों और गिलाल खड़बन्त लगे, मागों कहे रहे हों, "मंत्रीजी कुछ ही क्षणों में यहाँ होंगे।"

विश्वजोई जी को भी अब तक इसका आभास ही गया था, फटाफट उठे और अपने आप से ही माफ़ी माँगतें हुए बोले, "ओह! क्या करें, यहाँ तो मंत्री जी नाश्ता करेँगे।" उदल के खड़े हो गए और बराबर की मंज़ु पर पहुँच गए। जहाँ न वैसा सफ़ेद मंजूरी है और जहाँ वित्त-मन्त्रि पार्टियों के सांसद अपनी अपनी पार्टी की गरिमा के अनुरूप मरिदसों का सेवन कर रहे हैं।

"जलती से उस मंज़ु पर बैठ गया। कमबख्त यह पास की नज़र खोजता है।"

"दूसरी न होइए साहब, नज़र से मत मीसिए," शासनाहट्ट पार्टी के एक व्यक्ति ने चुटकी ली, "आप अपने आसपास कुछ देख नहीं सकते अभी तो आपका स्पीच चुना गया है।"

" मैं बहे रहा था, कि मैं गलती से वहाँ बैठ गया.... ।"

" हाँ - हाँ, जहाँ वित्त मंत्री नाश्ता करते ।"

" बहका, जबबरदा ! दरवाजा बड़ा खिंचा हुआ मुँह में लगाए रहता है, "सब व्यक्तियों की आवाज आई, " इससे पहले कि वित्त मंत्री धोरे सिगार से ही काम चलाता था ।"

" जी हाँ, और हर रोज़ किसी न किसी द्वारा आपन की नाश्ते पर भी धमकीयत करवा लेता था, ताकि उस पर भी सरकारी पैसा खर्च न हो ।"

" अरे साहब, वो दुर्भाग्य था ! महा दुर्भाग्य ! अब ऐसे लांछन क्यों हैं ! लड़े गया वो जाता । अब तो आई इन बड़े सिगार पीने वालों का युग है ।"

" बड़ा सिगार ! " व्यंग्यात्मक कटाक्ष करते हुए वाजपेयी दन के एक सदस्य की आवाज आई, " दरवाजाओं को मितने चाहिये बड़े सिगार और रने-रने लेने वालों को जल ।"

" आपका यह प्रस्ताव है क्या ? "

" जी हाँ, हम उखी मुँह पर लें चुनकर आए थे ।"

धीरे धीरे ही क्षण वित्त मंत्री ने प्रवेश किया । गहरा सन्तान का गम । कालीन ने आने वाले की आहट को भी आपन में समेट लिया और बस एक धमकते स्वर उठते निकला, " कुजूरें बल्ल, नाश्ता करने के लिए तशरीफ़ लें आइए ।"

मन्त्रियों जी दूध के लिए यहाँ आ गई थी, शौचालय से चारों ओर मंडराने लगी और एक दूसरे को बढावा देते हुए बोली, " आइए मंत्रीजी के साथ नाश्ता करें ।"

राज्यों के चहरो पर ज्यारी, इच्छित नही मुस्कान उभर आई । वाजपेयी लोंगों के चहरो से अश्लील गामब हो गया । सब तर्क-चर्चा आ गई । फिरने ही चर्चाने लगी सिद्धियों पर, कैसीन की अपसरा ठंड की नीली डोंपे अश्लील विजली गिराने लगी, मस्बक पिपलने लगे, मछली और चींटी नया गंध फैलाने लगे । सब कुछ, जी हाँ, रात कुछ इतनी मरती से आइने लगे मन्त्रियों आरिख वित्त मंत्री नाश्ता करते ।

महागहिम लें, उनमें नीचे कुर्सी चरमराई जैसे अपना सलाख पैसा कर रही हो । मंत्री जी के सामने हेंग रखा गया - अप्सराएँ कि लियंगी दोबारा वापिस नहीं मिलती, वरना वरगा यह सूझ नही अपनी खुशी को इस तकत महसूस कर सकता !

मंत्री जी ने धोड़ा खाया और बड़े सलीके से धुरी और ज़ोंग खास अन्दाज़ से एक दूसरे से टकराए । पहले और को चाँदी शराब से साठग,

पिरे रूके और वही और पिरे रूके पूरे ; गारागहिम की सुरार माशाडल्लाड अगली है ।”

और इस बीच काउंसिल हॉल में लहस तंजी से निवारी जा रही थी। वक्ताओं ने अपने आपण छोटे कर दिए। बात करे भी तो क्या? इस समय कोई निष्कर्ष तो निकलना नहीं। वैसे तो पूरे भी किसी फर्क पडना है अगर बताया जाए कि कर देने वाली जनता पिसती जा रही है। और इस वक्त तो फिर वित्त मंत्री नाशता कर रहे हैं।

देशीय का दरवाजा खुला। अंदर बाहर दोनों तरफ का दिल्ब रहा है। बाहर फ्रांस सिल्वेनिय्या के दो युगाइरे पूरगी मन से टहल रहे हैं, सेवेड के लोगों की तकलीफों के बारे में बात कर रहे हैं, “बडी दरेंताम हालत में हैं। वंचारें संझड़े वालें, अरुत कर रहे हैं...!”

“इश इतनी पोर से नहीं! अंदर वित्त मंत्री नाशता कर रहे हैं।”

(Hindire fordította: Indu Marzaldan, India)

Pásztor Ferenc

Éljen Rákosi, a komám!

Többször emlegettem már Bulik Istvánnét, vagyis Lujzát, a komaasszonyomat. Az is megérdemel néhány mondatot, hogyan lettem én a komája. Közvetlenül a háború után, negyvenötben hozta világra Lujza (nekem akkoriban még Lujza néni) a tizene-gyedik gyerekét. Egy kicsi lányka érkezett. Bajban volt a család, hiszen akkoriban alig volt itthon keresztapának való férfi, elvitték őket hősi halottnak, munkaszolgálatosnak, málenykij robotra, vagy a börtönbe a nyilaskodás miatt. Édesanyám kisegítette a so-pánkodó Lujzát. Azt mondta neki: „ráse” (itt nem idézem pontosan) Lujza, a nagyob-bik fiam már családfenntartó, elmúlt tizennégy éves, írasd be a tisztelendő úrral. Az úristen nem nézegeti a keresztapa jelöltek igazolványát.

Részletek a szerző salgótarjáni gyermekkorát és ifjúkorát felidéző, most megjelenő kötetéből.

Lujza beiratott, így lettem én Bulik Kati keresztapja. Szégyenszemre nem sokat adtam erre a rangra, mert nem vettem komolyan, meg elkerültem otthonról, meg abban az időben eléggé hadiállapotban voltam, nem is az Istennel, hanem a vallással, egyházzal, a szertartásokkal. Ettől a ténytől még igaz, ami igaz, a plébánián, a nagy matrikulában ott áll, hogy Bulik Kati keresztapja én vagyok. Ez faktum!

Akkoriban mindenki azt hitte – a Dühöngő-telepen legalábbis –, hogy Lujza nem hord ki több gyereket. Tévedtek, alig telt el egy esztendő, újfent keresztapai gondok nyomasztották Lujzát. Neki az áldott állapot, a gyerek születése nem okozott gondot. Most is hallom, amint erre vonatkozó ars poeticáját sivitja: „Én olyan vagyok asszonyok, hogyha az uram hozzámvágja a gatyáját, má’ úgy is maradok. A szülés? Könnyebb, mint egy teknő ruhát kimosni. Én má’ megtanultam, hogy jó az Isten, mert ha bárányt ád, legelőt is ád hozzá.”

Az biztos, hogy Lujza gyerekei majd kiesattantak az élettől. Az anyaoroszlán, ha kellett a tíz körmével, kikaparta nekik a táplálékot, mert az öreg Bulik csak csinálta a gyerekeket, Lujza aztán embert faragott belőlük. Még rendőr is lett valamelyikből. De nem a Bulik-familia regényét szeretném papírra vetni, hanem ezt a bizonyos keresztapaságot, vagyis komaságot.

Az a tizenkettedik, a tucatodik gyerek már kuriózumnak számított már akkor is, annak idején öt-hat-nyolc gyerek nem volt ritkaság egy-egy jóra való családban. A tizenkettő már rekord. Negyvenhatot írtunk, kenyerünk se volt elég, nemhogy keresztelői kalács. Lujza nem is aspirált olyan nagy lakomára, de nem szunyókált. Mindenekelőtt bement az akkori kommunista pártirodára, egyenesen a titkárhoz. Közölte vele, hogy ő egy vérbeli kommunista. Ebből következőn az ő tizenkettedik gyerekének senki más nem lehet a keresztapja, csak a kommunisták vezére, Rákosi Mátyás.

A titkár – állítólag – egy percig nem kapott levegőt, mert álmában sem tudta volna elképzelni, miképpen lehetne ezt a keresztapaságot nyélbe ütni. Rákosi Mátyás már abban az időben is olyan félisten-félének számított. (Csak később lett atyaisten!) Nem lehetett csak úgy felhívni telefonon, vagy üzeni neki. A nagy fejfájást, mármint a párttitkárnak, akit akkor Kis Istvánnak hívtak, jelentősen fokozta az is, hogy Lujzát nem lehetett lerázni, ő nem tűrt halogatást, nem elégedett meg ígéretekkkel. Neki minden sürgősen, azonnal kellett. Nyomaték: tizenkét éhes gyerek!

A párttitkár nem bújhatott el a kérés elől. Akként okoskodott, hogy Lujza tényleg kommunista, mert van neki piros könyvecskéje, fizeti a tagdíjat, megjelenik a taggyűléseken és hozzá is szól, néha túl hangosan is, attól függően hány felest dobott be az olvasói kintinban. Az a tizenkét gyerek nem akármilyen. A legfontosabb pedig az, hogy a párt népszerűségének jót tenne egy ilyen szép cselekedet. Micsoda nagy dolog? Népünk nagy vezére a Bulik Lujza komája!

Összeült a vezetőség. Hosszas vita után megszavazták, hogy a titkár személyesen terjessze fel a javaslatot, magyarul: utazzon fel a fővárosba, a pártközpontba. A szavazáskor azt is határozatba hozták, hogy egy-két elvtárs tartsa szemmel Lujzát, nehogy

sokat igyon. Előfordulhat, hogy egy fontos elvtársat küld le Rákosi, előfordulhat, hogy ő maga utazik a komaasszonyhoz. Hogy venné ki magát, hogy Lujza kontyra csapott kendővel, dalolva fogadja. A titkár nem halogatta a dolgot, felült a vonatra és annak rendje-módja szerint, személyesen járt el a kényes ügyben. Sikerrel! Azt már senki meg ne mondja miként zajlott az audencia, ki fogadta Kis Istvánt, mit mondott neki, annyi bizonyos, hogy másnap hazaérkezett egy pecsétes papírral, írják csak nyugodtan a matrikulába, hogy a koma Rákosi Mátyás.

Mondogatták is a gyártelepen, de még a városban is, hogy ez aztán a nagy dolog, ez aztán az elvtársi, hogy ilyen nagy ember lehet a Lujza komája. A hangulat még rózsásabbá érlelődött, amikor egy szép napon megérkezett a gyár kapujához egy nagy fekete autó, benne egy bőrkabátos elvtárs, meg egy nagy csomó ennivaló, ruhaféle, meg egy rakás könyv. Még a Kommunista Kiáltvány is ott volt. Lujza sokáig muto-gatta fünek-fának, mert a koma személyesen Bulik elvtársnőnek dedikálta.

Sokan voltak akkoriban a gyáriak között, akik meghatódtak, de legalább annyian megmosolyogták Lujzát, meg a komát a találékonyság okán. Lujzát amiatt, hogy mindig kieszel valamit a gyerekei érdekében, a komát meg azért, mert frappáns politikai patront sütött el ezzel a komasággal. (A teljesség kedvéért írom ide, hogy Lujza nem vonult vissza, megszülte a tizenharmadikat is, de annak már nem jutott világhírű keresztapa.)

A tizenkettedike sokáig büszke volt Lujza asszony. Mindig pontosan tudta mikor kell előhozakodni azzal a komasággal. Teszem azt tüzelőre volt szüksége. Berobbant a párt irodára. Mondta a magát: „Titkár elvtárs! Csak nem engeded, hogy Rákosi elvtárs keresztgyereke megfagyjon? Intézkedj elvtárs, ne várd, hogy szóljak a komának!” A titkár nem is késlekedett. Bulikné házában mindig volt tüzelő, mindig volt ennivaló, mindig volt megfelelő gúnya, a Bulik gyerekek pedig növekedtek, mint eső után a gomba.

Lujza büszkesége olyan arányban nőtt, ahogyan Rákosi Mátyás hatalma erősödött. Már nem tudom pontosan, melyik május elsején történt, hogy az ünnep fényét Rákosi Mátyás jelenléte fokozta. Felment az emelvényre, integetett, mert szólni nem tudott a tapsorkántól. Mindannyian ordítottuk, hogy „Éljen Rákosi!”. Vörösre tapsoltuk a tenyerünket. Lujza is ott volt. Természetesen a tribün előtt, az első sorban. Éles hangja kihallatszott a tömegből. Nekipirulva visította: „Éljen a komám! Éljen a komám!”

A csuda tudja, hogy hallotta-e a koma, vagy nem hallotta, annyi szent, hogy nagyon szépen megköszönte a kis Moszkva – mármint Salgótarján – népének a forró, elvtársi fogadtatást. Aztán mondott egy jó hosszú beszédet. Olyan hosszú volt a beszéd, hogy a sok embernek elzsibbadt a tenyere a vastapstól. Állítólag a gyűlés után Lujza odament a komához, aki kezet fogott vele és derék kommunista asszonynak titulálta. Dicsekedett is Lujza, hozzá-hozzá ragasztgatott a történethez, amin még néhány esztendeig meghatód-gattak, mosolyogtak, aztán ama bizonyos esztendőök múltán igyekeztek elfeledni az egészét úgy, ahogy volt.

A karancsi remete

[...] A Karancs. Az izgat engemet. De nagyon szép az a hegy! Leginkább olyan időben, amikor haragos bodorfelhőkbeől kapja fejére a sapkát és Keszi felől megsüti a hunyorgó, délutáni napsütés. Szép volt az nekem Salgó felől rátekintve is, mert akkor meg úgy terpeszkedett a hegy előtti lejtő, mintha angyalok terítettek volna elibe kötényt. Szerettem nézni a Karancsot, meg azt is nagyon szerettem, ha nagyapám, vagy akár-melyik öreg csak meséltek róla. A palóc mesékben az a legszebb, hogy legtöbbször hallatán olyan jókat fél a száját tátó kiskülyök.

A legeslegelső mesét még Dolszki mama szájából hallottam. Miként hangzott? Hogyan szötte a mesét? Meg nem mondanám, mert a tót, meg a magyar beszéd olyan mulatságosan kavargott benne, amit már régen eltemetett az idő. Kár érte, mert manapság már senki sem beszél a Dolszki mama nyelvén. Igen–bizony! Mert Dolszki mama Fercso-nak becézett. Mert Dolszki mama nem azt kérdezte: „Észel-e paszujt édes külyköm?”, hanem azt kérdezte: „Te Fercso, Észölsz bab?” Meg azt kérdezte: „Csojeto Klapci? Szép kicsi pekna gyerek?”

Angyalok hordták Karancs tetejére a követ. Égi mesterek rakták egymásra. Arra is ügyeltek, hogy oltott mésszel ragasszák egybe a falat. Angyalok hozták oda az oltárt, a fényes díszeket, a faszenteket, meg a gyertyatartókat. Hogy miért tüntették ki éppen a Karancsot ezzel a kápolnával, arra még Dolszki mama sem tudott megbízható választ adni. Emlegette ugyan Janosikot, azt az antikrisztust, de egy cseppet sem haragudott a bojnyikokra, mondván: azok csakis azoktól loptak, akiknek volt a lajbizsebben épp elég. Mindazonáltal, némi bizonytalansággal, azért vélte, hogy a szent kápolna megvédi a Karancs aljában fekvő falvak népét a cudaroktól.

Azt már Dolszki mama sem tudhatta, hogy felséges kéz van a dologban, még hozzá nem is akárkié, hanem IV. Béla királyunk feleségének halála. Bizonyos krónikák tudni vélik – tán igaz is –, hogy a felséges asszony a tatárok elől való menekülése közben a hegy tetején talált menedéket magának és kíséretének. Annyi bizonyos, hogy jól választott a felséges asszony, mert a nagy rengetegben még a minden hájjal megkent martalócok sem találtak volna ott rájuk. Hogy volt, hogy nem volt, azt már nagyon nehéz lenne hitelt érdemlően bizonyítani. Ez is legenda, nagyon szép história, amitől még szentségesebb a magas hegy.

Jártak is ide gyakran az ájtatos hívek, megmászták a meredek hegyoldalt, hogy ilyen módon nyerjenek bocsánatot bűneikért, hogy a csodatévő égiek teljesítsék leghőbb vágyaikat. Ki az egészségéért imádkozott, ki azért, hogy adjon neki az égi hatalom hozzáálló vőlegényt, mátkát, ki meg csak azért ment a fáradságos búcsúra, hogy addig se kénytelenkedjen kapálni a kőkemény agyagos földet.

Hiteles tanúja vagyok mindezeknek magam is, mert egyszer-egyszer magával vitt az én jó nagyanyám erre a processzióra. Batyut kötött a hátamra. Volt abban a batyuban

szép kerek cipó, némi szalonna, egy köcsög szilvalekvár, egy üres üveg azon célból, hogy a hegy oldalában csillogó forrásból megmerítjük jéghideg karancsi vízzel. Mert az a forrás, a hegynek a keleti oldalában, bizony oly nagyon finom volt, pláne a szalonnás früstök (így neveztük mi a reggelit) után. Kellett is a früstök, meg az üdítő víz, mert emberes próba volt arra a magasra felkapaszkodni. Nekem különösen nehezemre esett, mert cipő híján mezítláb ballagtam nagyanyám nyomában. Egy kis templomi zászlót is vittem magammal. A plébános úr, a szigorú Ferenc tisztelendő úr nyomta a kezembe mondván: „Vigyed csak, fiam, rádfér az égi áldás!” (Arra ugyan várhattam, mert akkoriban még a földi sem nagyon kerülgetett.) Csak arra járt az én gondolatom, hogy bár csak elibém pottyanna az égből, vagy bárhonnán egy takaros kis csizma, vagy bakancs, hogy ne fodrozza ki a talpamat a sok földből kiálló gyökér, meg kavics. Nem mondom, hogy örömtelen lett volna minden kapaszkodás, mert útközben meg-megálltam szamócát szedni, málnát csipegetni, őszi időben pedig annyi vadkörtét szedtem fel a fák alól, hogy nemcsak a gyomrom telt meg velük, de még az ingem bugyrát is dagadtra formálta.

Ez a gyűjtögetés, akkori csipetnyi eszemmel, tele volt félsszel, ami egy ideig elűzte az éhet, aztán az visszaköltözött belém. A félsz forrása pedig nagyapámtól eredt. A hosszú nyári estéken olyan mesékkel ringatott álomba, aminőket egy meséskönyvben sem olvastam azóta sem.

Történhetett (?) pedig valamikor, nagyapám suhanc korában, hogy szépapámmal, vödörrel felszerelve málnázni mentek a Karancsba. Gyűjtögették a szép pirosló szemeket szaporán. Teltek a vödrök is, teltek az éhes bendők is. A nap delelőre kapaszkodott az égen. Elfáradtak a málnázók, elvásott a foguk is, mert a málna jó, de a szalonna sokkal csiklandozóbb. Éttek hát, ittak rá jó sokat a finom karancsi forrás vizéből, aztán elheveredtek a selymes pázsiton. Az álom gyorsan leül a fáradt ember szemére. Elaludtak. Eltelhetett egy órányi idő, vagy tán annyi sem, megcsörrent a málnásvödör. Szél nem borítja fel, a nyúl nem szereti a málnát, a vaddisznó leginkább a makkos tölgyben túr. Ember pedig nem háborgat mást, főként, ha azok alszanak. Hát akkor? Mitől zörög a vödör? Nagyapám kinyitotta a szemét. Ott állt vele szemközt a málnabokor közepén egy medve. A mancsában a vödör. Már az utólját nyalogatta ki ökelme, amikor aztán mindet bekebelezte, odadobta a vödört a lábuk elé. Dörmögött valamit, bizonyára medve nyelven azt jelezte: „Szerencsétek, hogy tele voltak a vödrök.”

Azt már nem mondta nagyapám, hogy futva jöttek le a hegyről, vagy lábujjhegyen sompolyogtak, otthagyták a vödröket, vagy sem. Csak a medvéről szólt, a busa fejről, az araszos karmokról, a loncsos bundájáról, meg a tányérnyi nagy szeméről. Ettől kezdve félttem a medvétől. A cirkuszban nagyapa mögé rejtőzködtem, ha a nagy mutatvány kezdődött. Közelébe sem mentem a medvetáncoltatónak. Akkoriban, vagy ötvenvalahány évvel ezelőtt, még fel-felbukkantak a mócok, az erdélyi havasokból jöttek láncravert mackókkal. Inkább sajnálni kellett volna ezeket a pojácáknak befogott bundásokat, én azonban félttem, mert mindig eszembe jutott a karancsi medve, a málnafaló.

Az altató mesék másik félelmetes hőse a vadkan volt. Nagyapa ezt a történetet mindig azzal kezdte, hogy vitéz Zrínyi Miklóst is egy vadkan ölte meg araszos agyarával. „De az semmi”, tette hozzá nagyapám. Itt nálunk, a Karancsban is laknak vaddisznók, s azoknak a kanjai legalább olyan veszedelmesek, mint a más világtájon tanyázók.

Történt pedig valamikor, hogy bizonyos Kojnok nevű erdőkerülő (akkoriban így nevezték az erdészt) megszokott útját rótt a Karancs hegyen. Az úr csak kalapot biccentett neki, a szegény meg utálta. Hogyan utálta volna? A rőzszeszedő asszonyokat megkergette, a gombaszedőktől elkobozta a java gombát, főként az igazit, a málnázóktól pedig sarcot szedett. Azt mondta: „Két vödör neked, egy nekem. Ha nem teszük, mindet elveszem és még farba is lölek sós tölténnyel.” Ez a sós sörét mindenkit engedelmességre szorított. Abban állt a veleje, hogy patronra nem igazi ólomsörétet tömött a gonosz Kojnok, hanem darabos marhasót. Ha azzal valakit farba trafált, álló napig ordított, mert csípte a sebet a só.

No, ez a Kojnok addig merészkedett, hogy még a vadkant is regulázni akarta. Igaz, a vadkan kezdte. Odaköncsorgott a Luby méltóságos úr kukoricásába, úgy lakmározott, mintha direkt neki vetették volna. „Nem addig a!” – gondolta Kojnok és odaeresztett a vékonyabbik csőből egy golyót. A vadkan megnézte magának a kerülőt. Bizonyosan ismerte, mert elég sok rokonát segítette már a másik világra, elég sok malacot kilőtt a kondából, merthogy a kerülőnek is kell ennie valamit. A vadkan úgy okoskodott: rendjén lenne, de ki látott már olyat, hogy egyenesen a királynak pörkölünk oda? Horkantott egy nagyot, nekirugaszkodott. Kojnoknak annyi ideje sem maradt, hogy egyet jajgasson. A vadkan hatalmas agyarákkal kiontotta a kerülő belét.

Nem sokan siratták. A vadorzók még örvendeztek is, mert ezek után szabadon gárázdálkodhattak a fűrészelt csővő manlicherekkel. Elköltöztek a Karancsból a vaddisznók. Vagy kiirtották őket.

A Karancs varázsának azért semmi nem ártott. A népek változatlanul felkapaszkodtak a kápolnához. Énekeltek, imádkoztak, ették a jó csípős kolbászt, füstölt szalonát, túrós lepényt, ittak rá egy-egy kortyot. Az is megesett olykor-olykor, hogy egyik-másik zarándok hajadon ott vesztette el a pótolhatatlanját a szent falak mögötti bozótban. A hívők egy darabig bólogattak, csóváltgatták a fejüket, aztán vélvén, hogy minden csoda csak három napig tart, a megesett lánynak is bekötötte valaki a fejét. A gyerekről meg azt tartották: jó ember lesz belőle, mert szent helyen fogant.

Szent helynek bizonyult a Karancs. A kápolna egyre csinosodott. Szent ábrázolatokat tettek a falakra, festett üvegeket az ablakokra, selyem zászlókat az oltár elé. A kápolna előtti térre haranglábat és harangot helyeztek el a jószívű adakozók pénzéből. Egyszer aztán hallottuk, megszólalt a kicsi harang a hegy tetején. Csak nem az angyalok? Ezt kérdezték a népek és még többen indultak neki a hegynek. Mentünk mi is. Szépen sorba rendeződtünk. Legelől a hentes felesége, Klementné nagyságos asszony lépkedett. Ő vitte a Máriás zászlót. Szuszogott is rendesen a meredek úton. Mindannyian énekeltek. Leginkább azt, hogy: „Mária, segíts!” Meg azt is, hogy „Boldog asszony anyánk...” Gyakran megálltunk, mert felfelé menetben nagyon kivette az emberből a

szuszt a puszta lépkedés is. A forrásnál aztán lefektettük a fűre a keresztet, a lobogókat, kibontottuk a hátizsákot és komótosan falatoztunk. Ittunk rá forrásvizet, elheveredtünk. Voltak, akik szunyókáltak egy kicsit, megfélekedezvén az áhitatról. Csakhamar indulni kellett, mert a plébános úr, akkoriban már nem Ferenc tisztelendő úr, hanem Páter Réz Marián, Ferenc-rendi szerzetes ráncbaszedte a menetet.

A kápolna előtt mindenkinek le kellett terdelni. A plébános úr prédikált egy keveset, elmondtunk néhány imádságot, aztán szétszéledtünk. Az volt a valami! Elterjedt a hír, hogy a kápolna tövében mostantól kezdve él egy remete. Egy igazi, szentéletű remete. Házat is épített magának termésköből, fenyőörönkökből. A tetőt fenyő hasítékból készítette. Zsindelynek mondták akkoriban. Ha jól bekenték kátránnyal, soha nem ázott át. A remetelak alacsony bejárata is fából készült, még hozzá palló vastagságú fenyőből. Adta az erdő. A vasalást somosi, vagy keszi kovács kalapálta össze jószívűségből. Legalábbis úgy gondolom, mert a remeték, a szent könyvek tanításai szerint, nem hordtak maguknál készpénzt.

A látvány lenyűgözött. Benyitottunk a lakba. A fal mentén polcok. Legfelül, a félhomályban fából ácsolt prices, rajta jó zsíros birkaprém. Az asztal is gorombán ácsolt, székek helyett keskeny pad, meg hokedli. A gerendán olajméceses. A polcokon néhány kopott edény. A polccal szembeni oldalon pedig imazsámoly, fölötte a Szűzanya képe. A remete pedig ott térdel a zsámolyon és imádkozik. Szentnek néztem az öregembert, mert nagyon hasonlított azokra, akiket a szentképeken láttam. Gyérülő fehér haj, bozontos ősz szakáll. A két keze vaskos és göcsörtös. Úgy mellen vágott az áhitat, hogy még köszönni is elfelejtettem. Nyomban elindultak az eszem kerekei. Lehet, hogy az égi madarak táplálják? Lehet, hogy az őzikék hordják neki a gombát, meg a gyümölcsöket? Hát a sok tűzfát ki vágta össze? Tán angyalok röpködnek ide a friss hajnalokon és ők hoznak neki sajtot, kenyeret, szalonnát?

Nem bámészkodhattam túl sokáig, mert mögöttem is álltak elegenden. Főként a keszi, karanessági, somosi, lapujtői asszonyok. Ők bizony csak egyesével juthattak be a szűk remetelakba, mert a sok bő szoknyának sok hely kellett. Mondhatom, hogy igen-igen hívő asszony nép az idevalósi. Egy se jött a szent emberhez üres kézzel. Még a legszegényebb is hozott legalább egy tepsire való túróslépenyt. De volt az asszonyok kosaraiban oldal szalonna, illatos, füstölt oldalas, szál kolbász, nem is egy-kettő. Dombos házi kenyér, egy-egy demizson borocska, nehogy nélkülözze a szent remete a Krisztus vérért. A nagyságos hentes asszony zsírba sütött húst hozott egy kis bödönben. Megígértette a szent emberrel, hogy minden este megcsendíti az édes szavú kis harangot, még rá is dupláz egy kicsikét, direkt a hentesné asszony lelki üdvéért. A szent ember pedig mindent megígért, csak bólintott és a háta mögé, a polcra intett a nagyujjával: tegyék csak oda, amit hoztak.

Mivelhogy nekem kívül tágasabb, így aztán onnan leskelődtem, mint jönnek a környékbeli asszonyságok az asztalkendővel letakart kosárral a karjukon. Elkönnyveltem magamban: én bizony remetének szegődök. Ha látnak, akkor térdelek és imádkozom, ha nem látnak, azt csinálom, amihez kedvem van. Az a kis harangozás meg se kottyán nekem. Az ennivalót helyembe hozzák az istenfélő asszonyságok. Kell ettől jobb élet?

Túllihegés

Álmaid törhetnek az ég felé,
de Te nem az vagy, akire gondolsz.
Hamuval szórhatod hajad napestig –
semmisorsodba szépen belebolondulsz,
mert ez az ártatlannak tetsző év is
éppen úgy elveszejt, akár az Isten,
s amit ebbe az áldatlan világba
beleerőltetsz „most van”. Vagy többé nincsen.

Búcsú

Örökzöld ősz. Fenyőtűsuhogás.
Hidegkék ég. Hold és valami más.
Valami új. Szél. Dér. Gyantaillat.
Borzongás. Félész. Világ, mely sirathat.

Észlelés

Kitáruul. Látja?
Fekete szárny a
fekete szárny?
Hogy lobog a kályha.
Hogy lobog a délután
lángja.
Csak én és ön árva?
Fekete szárnyon
magunkba szállva
vergődünk a lét hamuján.

Ritmus, forma, globalizáció a magyar lírában

Németh László diagnózisai és prognózisai

A fenti címmel arról szeretnék szólni, milyen kérdéseket tartogatnak a ma olvasójának azok a Németh László-tanulmányok és esszék, amelyek a magyar forma mibenlétét járták körül. Hadd magyarázzam először előadásom címét és alcímét, mégpedig olyan módon, hogy befejezésül arra is választ tudjak adni, mit keres egy Németh Lászlóról szóló előadás címében a globalizáció fogalma. Ehhez előbb fel kell vennünk egy másik terminust, mégpedig a dekonstrukció fogalmát!

A literátorok többsége a dekonstrukciót az irodalomtudomány, az irodalomelmélet kategóriájaként, esetleg irodalomtudományi iskolaként ismeri, pedig legalább ilyen fontos az utóbbi időben politológiai és jogelméleti használata is, mely szerint a „szét-parcellázódást” jelenti, az Amerikai Egyesült Államok vezette globalizáció széleit mutatja. Magam metaforikusan használom, jelesen a szépirodalomra, mégpedig a lírára vonatkoztatva s a *széténeklés* terminusaként vélem autentikusnak s még ebben az értelemben is többféle fogalmiságot és trendet tulajdonítva a kifejezésnek. Magyarozatként kicsit korábról kell indítanom, mégpedig az ötvenes évek elejéről, ekkor fogalmazta meg ugyanis az 1957-ben kiadott *A magyar vers útja* című tanulmányát Németh László, aki minden bizonnyal kitűnő orvos lett volna, ugyanis nem csak kitűnő diagnosztának bizonyult, de legalább olyan jónak minősült prognózisa is, még akkor is, ha a maga teljességében nem is valósult meg a jóslat. Mert miről van szó? Németh László gondolatmenete – az érzékelésmód jellegzetesen huszadik századi széttagolódásának elmélete, annak magyar változata – a századforduló líráját úgy jellemzi, mint ösztön és tudatosság szétválását, ahol az egyik Ady, a másik Babits költészetében érhető tetten leginkább, sőt – meggyőződése szerint – ösztön és intellektus szakadása jellemző bizonyos fokig egész irodalmunkra. Berzsenyi és Kölesey, „az óriás és a literátor” vitáját ebbe a sorba helyezve tartja különösen jelképesnek, a *Nyugat* lírikusait pedig Bartók példájával szembesíti, s az elnapolt feladat megoldását, a szintézis – újbóli(?) – megteremtését tekinti líránk hosszútávú stratégiájának. Nagy László költészetét is ennek a programnak a szellemében értelmezi s benne véli meglelni program beteljesítésének ígéretét: népiségében annak az ősi mélyrétegnek („kimélyült emlékezetnek”), a működését, mely fölött „az új korszak embere” megépíthető. Prognózist látszik mutatni Németh László gondolatmenetének másik, az akkori (ne felejtjük el, az ötvenes évek derekán vagyunk csak!) kortársi költészetre vonatkozó eleme is: metaforája, mely szerint líránk „színképe” Weöres Sándort követően ismét szétválik a „hősugarak zónája felé” és az „ibolyántúli

felé eső spektrumsávra”, egyben alkalomul szolgál az érzékelt két „tábor” (és milyen jó, hogy nem urbánusokról és népi szekértáborról beszél!) szerinte vélt vezéregyéniségeknek nem csak szembenállására, de lehetséges egyesülésére, szimbiózisba fordulására is: a komplementaritás elve lehetővé látszik tenni, hogy a különbözőség és a rokonság alapján kiegészítheti egymást Nagy László és Pilinszky János költészete: „e két irány nemcsak megértheti, méltányolhatja egymást, de szimbiózisba is léphet – még hozzá igen termékenybe.”¹ A jóslat kölcsönhatás e szempontjából (is) később látszik igazolódni: a *Lersben bijdosó* kötetről állapítja majd meg Csetri Lajos: „visszaszorulnak a képaradatok, erősödik a szentenciózusság, mely töredékgondolatok látszatra alig kapcsolódó, szabad asszociatív egymásutánjából teremt költeményt, erősen közeledve Pilinszky versmodelljéhez.”²

Miért idézem Németh Lászlót? Mert úgy gondolom, lett légyen bár részben igaza, azaz a feltételezett párhuzamosoknak bármennyire kötelezően találkozniuk kellett volna, mégsem találkoztak, mármint Pilinszky és Nagy László költészetének működésében és mások által történt működésében, mégis egy bizonyos, abban mégis csak igaza volt Németh László jóslatának, hogy tulajdonképpen érzékelhető volt az elmúlt évtizedekben az a folyamat, amelyben követhetők voltak a lehetőségek, legalábbis abban az értelemben, hogy színek spektruma átlátható volt: hagyományként – korábbi terminussal élve – mesterként volt követhető Weöres Sándor és Illyés, illetve Nagy László és Pilinszky János. Ennél nem kevésbé fontos az, amire végül is példa akart lenni az idézett Németh László-szöveg, ugyanis ezzel most csak arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy napjainkban – írd és mondd: az ezredfordulón – egészen más idöket élünk és – saját felelősségünkre – egészen más ítéleteket tudunk hozni, amelyek szerint éppen azt szeretném kimondani, hogy a Németh László-i jóslat bár nem igazolódott, mert bár matematikai értelemben a párhuzamosok valóban találkozhatnak, az irodalom írja a maga immanens történetét minden irodalomelméletésztől és irodalomtörténésztől függetlenül s ha valaki immanens irodalomban és immanens irodalomtörténetben próbál meg gondolkodni – ami tudván tudva nem könnyű, hiszen minden napi érdeket és politikát nélkülöz, – annak is tudnia kell, hogy napjainkban egészen más helyzet alakult ki, mint amelyet Németh László maga elé próbált és tudhatott képzelni, ő csupán abban tévedett, hogy azt hitte: a spektrum ilyen „szűk” lesz, mert bár igaz az, hogy hosszú időn keresztül tényleg szinte nyomon követhető volt, ki mutatott vissza az említett három illetve – Illyéssel együtt – immáron négy mesterre. Ugyanakkor, e költők halálával megszűnt a közvetlen hagyomány klasszifikált viszonyítási pontjainak iskolateremtő, a korábbi értelemben vett mesterkövető indíttatásának lehetősége, azaz az általam lírai dekonstrukciónak, „széténeklésnek” nevezett folyamat következtében „a színek ma komoly hitellel markáns irányzatokra aligha volna *szétrálasztható*, másrészt pedig az érvényes versértés feltétele csak a soknyelvűség aktív meghallása, s nem az elutasítás indulata, vagy az érzelmi befogadás azonosuló ájulata lehet. Már csak azért sem, mert a nyolevanes évtized legfontosabb líratörténeti fejleményeinek nyomán a tradicionális szerepminták áthagyományozódott változataihoz történő deklaratív ragaszkodás passzív

poétikai megnyilvánulásainak minden korábbinál élesebben kellett önnön hataraikkal szembesülniük. Mindebből nemcsak a sok esetben egymással is diszkurzív, intertextuális viszonyban álló párhuzamos költői utak termékeny, alig áttekinthető sokfélesége következik, hanem a huszadik századi magyar irodalomban páratlan líratörténeti szituáció, amikor a bármiféle 'fősodorhoz', vagy akár többféle kitüntetett, 'uralkodó' trendhez viszonyított önértelmezés lehetősége éppúgy nem adott, mint ahogyan az sem, hogy a kilencvenes évek pályakezdőinek népes tábora a szembefordulás, a tagadás bevett, természetes nemzedékalkotó gesztusaiban definiálja önmagát.³ Ezzel kapcsolatban legfeljebb csak az lehet kérdés, ki fér be a magunk kánonába – úgymond – ezredvégi mesterként, ha még létező kategóriaként működtetjük a fogalmat. A közhelyszámba menő névsorba – Petri György, Tandori Dezső, Oravecz Imre, Tolnai Ottó – magam bekapcsolnám a kevésbé kanonizált Utassy József, Bertók László és a nemrég elhunyt Baka István költői személyiségét is, azzal együtt, hogy bár nem tekinthetők mesternek, mégis a mai költői diskurzus nincs meg olyan költők nélkül, mint amilyen Orbán Ottó vagy Rába György, sőt hadd lépjek tovább, egy másik vonalon az utóbbi időben elfelejtett költőkettőt említhetek még: Csoóri Sándort és Tornai Józsefet: két olyan költői életműről van szó, amelyek méltatlanul nem az őket megillető helyen vannak! És ne felejtjük el, mindezt Németh László gondolkodásának eredményeként követ(het)jük így nyomon.

De, menjünk vissza kicsit még korábbra is és keressük indokát annak, miért fordulunk e látszólag periférikus részletéhez az életműnek. Az első hasonló nagy formátörténeti műre rámutatva az sem mellékes, hogy a Németh-életműben bűvópatakaként, néha kiszélesedő folyóvá válva, éppen mikor találkozunk a magyar lírára vagy épp a magyar formára vonatkozó megnyilatkozással. A mind terjedelmében, mind önértékében és a – mindmáig fehér foltot jelentő – magyar formátörténet egésze szempontjából legjelentősebb idevonatkozó tanulmányát, a *Magyar ritmust* 1939-ben írta Németh László. Ezt az időszakot a jószerencse gondoskodó idejének vallja a szakirodalom. Vekerdi László így fogalmaz: „A jószerencsét Németh művek gazdag sorával nyugtázta. A *Tanulmányok* meghökkenőbbek, egyénibbek, csillogóbbak, sokszínűbbek; a sajkódi esszék nagyobb horizontra nyílnak, nyugodtabbak, objektívebbek, fölényesebbek. A *Tanulmányok* huszadik századibbak, a sajkódiak európaibbak. A *Kisebbségben*-évek írásain azonban a jószerencse utánozhatatlan, ritka fénye ragyog: a sors és a kivételes ember találkozása.”⁴ Magáról az időszakról pedig így ír: „Mohács óta nem állott oly közel a megsemmisüléshez a magyarság, mint a negyvenes évek elején. Az őrült háború vaktában vagdalkozó vasöklében élt az ország, egyetlen véletlen szorítás elég, s vége. Ország ebben a marokban épen nem maradhat, de egy nép-spóra elbújhat a páncélosok között. S ki lett volna ilyen spóra-képzésre alkalmasabb Némethnél? A *Kisebbségben*: spóra-terv. [...] A *Kisebbségben* nagy tanulmányai (köztük a *Magyar ritmus* [Sz. L. S.]) ezt a spórát próbálták definiálni, megpróbálták a kor gyakran zavaros magyarságodatából valami magyarság-kristályt kiválasztani.”⁵ De maga Németh László is nyilatkozik mind a kötet, mind a tanulmány létrejöttéről. A könyv megszületését azzal magyarázza, hogy

egy debreceni író-olvasó találkozón kérdezték meg tőle, miért nem ír egy magyar irodalomtörténetet vagy miért nem állít össze egy kötetet irodalomtörténeti tárgyú tanulmányaiból. A sajkodi diófa alatt a kötet cím is kipattant: „Az én katedrám”, amely utal a debreceni meghíúsult professzori pályázatra, de egyúttal foglalata az ilyen tárgyú írásoknak, amelyekben ott vannak a professzori esztendőre készülés nyomai: Németh László főkéllégiumként a romantikáról beszélt volna, szemináriumi anyag a huszadik század, az, amit Vásárhelyen mint a „Magyar agónia” korát tanította, Ady felleptétől a második nemzedék, kortársai érett művéig.

Miért tartom fontosnak, hogy röviden beletekintsünk Németh Lászlónak e kivételesen izgalmas formatörténeti tanulmányába? Azért, mert láthatóvá válhat, milyen jelentőséget tulajdonított a formának, nem valamiféle buroknak vagy dísznek tekintette, mint tették és teszik még ma is irodalmárok, tanárok, amikor szinte lényegtelenként tárgyalják, hanem olyan jelenségként, amely épp a lényegét is megmutatja. Mint írja: „A versforma olyan, mint a jellem; nem azt szabja meg, hogy az ember mit tesz, hanem hogy mit tehet. [...] A jellemnek alig van nagyobb jelzője, mint az, hogy 'egyeses'. Ez a szó nemigen használható sem észre, sem erőre, sem szépségre – csakis a jellemre.” Hozzáteszi, hogy a költészethez keveset értők „nagy formaművészként” rendesen azokat ünneplik, akik sokféle versformát egyforma könnyedén használnak, ezzel szemben azt állítja, hogy „a formában nem a 'sok' a fontos, hanem az 'igaz'. Majd érzékelteti, hogy a nemzeti karakter is megmutatkozik benne: „A nyelveknek is van jellemük, s minden nyelvben ott szunnyad egy forma (vagy mondjuk formai rendszer), amelyben ő a legtermészetesebben tudja költői zsákmányát megragadni.” Gondolatmenetét a görögöktől indítja, a latinokon, a franciákon, olaszokon, angolokon, németeken át vezeti, hogy megállapíthassa: hogy mi nem merhettünk a magyar líráról mint öntörvényű világról szólni, „azért nem a népi géniuszt, hanem létünk kuszását okolhatjuk, amely akárcsak történelmünket és szellemünket, formáink fejlődését is fölszabdalta, az eredetit elnyomta, s a kölesönvettet összekavarta.” És innen ered a Gábor Ignácra és Horváth Jánosra utaló, mégis önálló elmélete a magyar tagoló versről. Maga a *Magyar ritmus* tehát tulajdonképpen olvasni tanít, mégpedig úgy, hogy közben szerzője költészettörténetet, szellemtörténetet, funkciótörténetet ad. Nem is annyira magukra a tagoló versre vonatkozó verselméleti meglátásaira hívom itt fel a figyelmet, jóllehet, verstanaink szerzői is komoly vitába bocsátkoztak a kérdéssel, hanem arra, hogy e formatörténeti szempontot is mindig a funkcióra figyelve érvényesíti, hiszen ezt mondja. „A magyar vers az értelemről születik, a hangsúly csak következmény”, majd hozzáteszi: „A tagoló vers a legegyszerűsebb magyar versforma.” S ennek bizonyítását a *Kalevalával* kezdi s úgy jut el a magyar költészettörténetben egészen a tanulmány megírásának idejéig. A nyugati nyelvekről azt állapítja meg, hogy azok elemzők. Horatius híres sorát: „Integer vitae scelerisque purus” a francia tíz szóval adja vissza: „L'homme irréprochable en sa vie et pur de crime”, ezzel szemben a kelet-európai nyelvek: szlávok, finnugorok még ma is „ókoriak”, épp ez az összetevő voltuk a stílushatár, amelyet a német nyelvész a Nyemennél vagy a Lajtánál egyformán megérez. Példaként Preserennek egy sorát idézi:

„Pozdravit presnjega veselja mesto”. A sort a szlovén nyelvtan így ülteti át németbe: „Noch einmal zu begrüßen der früheren Glückseligkeit stätte” s ezzel bizonyítja, hogy bár a német fordítás is tömör, de a szláv, mint a latin, még több terhet tud egy-egy szóra rakni.

Érdekes megjegyezni, hogy a magyar formatörténet e Németh László-i megközelítése is elvezet a szimultán ritmus felismeréséhez, azaz akaratlanul és egymás idevonatkozó meggondolásairól nem tudva, egyszerre fogalmazzák meg a korszak költői is e belátást, mégpedig Babits és József Attila. Németh László a disztichonként fordított korai szövegemlékeinket is „kétritmusúnak” látja, ezért mondhatja: „Érdösti János disztichonjai is igen jól olvashatók tagoló versnek. „*Próféták / által szólt / régen / néked az Isten, / / -Az kit ígirt / imé / vigre / meg adta jút.*” Amikor Berzsenyiről szól, kinél a görög mérték megmagyarosodott, úgy ítéli meg, csak tovább kellett volna menni az ő nyomán s hogy nem így történt, annak csak egyik oka a klasszikus vers merevsége, „a másik: – mondja – a magyarság lassú elidegenedése önnön mélyeitől.” Így, ilyen dohogva szemlézi a magyar felvilágosodás és romantika, a klasszikus magyar irodalom költői alkotásait, hogy kimondhassa, Vajda és Reviczky lírájának is maradt csak a nyugati verselés. A modernitáshoz érve Kassák, Sárközi, Illyés verseiről szól részletesebben, kiemelendőnek azonban Babits Mihályt s még inkább Ady Endrét tartja. Előbbiről azt mondja, hogy rendszerből rendszerbe szállt, mint egy verstani Ahasvér, a verselés minden nyelvét megtanulta, anélkül, hogy anyanyelve lett volna – az izgalmon kívül, amely a sokféle formán végighajtotta. S ez az izgalom az, ami miatt költészete verstani szempontból is több példatárnál. Egy vad formai honvágy emésztődését érezni a formáin – amely jelképe lehet: az egész magyar költészet formai emésztődésének és hontalanságának is és a *Szűzlet és tenger* első szakával jellemzi költészetét, illetve költészetünket. Az igazi forradalmárnak azonban Adyt tartja. „Mi volt az Ady vívmánya?” – teszi fel a kérdést s így válaszol: „Visszaállította verselésünk folytonosságát első versemlékeinktől – a jövevény versformákon át – máig. Fölújította a tagoló verset, s megmutatta, hogy kell az időmértéket a legmagyarosabban és a legváltozatosabban belevonni és kihasználni. Ez a tagoló-időmértékes vers egyetlen nagy forma családba foglalja nemzeti és jövevény versalakjainkat. Az ütemes vers éppúgy szélső esete neki, mint a jambus vagy görög vers. Ha a tag merev szótagszámot kap, a vers ütemez, ha a tagolás nem rombolja szét az időmértéket: nyugati, sőt ha a tagok ritmikailag is állandósulnak, akár az alkaioszi és kijátszható rajta. S az ismertek között mekkora birodalma a kiaknázatlan formáknak. Az időmértékes költő az új-ősi magyar ritmusbozót közepén ül, s innen csap ki a rég ismert formákra is. Ady teremtette meg az egész magyar verselés egységét.” Magát a *Magyar ritmus* című tanulmányát pedig így fejezi be, megismételve a kezdeti tézist: „Mert a forma: jellem, s aki mondanivalójában folyton alkalmazkodik, az verstanában sem érzi az egyenesség szorítását. Bele kell nyugodnunk, hogy ez Ady ellenére is így marad? Várom a géniuszt.” (Itt jegyzem meg, hogy a tanulmány idézett posztulációjához mind a mai napig érvényes, megfontolandó jegyzetet fűz, mely szerint fontosnak érzi szláv – lengyel-délszláv – összehasonlítást, melyre könyvtáraink fogyatékosága miatt alig van

mód s hozzáteszi: „Ha valaki az itt hallott egy ilyen összehasonlító munka megírására – fölbuzdíthat, legszebb jutalmam lesz.”)

Igy és csak így, ezt az 1939-ben megfogalmazott tanulmányt szemlélve érdemes immár újraolvasni azokat a rövid dolgozatokat, amelyeket az ötvenes évek elején írt Németh László. Egyrészt így értjük meg őket igazán, másrészt így tudjuk méltányolni a szerző következetességét. Térjünk tehát vissza röviden a *Megmentett gondolatok* és a *Magyar műhely* ciklusba rendezett írásokhoz!

Az előbbi keletkezéséről így vall Németh: „A *Megmentett gondolatok* – többnyire 1954 április-júliusában keletkezett tanulmányaim – a háború után írtak közt tán a leggazdagabb gyűjteményem. A betegség hangban s a kifejtés méretében szerénységre s takarékosagra kényszerített, azt gondoltam, napi teendőimhez kapcsolódva vetek egy-egy összefoglaló pillantást az örökre otthagyzandó mezőkre. Egy költőnő a verseit küldte meg [mint azt egy későbbi írásából tudjuk: Tóth Eszterről van szó – Sz. J. S.], s adósa voltam a felelettel: ehhez fűztem *A líráról* szóló tanulmányt, mely nemcsak a líra helyét, feladatát keresi természettudományos sugallatú civilizációnkban, de az újkori civilizációról tervbe vett könyvem fő tételeit is odalopta a húsz-harminc oldalnyi szövegbe.” Ebből az esszéjéből most egyetlen gondolatot emelek ki, azt, amely egy egészséges globalizáció keretében képzelet el a magyarság és más kis nemzetek feladatát, pontosabban az egyetemes kultúrára váró kihívások közt a magyar lírikus lehetséges kötelezettségét. Úgy gondolja, hogy e szükségszerűségek felismerésében a költőt maga az élet és a jó ösztön majd útbaigazítja. Miről is van szó? Tulajdonképpen szinte összefoglalja az 1939-ben írtakat s a felülírásban is látható a következetesség ugyanúgy, mint ahogy a modernitás kihívásainak való megfelelés szándéka. „A magyar líra – írja – csak a Baudelaire-hatásig követte a Nyugatot. Vajon valóban csak a nagy kockázattól visszahőkölő magyar természet óvatossága volt ennek az oka? alig hiszem. A modern lírának egyik makacs gesztusa a kihívás, amely, amint mondták: évtizedről évtizedre új módszert talált ki a shock-keltésre. Ez a kihívás Adyban, mint tudjuk, igen erős volt: no, csürhe, ugye nem értetek? De már Ady is azon kapta magát, hogy ha botrányok közt is, de egy fölfelé hágó mozgalom vezére lett. S egy-két szerencsétlen esettől eltekintve: a magyar költőnek azóta sincs oka, hogy valami műfaji dac kristályába zárja magát? a közönség különöségeiben is utána megy, elhallgattatásában is számon tartja, ott forgatja szívében a szavát.” Megfogalmazza a feladatkielölést is. A huszadik századi művészet legfontosabb hivatásaként a következőket adja meg: „lemenni oda az emberbe, kínaiba, négerbe, magyarba, ahol a nemzeti jelleg már nem elváló olaj-víz elem, ahol a szétágazó sajátságok alatt a közös ember kezdődik, s így teremteni meg a szellemben is a különfejlődött ősi kultúrákat egybeölelő új civilizáció alapjait. Ha valakinek, a lírikusnak módja van (Ady adott ebből ízelítőt) föltárni, kinyitni lelkében ezeket az eldugaszolt, ősi padmalyokat, olyan hangszer-testet szerelni húrjai alá, hogy az egész emberi vele rezegjen. [...] A líra egyszólamúsága, amely az újkor századaiban oly kényelmetlen korlát volt, lehet nagyhatalom is: az *eredő* meghúzása, a „vállalt én” kimondása, az új anthropológus kikristályosítása.”

A nemzeti és egyetemes aránya és iránya foglalkoztatta akkor is, amikor a *Magyar műhely* ciklus összeállításán töprengett, s nem kis nemzeti öntudattal vallotta, hogy a huszadik

századnak volt egy francia, a tizennyolcadik századnak egy angol, majd német, a tizenkilencediknek egy orosz műhelye, amelyben a nemzeti feladatok az egyetemes algebra szerint az egész világ használatára oldódnak meg. „E ciklus első fontos kisciklusa a *Műfaji kérdések* című, amely közvetlenül kapcsolódik a címadó íráshoz, többek közt abban is, hogy nem az irodalomtörténeti, hanem sokkal inkább a pedagógiai szellem hatja át, azzal együtt, hogy – s ezt maga Németh László is megerősíti – míg a *Megmentett gondolatok* az eszmények átadása volt, a *Műfaji kérdések* a mesterségbeli tudásé. A *Magyar műhely* megfogalmazásakor is kibújt belőle az orvos, amikor így magyarázta a fogalmat: „A műhely szót ki is tágíthatjuk. Nemcsak egy laboratórium, intézet dolgozóit értjük rajta, hanem egy körben, egymás közelében élő tudósokat, akiket jól felismerhető közös feladat kapcsol össze. A szónak ebben az értelmében volt műhely az a francia belgyógyász-iskola, amely a múlt század első felében a gondos kórtörténet-írás, a kórtörténet és kórbonctani lelet összehasonlításának a jelentőségét felismerve, egész sorát írta le a ritkább kórformáknak, mint amilyen az Addison-kór, a vészes vérszegénység vagy a májcirrhosis.” A magyar kulturális műhely hiányában fordulva azt idézi fel, amikor Babits egyik panaszos tanulmányával együtt törperengett nemzedéke azon, mi az oka, hogy a magyar irodalom annyi kiöltő tehetség ellenére, alig-alig tudott világirodalmi szintre emelkedni? „Nagy tehetségek, kis irodalom” – mondja a húszas évekre vonatkozóan is. Elképzelt, lehetséges műhelyként tulajdonképpen a magyar népi irodalmat és annak örökségét állítja példaként. Mindig a nyelvből indul ki, mint amikor például Kosztolányi és Mészöly *Rómeó és Júlia*-fordítását hasonlítja össze s meglepődve állapítja meg, milyen jól állja a versenyt Mészöly Dezső a nagy gyakorlati költővel, ennek okát abban látja, hogy „a rímtelen jambus a magyarban nem olyan magától értetődő jó vers, mint az angolban vagy az oroszban is [...] A magyar jambus – ha csak az – vagy nem eléggé vers, vagy ha erőltetik, kínvers.” (*A Shakespeare-fordításokról*). *Versformákról* című írása ismét meggyőzhet bennünket, hogy Németh László minden esetben funkciójában vizsgálta a formát. Mint írja: „A versformát én nem külsőségnek tekintettem, hanem egy-egy civilizáció, történeti korszak, kivételes egyéniség alkatát, már-már milieu intérieurjét kifejező s a versek hangulatát, sőt tartalmát is szabályozó képződménynek. Az új forma egy részről új lelki igények jele, másrészt új szellemi tájak küszöbe is.” Ebben a szösszenetében adja történeti magyarázatát és indokoltságát a valamikori *Magyar ritmusnak*, írását azoknak a fiatal költőknek szánja, akik – s itt megint megszólal az orvos is újra – „nem tömték be elmélettel a fülük s a hosszú, megszokott gyakorlattól sem kaptak még ritmikai otoszklerózist”. Újra meghirdeti, hogy ami a világ művészetében folyik: „a kollektív emlékezet mélyítése, tágítása”. Innen már érthetőbb *A magyar vers útja*, s az, mi volt az oka nálunk a líra túlsúlyának, hogy a tempó kisimulása „a húszas évek végétől megint egy epikaibb költőnemzedékben, Erdélyi, Illyés, Szabó Lőrinc műveiben [...] történik meg.” Magának, a század lírájának formatörténetét így adja meg: „Juhász Gyulában talán több volt, mint társaiban a magyar emlékezet, Babits Mihályban nagyobb a kísérletező kedv s az elméleti hajlam, de Juhász állt legtávolabb a tudósságtól, s Babitsban volt a legkisebb a ráérezés a magyar szellem geológiájára. [...] A mi nemzedékünk a történelem morgásával teli világban s a történelem elől fület befogó hazában (a nemzetből kizárt nép s a nemzet helyett *aluvó* értelmiség közt) annyira a tájékozódás

és tájékoztatás, az apostoli ébresztés munkájára adta magát, hogy lírájának a hangját is ez a komoly helyzetből eredő komolyság adta meg: a jelentkező József Attilát például, aki az apostoli izgalmakat már a következő nemzedék játékoságával örvényezte, e komolyság vélt hiánya miatt nem ismertük fel. [...] A következő, politikától szétzilált nemzedékben Weöres Sándor hozománya lett az eldobott örökség.” A nyugati spektrumsáv „vonal” költői közül pedig Pilinszky Jánost és Nemes Nagy Agnést említi, hogy azután Juhász Ferenc, Fodor András, Nagy László vonulatból az utóbbit emelhesse ki és utána megfogalmazhassa a két irány jellegzetességeit, mégpedig, mint már utaltunk rá, hihetetlen jó érzékkel, Pilinszkyben és Nagy Lászlóban látva lehetséges kiteljesedésüket. Az 1957-ben megjelent tanulmány befejezésében a – mai terminussal – globalizációnak, mundializációnak nevezett folyamatot is megjósolja („alakuló világcivilizáció”-nak mondva) pozitívan, hittel: „S hadd figyelmeztessenek még arra, hogy e két irány, mely az újkori nyugati civilizáció utolsó, fullasztónak érzett szakában a tiltakozás két útja-módja volt, az alakuló világcivilizációban – ha ez nem dermed halálos jégpáncél alá – az építkezés, a kultúra szervezés két kiegészítő irányává válhat. A „népiség” mint az emberi emlékezet nagy kotrógépe, a modern élet elzátanyosodásától őriz, az a szellemi aszkézis pedig, amely a modern líra prése volt, kemény, rendező, normatív erővé lehet, amely egy új világ körvonalait látva maga körül, halván, a lényegét vállalva, s közben még mindig tiltakozva is, építi a kimélyült emlékezet fölött az új korszak emberét, nem a tájékozódást vesztett századvég prófétáit utánozva, hanem az emberi életből kivont törvények csendes és szívós mérnökeként.”

Ha ez így túlságosan pozitívnak, esetleg a mi szemünkkel, innen, a harmadik évezredből nézve, hamisan biztatónak tetszik, emlékezzünk csak vissza arra, hogyan fejezte be Németh László a *Magyar ritmust*: „Mert a forma: jellem, s aki mondanivalójában folyton alkalmazkodik, az verstanában sem érzi az egyenesség szorítását. Bele kell nyugodnunk, hogy ez Ady ellenére is így maradjon? Várom a géniuszt.” Én pedig hadd tegyem hozzá: és a Megváltót. Még egyikük sem jött el!⁶

¹ Vö. Németh László: *A magyar vers útja* In: *Megmentett gondolatok*, Magvető–Szépirodalmi, 1975., 224–232. old.

² Csetri Lajos: *Nagy László: Versek és műfordítások*, Tiszatáj, 1975. 7. sz. 74–82. old., im.: 82. old. Ugyanerről a kérdésről legújabbán Jánosi Zoltán: „Két part között a bit” *Pilinszky-érintkezések Nagy Gáspár költészetében* In: In honorem Tamás Attila. *Kossuth Egyetemi Könyvkiadó Debrecen*, 2000. 366–380.

³ Keresztury Tibor: Az öntudat rehabilitása. A kilencvenes évek magyar költészetéről. In: In honorem Tamás Attila. *Kossuth Egyetemi Könyvkiadó Debrecen*, 2000., 399–200.

⁴ Vekerdi László: Németh László. Arcok és vallomások. 209.

⁵ Uo.

⁶ Elhangzott Szegeden 2001. április 25-én a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszéke, a Szegedi Akadémiai Bizottság Nyelv- és Irodalomtudományi szakbizottsága, a *Tiszatáj* szerkesztősege, a Németh László Társaság és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ünnepi felolvasás ülésén, amelyet a Németh László-centenárium alkalmából és Grezsa Ferenc halálának tizedik évfordulójára emlékezve rendeztünk. Előadó volt még: Sándor Iván, Görömbei András, Monostori Imre, Bányai János és Olasz Sándor.

Kormos István pályakezdő kötete

Évtizedeken át úgy tartotta számon, s lényegében ma is úgy tudja az irodalmi közvélemény, hogy Kormos István 1947-ben jelentkezett. Ő maga hol a *Diáriumot*, hol a *Választ*, hol mindkét lapot emlegette vallomásaiban, azt is sejtette, hogy e lapokban sok verse olvasható.¹ Igaz ugyan, hogy a *Diárium* 1947 húsvéti száma hat verssel mutatta be a költőt, de a továbbiakban – már az első kötet megjelenése után – mindössze kétszer egy-egy művel. A *Válaszban* pedig, dacára annak, hogy Kormos két alkalommal is úgy emlékezik, hogy 9 versét fogadta el Illyés, illetve Sárközi Márta, mindössze 4 versét közölték. Kettőt még 1947 nyarán, a kötet megjelenésének heteiben, az ott is szereplők közül, majd novemberben egyet, utoljára pedig a *Válasz* 1949. 5–6. „búcsú”-számában még egyet. Viszont ez a két kötet utáni vers: a *Kereszttel hátuk szőréen* és a *Fehér virág* már a költő legfontosabb s később sem átírt versei közül való.

Egyelőre nincsen hiteles adatunk arról, hogy az 1944 októberéig publikálgató fiatalember miért nem próbálkozott ezzel újra 1947 elejéig, illetve ha próbálkozott, miért vallott kudarcot. Az is feltételezhető, hogy egyelőre lappang néhány 1947 tavasza előtti publikációja. A késlekedésre magyarázatot adhat az a körülmény, ha az 1945-ben újra induló irodalmi életben nem válhatott azonnal fő feladattá új tehetségek felkarolása. Előbbrevaló feladatnak bizonyult a folyóiratok megindítása, a veszteségek számbavétele, az új helyzet elemzése. Az elsőként 1945 áprilisában Debrecenben induló *Magyarok* ugyan már júliustól fővárosi lap, szeptemberben pedig megindult a *Valóság* is, de a *Válasz* csak 1946 októberétől, az *Újbold* 1946 júliusától jelent meg, (évi négy megjelenést tervezve). Hosszabb ideig szünetelt a *Diárium* is, csak 1946-ben indult újra. Azok a lapok pedig, amelyekben Kormos 1943–1944-ben verseket közölt, megszűntek. Feltételezhető, hogy eleinte a fiatalember legfőbb patrónusának, Sziogyártó Lászlónak se volt igazán ideje arra, hogy a versek elhelyezésével foglalkozzon, hiszen ő 1945-től a *Köznevelés* szerkesztője.

Az 1947 tavaszán újból, de a figyelni is tudó irodalmi közvélemény előtt először jelentkező Kormos István valóban csodálatos gyorsasággal jutott első kötetéhez. A *Dü-löngélünk* „készült 1947 júniusában az Egyetemi Nyomda betűivel”², a szerző vallomása szerint kétszáz példányban, s ebből ő később minél többet igyekezett megsemmisíteni.³ A mindössze 32 lapos könyvecske inkább csekély példányszáma és az ötvenes évek sokszoros selejtezési mániája miatt válhatott hiánycikké – egyébként a korszak más verseskönyveivel együtt. A későbbi kiadásokban viszont e korai művek nem eredeti formájukban szerepelnek. Az *Eltűntek az égben* kivételével valamennyi újraközölt versét átírta a költő, mégpedig oly nagy mértékben, hogy a legtöbb esetben csak sorok, sor-

foszlányok, képtörédek maradtak meg az eredetiből. A pályaképnek azonban kötelessége érdemben foglalkozni az eredeti kötettel. Nem azzal a céllal, hogy az átírások jogosságát bármiféle szinten is kétségbevonja, de azzal se, hogy egekig magasztalja, hanem azzal, hogy a tényleges fejlődésrajzot mutathassa meg. Már az 1945 előtti versek vizsgálatából is levonható az a következtetés, s méginkább a *Dülföngélünk* anyagából, hogy e pályakezdő szakasz eredeti szövegeinek jogos helye lenne az életműkiadásokban. Nem csupán a filológiai teljességigény, nem csupán a pontosabb pályakép, hanem a negyvenes évek magyar lírájának hitelesebb rajza is megköveteli ezt.

A *Dülföngélünk* 26 verséből 6 már megjelent 1945 előtt, az „új” anyag tehát 20 mű. Bizonyos tendenciákról tájékozathat bennünket a már ismert s kisebb-nagyobb mértékben átírt három vers. A kötet megjelenése után 1949 nyaráig, a nyilvánosság előtti elhallgatásig jelenlegi ismereteink szerint 12 lírai művét publikálta Kormos. Ezek közül csupán az *Ébrenkórászdúdló* (*Magyarok*, 1947., 11. sz.) volna könnyedén beilleszthető a kötetbe. Még az is valószínűsíthető, hogy ez a szöveg 1945 előtt keletkezett. A többi vers már jelzi, némelyik hangsúlyosan bizonyítja a pályamódosulást, a további költői öntudatosodást.

A *Dülföngélünk* 20 újabb verse láthatóan folytatás és az előzményekre szervesen támaszkodó továbblépés is. Ez utóbbinak két magyarázó oka is van. Az egyik – s ez a fontosabb – a költői szakma- és önismeret elmélyülése, tudatosodása, a másik az a mélyreható társadalmi változás, amely 1945 elejétől megkezdődött. Mindegyik okra tanulságos példa a *Nincstelen János énekének* átdolgozott változata, a *Mit is akart Dózsa?*

A *Szegény Yorick* kötetben *Karcos torokkal* címmel megjelent harmadik változathoz képest az első kettő kevésbé tér el egymástól, mégis erőteljes szemléleti módosulás van az 1947-es szöveg mögött. Erre már az új cím is utal: Dózsa Györgynek és akaratának kiemelése ekkor mindenképpen erőteljes aktuálpolitikai jelentéssel bírt. Az első változat király vagyok – Nincstelen János szembeállítása az álombeli idill és az ébrenlétbeli semmitlenség kettősségén alapul, s a szegénységet az álmodozás mesebeli gazdagsága szinte feloldja. A nincstelenség állapot, a gazdagok és a szegények távolsága pedig tény, amit tudomásul kell venni. A második változatban a beszélő egyes szám első személyből többes számra vált át: nem a csavargó, a magányos szegénylegény szól itt már, hanem szinte „Dózsa népe”.⁴

Az átírt versszöveg beleillik abba a koráramlatba, amely még radikálisabb és gyorsabb társadalmi változásokat sürgetett 1947 táján is, de különbözik is attól, mert mintha már-már kimondaná azt is, hogy a világot lényegileg a forradalmak sem tudják megváltoztatni, lám, most is (1947-ben) vannak szegények és gazdagok. S ezt a ténysejtelmet az egészséges ösztönű költő csak úgy tudja feloldani, hogy Dózsa népének képzetét átjátszatja Hevesen élő megannyi Marcivá.

Végülis a vers egy 1947-es kései utódnak, „Dózsa György unokája”-nak a programbeszéde. A többes szám első személy így a természetes szónoki fogásként is értelmezhető. A késői utód, a költőunoka azonban nem igazán forradalmár-alkat: játszani, viccelődni is szeret, s nem csupán a legyőzendő, 1947-ben nagyrészt már le is győzött

ellenséggel, hanem saját táborával, saját eszményeikkel is. Ezt a költő alkatából is következő egészséges életfelfogást a kor egyre kevésbé értékelte. Bár a *Dülöngélünk* kritikáiban még elég általános a versek humorával, derűjével, játékosságával kapcsolatos elismerés, bizony megjelenik az óhaj: váljon komolyabbá a költő, legyen határozottabb költői világának eszmeisége. Pedig, láthattuk – ám a korabeli kritikusok nem idézhették fel a korábbi változatot –, a *Mit is akart Dózsa?* éppen a komolyodás, a határozottabb eszmeiség megkísérlésének a példája.

Ám ugyanakkor példája a lírai anyag biztosabb és egyénibb kezelésének is. Már az átírás ténye maga jelzi, hogy az ösztönös költői tehetség egyre tudatosabban formálja anyagát.

Első pillantásra szembeötlik a tömörítés: öt helyett négy nyolcsoros szakaszból áll az újabb változat. Módosul a kisebb szövegegységek szerkezeti rendje: az égben létező birtok leírása az első változatban az első és a negyedik szakaszban szerepel, az újabbban az elsőben és a másodikban. Az ábrándozás helyett a logika válik versszervező erővé. Az alapanyagot – az első változatot – a költői képzelet hívta életre, az újabb változatban a tudatosan irányított képzelet újraéli és újraalkotja a néhány évvel korábbiakat, méghozzá a változó világszemléletnek és a pillanatnyi agitációs szándéknak megfelelően. Ez esetben a virtuális szónoki beszédhelyzet is, az ekkori versekben a „számosan vannak hozzám hasonló sorsúak” felismerése magyarázza, hogy a lírai magánszólam mellett megjelenik a közösségi, az egyes számú mellett a többes számú első személy. Az önállósodó költői világra utal, hogy a népmesékre és Erdélyi József verseire egyaránt visszavezethető áttetsző meseszerűség, a szelíd tündéresítés, a nincstelenségből varázslással a szépség és a boldogság szférájába való átugrás nem vagy alig figyelhető meg ebben az átírásban és általában az újabb versekben. Ezek helyét a groteszk változatai foglalják el. Módosult, változatosabb lett a *Mit is akart Dózsa?* ritmikája is. Az eredeti szöveg 6/6/8/6/ /6/6/8/6 szótagú strófa-építkezését egy vibrálóbb, az ütemhangsúlyosság nehezen elkerülhető monotóniáját jobban oldó strófatípus váltja fel: 7/6/8/6 /8/6/7/6 szótagú sorokkal. A vers új változata kicsit jobb lett, kicsit más lett, s ezzel is kifejezte az 1943 és 1947 közti különbséget az emberi és a költői helyzetben is.

A másik két 1947-re átírt versben ennyire jellegzetes és szerves tudatosságot nem lehet találni. A *Költ a költő* középső szakaszának képhasználata ügyesebb lett, sikerült kiküszöbölni a záró szakasz ritmikai ügyetlenségét, de ez a vers továbbra is ujjgyakorlat maradt. Jelentékenyebb a *Fosztogatnak* szövegmódosítása, ám nehéz lenne megítélni, hogy melyik változat a jobb, mert mindegyiknek vannak erényei és hibái. Az új változatnak kifejezetten ügyetlen a lezárása: „Bozontomon, mint korona / szikrázik a hó, / nem is lógotom az orrom, – / búsuljon a ló...” Törlődött viszont az eredeti záró szakasz, amely eléggé pontosan fejezett ki egy adott létállapotot:

*Így vesztek el lassan mindent:
Almot, pillét, nótát,
Kevés mézsem, csöpp kenyerelem,
S szerelmeik csókját.*

*Borotválj hát lelketlen szél,
Kopaszodom könnyen,
Így bámulok a világba –
Fanyalogva, bölcsen...*

A *Dülöngélünk* verseinek hőse ugyanúgy árva és nincstelen, mint a legelső írásokban volt, de már nincs egyedül: felismeri a sorsközösséget. A szegény legény szegénylegénnyé válik, egy nagyszámú réteg tagjává. A kötet első részében inkább olyan versek találhatóak, amelyek még a szegény legény vallomásai: *Fosztogatnak, Kiforgatott szébbel, Költ a költő, Kását fujok, Egy irányba, Derűre ború, Dörmögő*. Más versekben viszont megjelennek a hasonló sorsúak, a nincstelen szegénylegények. Hol káromkodva sorsuk miatt (*Hideg téli reggel*), hol védelemre szorulóan (*Élaludt*), hol már megszervezendő tömegként (*Mit is akart Dózsa?*). E szegénylegényektől nem idegen a vagány-ság, de még ritkán zshiványok. A távolságtartó többes számú harmadik személy mutatja be őket. (*Három széltoló a hóban, Három szilvázó kiált, Harmadszor is Balázsékról*), mégsem elidegenítően: Balázsék csak meg is teszik azt, amivel a húsz éves József Attila fenyegetőzött: ők tiszta szívvel rabolnak.

Bármilyen típusú is a szegénylegény, szinte rákényszerül arra, hogy vagány legyen, legalább szándékaiban az. Ahhoz pedig, hogy sorsát elviselje, másokban pedig a segítő rokonszenvet fölélessze, humorral is kell rendelkeznie, a kacagtatástól az öngúnyon át a groteszkig terjedő skálán. A *Dülöngélünk* legtöbb verse szegénylegény-dal. Modernizált helyzetdalként, jelentkezett életképként, közvetlen vallomásként egyaránt az a szegénység az alapmotívum, amelyben a nincstelenségnek már a korai versekből megismert elemei élnek tovább: az árvaság, az otthontalanság, a pénztelenség, a hideg mint a legádázabb ellenség, hiszen télen hiányzik leginkább a fedél, a jó ruházat, ekkor a legnehezebb élelemhez jutni, s az alkalmi munka is kevesebb. Két versben is szerepel a téli favágás, egyben a hólapátolás, s ezek mindig a saját sorssal való keserű szembesülés alkalmi. Ugyanakkor láttunk már példákat, a nyomor fel is oldható: csúfolódással, a helyzet groteszk módon való megjelenítésével. A hólapátolás helyett például:

*durúzsoltam volna verset
Annuskának,
fenekemet mutatva a
hóbányásznak,
műveltem volna a sakkot,
effjéléket,
bankárookra testálva ily
mesterséget.*

A *Dörmögő*nek ilyen típusú lezárása már teljesen a hatvanas évek költőjére vall. Itt még váratlan felvillanás, ott majd mindennapos remeklés.

A megörökölt és költői témaként vállalt életformából következik az állandóvá növesztett árvaság, otthonalanság, amely azonban arra törekszik, hogy felszámolja önmagát.

A mozgalmas hely- és helyzetváltoztatás képességének segítségével mégiscsak az otthonosság hangulata sugárzik a versekből.

A sorsközösség otthonossága ez: sokan vannak a szegénylegények, s ez a kényszerűség valami jót is ígér: feloldja a magányt. A lírai hős már nemcsak magára számíthat, hanem a többiekre is. A szegénylegény állandó veszélyhelyzetben, de legalábbis bizonytalanságban él, s ez szinte kényszeríti arra, hogy sorsával folytonosan szembenézen. Rövid élete is a sokat megéltség tudatával ruházza fel. Ezért annyi már a pályakezdő kötetben is a számvetésvers. Múltjából – fizikai értelemben legalábbis – nem hozhatott magával semmit, jelene bizonytalan, jövőjét nem tudhatja. Gyakran már a verscímek is utalnak a számvetés negatív eredményére, a bizonytalan helyzetre: *Fosztogatnak, Kijforgatott zsebbel, Dülöngélünk, Derűre ború, Dörmögő, Egy lusta költőre, Sírdogálás, Csillagbullás*. Ez a léthelyzet azonban korántsem ragadtatja tragikus következtetésekre a költőt. Ha nem is élvezi, de éli a helyzetét, s minél több szépséget próbál megtalálni, ha másként nem lehet, hát esztétikai értelemben.

Ennek a szegénylegénynek az életöröm, a szép élet utáni igény a legmakacsabb tulajdonsága. Mindez a legegyszerűbben a szerelem utáni vágyakozásban s a beteljesedésben nyilvánulhat meg. Ezzel volt szoros kapcsolatban a beköszöntő *Hónom alatt van a nap* groteszket feloldó elégikusága, s ezt fejezi ki a *Költő a költő* és a *Hintázzik a szerelem játékosága*. Az előbbi vers a szerelmes ember adakozókedvét szembesíti a sanyarú penztelenséggel, a rákövetkező a friss szerelmi érzést próbálja kifejezni. Zárásként is megismételt nyitó szakaszában hibátlanul, a középső kettőben azonban ügyefogyottan erőtlően. Ezt az aránytalanságot csak a *Három napja* címet kapó átdolgozás tudta felszámolni, azonban a későbbi változatnak is a nyitó szakasz az erőssége:

*Három napja szívemen
hintázzik a szerelem,
hintázzik a szerelem
három napja szívemen.*

Költői értelemben nem sikerült igazán jól megoldani más versekben a fiatal férfiak erotikus vágyainak érzékeltetését. a *Virtuskodók*, *A jó borivó királylányról*, a *Három széltoló a hóban*, a *Három szilvászó kiált* egyaránt erre lehet példa, a *Dörmögő* pedig arra, hogy ez ügyben is lehetséges már ekkor is elfogadható költői megoldás: e vers kamaszos ábrándozása hitelessé válik, s a három lány emlegetése azt is kifejezi: mindegy, hogy melyikük, csak legyen valakije a „dörmögőnek”.

Két ember egymásra találásának, a tündéries harmóniának, a keresett és csak a mesei-mítoszi látomásban megtalálható volta jelenik meg a legelső és sokáig leghíresebb versben. Az *Eltűntek az égben* (későbbi címváltozata: *Eltűntek az égen*) az első négy évnek valóban a csúcsteljesítménye. Beleillik a szegénylegényversek sorába is, hiszen vándor-

cigányokról van szó, akik három nyikorgó szekéren róják az országutakat. Persze az is lehet, hogy csak az egyik faluból megy át egy távolabbiba a lakodalmas sereg. A szövegre az egyszerűség jellemző: voltaképpen nincs beleírva, hogy miért, mitől szép az, amit annak nevez a látvány szemlélője, el kellene hinnünk, hogy lehetetlen szépet látunk, hogy a lányok hétszer szépek voltak, a legszebb a menyasszony, akinek szép a bőre, s hogy mindannyian „lehetetlen szépen / eltűntek az égben...”. S ami a legcsodálatosabb: el is hisszük a költőnek, hogy részeiben és egészében is valóban szép a látvány és szépséges a jelentése is. Pedig a szekerek nyikorgóak, a násznép fekete, nem is hegedültek, s nagy port vertek föl Mecséren. S ebben a nyári, nyilván fullasztó porban, amely magasba szállott, tűntek el az égben. A bemutatott jelenet minden egyes eleme tárgyias pontossággal reális, semmiféle utalás nem vezet ki ebből a világból egészen az utolsó sorig, amely persze a címmel azonos, és így keretbe is foglalja a reális életképet, amely ezzel az egyetlen sorral egészében átbillen a látomások világába.

A látvány, a belőle kibontakozó cselekménysor egyszerű, mégis ünnepi, rendkívüli, hiszen egy esküvőről van szó, amelyet az egész három szekérnyi közösség fontosságának megfelelően fogad. Ezért válhat hangsúlyossá a szépség, pedig ez olyannyira illanó ebben az életformában, amiként el is tűnnek a porfelhőben a távozóak. A látvány szintjén az égben, e látomás jelentéskörébe azonban az is belefér, hogy nem az esküvözők maguk, hanem lehetetlen szép napjuk, szép álmaik porladnak szét.

A fekete násznép eltűnése a látomás illékonyságára is utal: az ilyen mértékű szépség csak pillanatnyi, tartós létezése valójában „lehetetlen”. A szép jelenet zártságát, behatároltságát erősíti a keretes, ismétlődő szerkezet, ugyanakkor a három ponttal való befejezés nemcsak az elszállást érzékelteti, hanem a mégis elképzelhető nyitottságot is. Meseszerű az egész vers, pontosabban egy mese lezárására emlékeztet: a legény feleségül kapja a legszebb lányt, s aztán boldogan éltek, amíg meg nem haltak. Az esküvői készülődés egy beavatási szertartás elemeire is utal, amelyet csodálkozás, tánc, dalolás, muzsika kísér. Megjelennek a meseszámok is. A falunév említése ugyanakkor kézzelfoghatóvá teszi a látványt: egy adott helyen s nem is olyan régen történt mindez, sokan lehettek tanúi. Meseien egyszerű a vers ritmusa, rímélése. A kétütemű nyolcas és hatos sorok páros ríműek, s maguk a rímek – a záró sorpár kivételével – azonos nyelvtani helyzetben lévő főnevek vagy igék.

Az egyszerű ritmus azonban mégsem monoton: a nyitó – és megismételt – sorpár bizony sokkal inkább három-, mint kétütemű nyolcas. Az egymással rímelő hatosok pedig rendre a 4/2 vagy 2/4 osztást párosítják a 3/3 osztással:

„Láttam / egy nyáron / Mecséren,
három / nyikorgó / szekéren
lehetetlen / szépet:
fekete / násznépet.”

A kötetben a szülőföldhöz, a meg is nevezett Mecsérhez pozitív látomásként ez a vers kapcsolódik. Elégikussá oldott balladás dalként pedig a *Három szőke*, amely a tra-

gédiát varázsolja széppé. A kötet harmadik típusú látomásverse a címadó *Dülöngélünk*. Szépségről, varázslásról itt szó sincs. A dülöngélés mozgásformája a létezés felfokozott veszélyeztetettségére vonatkozik. E vers is keretes szerkezetű, s a cím után következő közlés a tisztább jövő felé haladásra utal. Az átírt vers viszont fekete jövődőt és forgó jövőt említ majd, s 1944-ben jelöli meg a keletkezési időt. Ekkor vált Magyarország csatatérre. Valóban nem lehetett tudni sem azt, hogy ki éli túl ezeket a heteket-hónapokat, sem azt, hogy a jövő fekete avagy tisztább lesz-e majd. Ismeretlen az 1947-es kötetben kiemelt szerephez jutatott vers összövege, igencsak hihető azonban, hogy 1944-es keletkezésű, s akkor bizony az is elképzelhető, hogy a jövő „tisztább” jelzője 1945 után került bele.

Már csak azért is, mert a vers-egészben erre a tisztább jellegre semmi sem utal. A dülöngélő tömeg számára az egyetlen pozitívum az, hogy lesznek, akik élve maradnak. Aki szerencsés, az túlélheti ezt a menetet. Mert erről egy „erőltetett” menetelésről van szó, e fölött tart szemlét mintegy az a beszélő, aki maga is részese e seregnak. Nem seregszemle azonban ez, főként nem eposzi jellegű: sokkal inkább a haláltánc műfajának egy változata, amelynek sajátosságát az adja, hogy a menetben élők és holtak egyaránt részt vesznek. Mintha a régebben megholtak „messze elől” járnának. A sírjukból kelnek föl a halottak, s így az utolsó ítélet képzetkörére is rájátszik a vers. 1944 eseménytörténetére gondolva ez logikus megoldás. A dülöngélő csapat beszélője előbb legközelebbi – élő és holt – rokonait sorolja, majd a távolabbiakat (néném, ángyom). Megnevez további három személyt is. Szász Pált említi vallomásaiban, a főváros ostroma után nála lakott Budán. Szíj Gábor Szíjgyártó László írói neve, ő a fő patrónus. Lehetséges, hogy Kálmán is egy valóságos személy, de az is elképzelhető, hogy csupán még egy névre volt szükség a versben.⁵

Élők és holtak egy sorban haladnak, a haláltánc az életért való tánc, „dülöngélés” is. Elég változatosan jelenik meg a címben jelzett mozgásforma: megyünk, billeg, indul, fut, tántorog, kavarnognak, e közben más cselekvések is megmutatkoznak: az egyik ember sír, a másik égre üvölt, ismét mások csukott szájjal énekelnek. Nehéz és veszélyes az az út, amely az élet és a halál, a múlt és a jövő közt kanyarog. A költői szemléletet formálhatta József Attila világképe, az ősök láncolatának az a felfogása, amelyet *A Dunánál* strófáiban fejtett ki. S ebből is következhet, hogy a zárásként megismételt sorsképlet: „oda is érünk, ez élve / az meg holtan...” nem csupán arra utal, hogy a menetből is logikusan következően – arra is, hogy a régi és az új halottak is odaérnek a tisztább jövőbe: bennünk lesznek a halottaink, akikre emlékeznünk kell, s így bizony az a tisztábbnak remélt jövő sem lehet igazából konfliktusmentes. Tisztább lehet, de nem válik teljes körűen tisztává. Ismét József Attilára hivatkozva: „*finomul a kín*”.

A címadó vers a létezés rosszra is nyitott ambivalenciáját fejezi ki, s ez már nem csak a szegénylegényre vonatkozik: a menetbe elvileg mindenki beletartozik. A fiatal költő egyre összetettebb szemléletét fejezi ki a tagadósavak gyakori s többféle funkciójú használata. A 26 vers közül 15-ben összesen 32 tagadószó szerepel. A leggyakoribb természetesen a hiány, a nincstelenség nyomatékosítása: „*nem hoztam föl semmit*”, „*egy*

„*állért se érzék*”, „*nincstelenek*” stb. (összesen 12 említés, ebből négyszer megnevezve vonatkozik a pénzre a hiány). Ötször a rossz elkerülésére, elűzésére szólít fel a tagadás: „*ne vacogjon*”, „*ne bántsátok*”, stb. Nyolcszor a rossz meg nem tételére, hiányára utal: „*nem is lógatom az orrom*”, „*nem gunyorog*”, „*már nem fájznak*” stb. Hétszer pedig pozitív értelmű fokozást fejez ki: „*nem is kendőt: / bárányfelhőt*”, „*nem is lesz tán több lány / olyan szőke...*” stb. Ebben a legutóbbi típusban a pozitív értékek azonban rendre feltételesek, illetve a legyőzöttnek mondott hiányt állítják még élesebb fénybe. Az irónia, a szatirikusság más esetekben is előfordul. Például a *Mit is akart Dózsa?* közlései: „*sose volt az uraság a / szegények adója, / ne bántsuk a bankárokat*” formálisan a rossz hiányára utalnak, de az olvasó tudja, hogy a valóságos jelentés ezzel ellentétes.

Ha verstani szempontból vetjük egybe a *Dülöngélnék* anyagát a korábbiakkal, ugyan csak a tudatosodás, az érlelődés példáira lelhetünk. A legfontosabb újdonság az, hogy bár csak három versben, de megjelenik a többé-kevésbé következetes időmértékesség. Az *Egy lusta költőre*, a *Virtuskodók* és a *Széptevés egy malacnak a Szegény Yorick* adata szerint 1947-es alkotás, s ez nagyon valószínű, hiszen hamarosan újabb jambikus ritmusú versek keletkeznek. Az utóbbi versben még következetlen a ritmushasználat, a középső szakasz például még nyomokban sem jambikus, a *Virtuskodók* is döcögős, de – s ez ismét újdonság – mindkét vers rímtelen. Az *Egy lusta költőre* a kötet legkésőbbi keletkezésű írása lehet, s ezt nemcsak már bemutatott szemléletmódja jelezheti, hanem a költő számára újfajta ritmus könnyed használata is.

A továbbra is meghatározó ütemhangsúlyos ritmus alkalmazásánál a költő változosságra törekszik. A sorok – néhány kivétellel – most is egy – vagy kétüteműek. Tíz vers épül azonos szótagszámú sorokból. Nyolc versben a páros és a páratlan szótagszámú sorokat váltogatja a szerző, hat versben két szótagnál nagyobb az eltérés a sortípusok között, háromban pedig csak páratlan szótagszámú sorok vannak. Egyöntetűbb a rímelés, bár az is változatosabbá válik. 17 vers rímképlete a félrímes x x x a megoldást követi, háromszor a páros rím, kétszer a bokorrím, egyszer pedig – s éppen a jambusversben – az ölelkező rím jelenik meg. Az *Egy irányba* kétszer alkalmazza a visszatérő rímet (a a x a), két vers pedig rímtelen.

Figyelmet érdemlő formai változás az is, hogy míg az 1945 előtti versekben minden egyes sor nagybetűvel kezdődik a klasszikus hagyományt követve, addig a *Dülöngélnék* szakít ezzel a megoldással, s a korábbi verseket is megigazítja, mintegy ezzel is „modernebbé” teszi.

A kötetnek felismerhető szerkezete van. Alighanem megtudhatatlan, hogy a sorrend megállapításában segített-e valaki Kormos Istvánnak, de ha így volt is, ő fogadta el az esetleges tanácsokat. Először is: a nyitó és a záróvers mintegy keretet ad a kötetnek. A *Hónom alatt van a nap* bemutatkozás, születés- és újjászületés-mítosz, a *Csillaghullás* pedig elégikus búcsú, amely egész életet és költői életművet is minősíteni próbál. A versek sorrendjében egyrészt egy laza időrend valószínűsíthető, másrészt felismerhetően összetartozik két-három egymás után következő vers, hol tematikai-hangulati rokonsággal, hol éppen ellentétességgel. Az előbbire példa lehet a *Derűre ború*, a *Dörmögő*, a *Hideg*

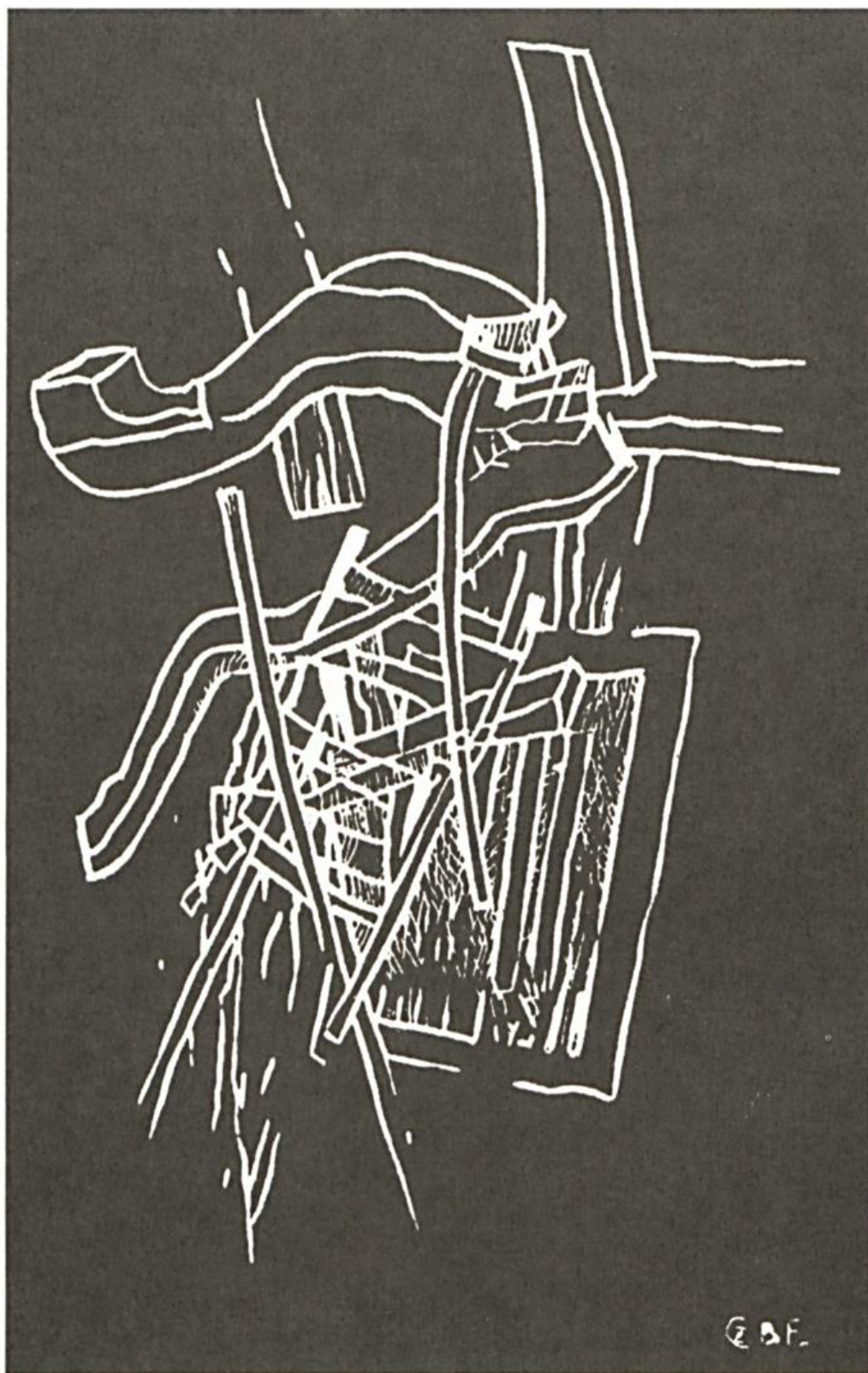
téli reggel hármasa, a Balázsról, Boldizsárról és Bálintról szóló vershármás, a Szamárhangverseny és a Széptevés egy malacnak groteszk kettőse, a kötetet záró három elégikus groteszk: Sírdogálás, Elaludt, Csillaghullás.

A rokon jellegű versek egymás mellé helyezése megszokott költői gyakorlat. Egyé-
nibb megoldás az ellentétesek egymás mellé helyezésének rendszeressége. Ezáltal gro-
teszk összhatású csoportok, hármasságok keletkeznek. Ilyenek: *Értuskodók – Mit is
akart Dózsa? – Szamárhangverseny* Ebben az összefüggésben a Dózsa-vers lázadó jellege
méginkább feltételessé válik. A folytatás se furcsább: *Széptevés egy malacnak – Három
szőke – A jó borivó királylányról*. A groteszk malacdcisérőt elégikus ballada követi, azt
pedig egy mulatódal.

Talán az sem véletlen, hanem a szerzői és a tipográfusi kötet szerkesztés eredménye,
hogy az együtt látható oldalakon szereplő két vers többnyire rokon jellegű. 11 ilyen
dupla oldal van, s nyolc alkalommal határozott az egybecsengés a két vers között. Sőt
még az is észrevehető, hogy a bal oldali vers komorabb, a jobb oldali valamivel derű-
sebb szemléletű.

Jegyzetek:

- ¹ *A vasmoszár törője alatt*, 27. old. (1976) és 233. old. (1977)
- ² A mondat a kötetben szerepel. A *Diáriumot* Kenyeres Imre szerkesztette. A lap belső munkatársa
Kulcsár Adorján is, aki Kormos első kötetének szerkesztője. A lapot az Egyetemi Nyomda adta
ki, s 1946-ben kezdtek könyvkiadással is foglalkozni, 1949-ig 15 munka jelent meg. Az elsők:
Nadányi Zoltán: *Csók a sötétben*, Végh György: *Észter könyve*, Darázs Endre: *Kunyhó jüsttel*, Kormos
István: *Dülöngélünk*, Takáts Gyula: *Se ég, se föld*, Weöres Sándor: *A fogak tornáca*. Ez utóbbiak
könyvnapi kiadványként arattak sikert. Kulcsár Adorján szíves közléséből tudom azt is, hogy a
Kormos-kötethez a Művészeti Tanács nem adott támogatást. Volt néhány előfizető, s a *Diárium*
számára kiszedett – megjelent és meg nem jelent versekből állt össze a könyv.
- ³ *A vasmoszár törője alatt* 27. old. (1976), 136. old. (1969). A megsemmisítésben is sok lehet a
legendásító elem, legfeljebb két-három tucatnyi kötet kerülhetett erre a sorsra. Arra is van adat,
hogy a *Szegény Yorick* kötetért cserébe visszakérte az 1947-ben dedikált *Dülöngélünket*, miként
ezt Lator László felidézte. (*Legendás irodalom*, összegyűjtötte Albert Zsuzsa, 1994., 153. old.)
- ⁴ A korszak közismert indulója volt a „*Dózsa népe bontsd ki zászlód...*” kezdetű.
- ⁵ A népi lírában a tulajdonnevek használata amúgy is elterjedt szokás volt. Illyés, Erdélyi,
Sinka nyomán a fiatalok indokolatlanul is gyakran éltek vele. Kormosnál is szerepel az első
kötetben Birkás Pali, Lőke, Sótér Laji, Csóka Laci, Sömjén. Nők: Mészöly Erzsi, Annuska,
Sósné, Sós Ilonka, Zsuzsa, Terka, a három nagynéni: Ilon, Böske, Zsuzsa, Balázs, Boldizsár
és Bálint azért nem egészen illenek ebbe a sorba, mert nyilvánvalóan költött nevek.
A Kálmán név lehetséges értelmezését egy Sinka-vers segítheti. A *Vád* élén áll az *Emlékeze-
tek rólunk*, amely három, sorsa ellen lázadó, kiemelkedő „zsványról” szól, s ezek Kálmán,
Pál és a szerző. Sinka István első kötetében 1934-ben Fėja Géza Szabó Pál és Sértő Kálmán
után a harmadik paraszti őstehetséget köszöntötte Sinkában, aztán a korabeli irodalmi köz-
tudat együtt is látta őket. Kormos Istvánra is hatott Sértő Kálmán, így elképzelhető, hogy a
Dülöngélünk megírásakor már halott költőt vette be a költemény halál-élet menetébe.

Bakos Ferenc linómetszete

Czine Mihály pályaképe

Czine Mihály 1929–1999 a huszadik századi magyar irodalomtörténet egyik legjelesebb, meghatározó egyénisége volt. Irodalomképe, kutatómunkája alapvetően négy területre irányult: a Nyugat plebejus írói, a népi írómozgalom nagy egyéniségei, az 1945 után induló új népi nemzedék és a kisebbségi létben alkotó magyar írók munkássága. A magyar irodalom „utazó nagykövete”, „vándorprédikátora” volt. Tanulmányjaival, előadásaival, népben-nemzetben való gondolkodásával a legnagyobbak közé emelkedett. Végh Károly a készülő monográfiájában ezt az életutat kívánja bemutatni, a „czinei jelenséget” megragadni. A készülő műből – amely várhatóan hamarosan megjelenik – különünk most két részletet. (A szerk.)

Az Új hang szerkesztőségében

Czinét nem fertőzte meg az ötvenes évek dogmatizmusa. Ez időben készült tanulmányai frissek, fogalmilag tiszták, gondolatmenetük előremutató. Nézetrendszere már induláskor szinte teljesen kialakult, pontos, jól körülhatárolható értékítélettel, tájékozási iránnyal bír. Fogalmazása, nyelve, stílusa már a későbbi kiváló előadót idézi. Közhelynek hat a kifejezés: történelmi-irodalmi látásmódja jóval meghaladta korának hivatalos szemléletét. Segítettek neki ebben származása, a családi útravaló, a tények konok tisztelete, az ezen a talajon fogant erkölcsi magatartás, történelmi tanulmányai. De segített Ady és Móricz műveinek alapos ismerete is. Nem mások felületes, sokszor politikai érdekek alapján torzult nézeteit kell átvenni – vallja –, hanem a műre kell figyelni, az abban leírtakat kell felfejteni, megérteni. Szívvel, lélekkel közeledni az alkotáshoz, mert az nem más, mint maga az élet.

A történelmi tisztánlátáshoz, a bátrabb hang megjelenéséhez az 1953-as Nagy Imre névével jelzett „fordulat” is hozzájárulhatott. A „kimondhatóság határainak” jól érzékelhető dátuma ez a magyar szellemi életben. Majd később 1956, 1968 és jóval később 1988 a jól megkülönböztethető választóvonalak. A szakmai művek vállalhatósága természetesen így visszatekintve morálisan igaz. Később a szakmai megközelítés terén, a jobb történelmi tisztánlátás okán azokon Czine is igazított volna.

Illyés Gyula verseinek kapcsán írja: „Van: hűség, felelősség, konok jobbkeresés. A versek dallamára kell figyelni: legmosolygósabb nyugodtsága mögött is érezzük a belső remegést, legcsiszoltabb mondataiban is az útnak indító népet.” A vers, a novella, a regény olvasása nélkül nem lehet irodalomról, irodalmi ismeretekről beszélni. Bármily groteszkül hangzik, de az ötvenes években az írókról, költőkről úgy hangozhattak el elmarasztaló vélemények, hogy azok az írói szándéktól, a megvalósult műtől nagyon

messze estek. A politikai megbélyegzés jelzői önálló életre keltek, burjánoztak, mergeztek anélkül, hogy az azokat szajkózók legtöbbje egyáltalán találkozott volna a művekkel.

Czinét azért nem tévesztették meg a politikai frázisok, mert tudta, hogy a művek beszélnek és az már a tudósi felelősség, felkészültség kérdése, hogy összefüggésit, a lényegét lássa, az pedig az erkölcsé, emberi tartásé, hogy ne mondjon róla mást.

1955 szeptemberétől az Új Hang szerkesztőségébe kerül rovatvezetőnek. A főszerkesztő Simon István, a felelős szerkesztő Bodnár György. A nyitás, a megújulás időszak a lap életében, amely kihasználja a központi hatalom gyöngülését. Új, megváltozott formátuma is jelzi a változtatás igényét, középre pedig mélynyomásra alkalmas papírt helyeztek el, hogy képzőművészeti alkotásokat is be mutathassanak. A kiadó a DISZ és a Magyar Írók Szövetsége.

Simon István és Bodnár György is Eötvös kollégisták voltak. Csoóri Sándor, Tamás Attila, Baranyi Gyula – a párt kiküldöttje –, akik a szerkesztőség munkájába még bekapcsolódnak. Megpróbálják a Csillag szellemiségét is megvalósítani. „A rokon indulású, rokon célú alkotók közt még testvéri béke volt, csapatban, egymást segítve indultak” – emlékszik vissza erre az időkre Czine, majd így folytatja: „A szerkesztő Simon István is történelmű érvényűt cselekedett a főszerkesztősége idején – s Bodnár György felelős szerkesztő korában – vonult fel az *Új Hang*-ban egy sokat ígérő fiatal sereg többek között Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, Váci Mihály, Sánta Ferenc, Moldova György, Kamondy Tóth László, Csurka István és Szabó István, békében az elődökkel, Illyéssel, Tamásival, Németh Lászlóval, Déryvel, Rideg Sándorral, Vas Istvánnal és másokkal. A magyar irodalom egészét igyekezett szóhoz juttatni a lap, a szlovákiai Fábry Zoltánról az elsők között írt, az erdélyiek közül Kányádi Sándor verseit és Szabó Gyula regényrészletét hozta, meg Gy. Szabó Béla fametszeteit. Mert az irodalom mellett a rokon művészetekre is figyelt; az induló Kondor Béla rézkarcait is elsőként mutatta be.”

Megünneplik a dekadensnek, formalistának kikiáltott Bartók Bélát. Déry Tibor *Niki* című kisregénye – melyet közölnek –, már közvetlenül beszél a rákosi-korszak bűneiről. Rövid időszak ez, de szabad, új pezsgést hozott. Az utolsó szám 1956 szeptemberében jelent meg. A forradalom leverése után már nem indulhatott újra, a folytonosságot majd az *Új Írás* jelenti. „Mi úgy véltük, hogy az irodalom belső törvényeit is helyre kell állítani, a kitzasztott értékeknek újra életteret kell adni, s az új írónemzedékek függetlenségi harcát is vállalni kell. Utólag mindezt úgy is fogalmazhatnánk, hogy a diktatúraellenes forradalom nem elégedhet meg a korlátozó politikai, gazdasági és társadalmi rendszer lerombolásával, hanem vissza kell adnia az önelvű létezés szabadságát az irodalomnak is” – írja Bodnár György az *Egy fejezet az 1956-os forradalom előkészítéséből* című írásában a *Kortárs* 1997 áprilisi számában. Majd később így folytatja: „Ez a látszólag belső forradalom persze korántsem vonta ki a szerkesztőséget a kulturális politika ütközéseiből. A folyóirat két vezetőjét majdnem minden szám után berendelték valamilyen illetékes testület elé, s volt olyan szám, az 1956. évi harmadik, amelyet újratördelve

össze kellett vonnunk a következővel. s máskor „vitapartnereink” még egy-egy metaforában is a szocializmus támadását fedezték fel. Bizonyára az egyre növekvő ellenerők s talán a központi hatalom lazulása mentett meg bennünket az adminisztratív intézkedésektől.”

Kulcsfontosságú Czine Mihály látásmódjának a megértésében az *Új Hang* című folyóirat 1956. májusi számában megjelent vitaindítónak szánt tanulmánya, a *Fiatalok gondjai*, melyet később a *Nép és irodalom* című tanulmánykötetbe is felvett. A pálya ívének egészére meghatározó, hogy az életmű minden darabja maig vállalható. Kevés, túlon túl kevés ilyen pályát teremtett az elmúlt fél évszázad. Nem tartozott azoknak az alkotóknak, tudósoknak a körébe, akiknek az idő múlásával, a kor, a divat, a politika változásainak engedményeket kellett tenniük, erőfeszítéseket, hogy a korábbi tevékenységüket, munkásságukat elfedjék, megszépítsék. Természetesen tudásának ismeretanyaga folytonosan gyarapodott, a vizsgált írói pálya másfelé térhetett el, újabb kutatási eredmények jelentek meg. Ezek színezhették, bővíthették a korábban kialakított állásfoglalást, képet. Illyés kapcsán írja le az akkor huszonhét éves fiatalember: „Nem tagadni le a múltból, nem szépíteni meg a jövőt; megbecsülni, tisztelni az embert, felnőttként beszélni hozzá, jót-rosszat felfedni előtte – ahogy Bartókról mondja –, ez Illyés Gyula ars poeticájának fundamentuma. Lemeztelenített, jelzőtlen, prózába tördelt sorait, sokszor éppen csak összecsendülő rímeit a gondolat izzásán, az élmény és érzelmek gazdagságán felül ez a költői ethosz nemesíti a legtisztább költészetté.”

A *Fiatalok gondjai* című tanulmányában a kortárs magyar irodalom helyzetét vázolja fel és fogalmazza meg az előttük álló feladatokat. Lényegében három generáció munkásságát vizsgálja. Elégedetlen a terméssel, bár rögtön leszögezi, hogy látja, érzi a megújulás lehetőségét, csíráit, mert ez is a czinei megközelítés: úgy fogalmazni a kritikát, hogy az ne pályákat törjön ketté, utakat barikádozzon el, hanem segítő kezet nyújtson: „Van mondanivalójuk is, de küszködnek a torkukon-levő problémákkal, se kiköpni, se lenyelni nem tudják őket, a politikai kérdések útvesztőin lehetetlennek látszik az eligazodás.”

Már a tudós irodalomtörténész segítsége az, hogy a bírálat mellett rögtön el is igazít, megfogalmazza a műfaji kereteket, a regény, a novella feladatát: „...a regény több életismeretet, nagyobb fegyelmet, a társadalmi folyamat teljes áttekintését kívánja... Novellairáshoz csak teljesen tisztázott gondolatokkal s témával lehet kezdeni, hisz egy mozzanaton keresztül az egész folyamatról beszél a kép... Közismert, hogy a novella formai tisztasága eszmei tisztaságból fakadhat; az élet biztos nézőpontból való szemléletéből, a tények egyértelmű látásából... az író saját magával vitázva, a regényírás munkáján keresztül juthat el az igazsághoz, a gondolatok tisztázásához.”

Könyörtelen pontossággal fogalmaz mikor a politika felelősségét veti fel: „A célok elsősorban tartalmiak voltak; az adott feladatok nem mindig helyesek, sokszor túlságosan a napi taktikához igazodók. A kritika a művészi színvonallal szemben nem volt igényes; gyakran megelégedett illusztratív jellegű megoldásokkal. Példaképp leginkább a szovjet irodalom háború utáni műveit állította, módszernek Zsdanov által megfogal-

mazott szocialista realizmust.” Keményen sorolja tovább a bűnöket, amelyek a magyar hagyományokat félretolták csak a forradalmi csúcsokat ismerték el, a Nyugat eredményeit elhallgatták, a demokratikus hagyományokat félvállról vették, a nyugati hatást nem engedték be az országba, a valóságot a végsőkig leegyszerűsítették, az íráskor recept szerint készültek, a pártosságot, a forradalmi romantikát helytelenül értelmezték, nem nyújtott távlatot, helyébe a problémamentes, rózsaszínben látó irodalmat helyezte. „Új irodalom helyett, egy újfajta epigonság” jött létre. Súlyos és bátor szavak ezek 1956. májusában. Mintha számára már adott lett volna az idő távlata, hogy ezeket kimondja. De nincs csak összegző tudás és látásmód. És bátorság, hogy azt így ki tudja és merje mondani. Ez a tulajdonsága egész életútját végigkíséri, volt is számos ütközése és hátránya belőle. Méltatói, ismerői soha nem mondták rá, hogy fél az igazságot kimondani.

Pontosan látja: „Kedvetlenítő végignézni a korabeli megdicsért, jutalmazott műveket, mennyit mutatnak meg a valóságból. Alig volt fiatal író, akinek szemléletét, művészetét ne zárta volna abroncsba a dogmatizmus... a brosúrákon, vezércikkeken, dogmatikus nézeteken nevelt értelem nem tudott eligazodni a felmerülő kérdések között, nem tudta a kor jellegét megérteni.”

Az írói felelősség kérdését is felveti, a belső igényét, melyben minden művésznek meg kell találnia az egyéniségének megfelelő formát és tárgyat: felfedezni valami újat az életből.

Összegző, programadó írása ez a fiatal tudósnak. Ez az összegző, az élet teljességében, összefüggésrendszerében látó gondolkodásmód végig megfigyelhető további munkáiban is.

Tanulmánya, amelyet Illyés *Kézfogások* című kötetéről ír az *Új Hang* hasábjain, a szenzáció erejével hat. Már maga a témaválasztás is. Annak az Illyés Gyulának a kötetét elemzi, akit a hivatalos kritika részéről sok támadás ért, akit állandóan és tudatosan félremagyaráztak, megkülönböztető bélyeget sütöttek rá. „Ideje lenne már – mondja Czine – legendák és tévhitek helyett műveiből megrajzolni igazi arcát.”

Nem látták a belső küzdelem rugóit, nem értették a költő arcait: „Pedig ez az arc: álarc, csak takarta, 'fedezte' az igaz ént, a lázadót, az 'ezer – íziglen' a földbe, humánunba gyökerező férfit, kiben nincs mindent megértés és mindent megbocsátás.” Czine kimutatja, hogy ez a költészet gazdag humánus hordoz, mindennél szebb emberség melegét árasztja. Illyés sokkal inkább a kor diktálta egyoldalúságtól kíván szabadulni, szintézisre törekszik. „Vallomás a kötet minden verse: mire kell az életet feltenni, miként kell leélni, hogy érdemes legyen.”

E kötetben jelennek meg többek között Illyés *Bartók*, *A reformáció genfi emlékműve előtt*, a *Doleo. ergu sum*, *Árpád*, *Óceánok*, *Menedék* című versei. Az illyési életmű jeles, meghatározó alkotásai ezek. Czine értelmezésében ezek a versek a leggyötrőbb, legmélyebb hazafiságból születtek, s utalt arra az illyési gondolatra is, hogy a forradalom és a nép iránti hűség nem járhat külön utakon. Fontos a példa, amely Ady, Móricz, József Attila nyomdokán jár. Az emberség, a hűség, az európai látókör, a feladatvállalás jellemzi ezt a magyarságot. A *Bartók* című versről mondja: „A *Hazám* óta nem vallott magyar költő

ilyen erővel a magyarság és emberség, a haladás mellett, az utolsó öt-tíz esztendő minden szorongása, vívódása, kétségbeesése és elszánt reménykedése szakadt fel benne... kell a remény és lehet remény, ha sok bajjal, nehézséggel, mégis egy nép nemzeté emelkedése történik.” Merte ezt akkor írni, mikor egy évvel korábban, 1955 októberében annak a lapnak a főszerkesztőjét leváltották aki közölte ezt a verset.

Gyakran felmerül bennem a kérdés, hogy a kritikus, az irodalomtörténész hogyan, milyen módon választja témáját, a kort, az alkotókat? Valószínűleg elsősorban azokat választja ki, akikkel azonosulni tud, műveiket – ha kritikailag is szemléli – magáénak is érzi. Maga a választás is értékítélet. Különösen így van ez olyan időkben, mikor ez az azonosulás nyílt, kihívó állásfoglalást is jelentett, a kritikusról éppen úgy képet rajzol, mint választott tárgyáról. Ekkor – ne felejtjük – 1956-ot írunk!

Czinére mindig jellemző volt a nyílt, meggyőződésére, elveire épülő kiállítás. 1957 januárjában, Király István írja le: „nem vállalja mégsem a párttagságot, mert letartóztatták időközben Zelket, Háyt, s egy olyan pártnak amely írókat csukat le, nem lehet a tagja... Nem szükséges egyetérteni azzal, ami történt, de tudomásul lehet talán venni a nagyobb érdekében. Czine az általam résznek ítélt kérdést nagyította fel. Azt, hogy írókat, főleg Zelk típusú jelentős írókat börtönbe zárni nem lehet, nem szabad: a szellem szabadsága forog itt kockán, minden alkotás legfőbb mozgója: a gondolat-szabadság.”

A népi írók vonzásában

1993-ban szellemi életünk jelesei Szárszón gyülekeztek, hogy az 1943-as szárszói találkozóra emlékezve mérleget állítsanak az elmúlt ötven évről, és új feladatokat fogalmazzanak meg. Czine Mihály, *A magyar irodalom jövője* című beszédében kitért a népi irodalom értékelésére is, vitázva egy hozzászólóval, aki „előadásában teljesen félreértette, illetve magyarázta a népi irodalom fogalmát, mikor azt mondta, hogy 'a népiiben benne van már egy nagy hazugság' s hogy a népi túlságosan is szűk időhöz kötött. A valóság a népi irodalom a magyar irodalom egészét örökségének tekinti, a reformáció irodalmában, a Zrínyinél, Csokonainál, Vörösmartynál, Petőfinél, Aranynál, Adynál, Móricznál, József Attilánál fogalmazott problémákat hozza tovább, vagyis voltaképpen a magyar irodalom sok százados útjának folytatását jelenti. Sok árnyalata volt és van, az alaphang, a nevező azonban – ahogy Illyés is mondta – mindegyik alatt közös. A Trianon után, a két világháború között indult népiek úgy vélték, hogy „az önkéntes és kénytelen disszimilálódás, a történelmi kudarc sorozat, népbetegségek és gyarmati munkaviszonyok miatt létében fenyegetett magyarságot” – Illyés Gyuláé a kép – csak egy mélyreható társadalmi átalakulás erősítheti nemzetét. Olyan nemzet élt elképzeléseikben, amely a munkás, paraszt és értelmiségi hármas egységére épül, s amelyben a végzett munka az osztozkodási alap. A nép teljes felszabadításának útján akartak demokratikus nemzetet teremteni.

A jó haza, a méltó haza megteremtése volt a céljuk. Természetesen, nemcsak a parasztság, de a magyarság minden rétege számára. S a magyarságot Ady módján értelmezték: mindenkit magyarnak tudtak, kit magyarrá tett sors, szándék, akarat. Vagyis – megint csak Illyés Gyulát idézem – „A két világháború között fellépő és az urbanussal szemben lekicsinylően ábrázolt, sőt mindmáig nem egyszer gyanúba kevert irodalom nem paraszti, nem provinciális, nem is népi irodalom volt, de nem is urbánus: hanem az volt a magyar irodalom...”

Czine Mihály életművének egyik súlypontja a népi irodalom kutatása, értékeinek a felmutatása és annak védelme. Szükség is volt erre a védelemre, hisz a mozgalom eredményeit gyakran elhallgatták, félreértették, tudatosan elferdítették. Kiállása mellettük – olyan időben mikor az értékek devalválódását, tudatos torzítását éltük – személyes sorsát is meghatározták: kirekesztették, művei nem jelenhettek meg, nem lehetett az Akadémia tagja. Mindez nem tántorította őt el, konokul ragaszkodott elveihez.

A népi irodalmat mondták narodnyik mozgalomnak, kispolgári, szocialista, harmadik utas, nacionalista irányzatnak is, és voltak – köztük Czine – akit a két világháború közötti időszak legjelentősebb szellemi mozgalmaként értékelték. A megközelítések és értékrendek azonban legtöbbször ideológiai indíttatásúak voltak.

Pontos, értékelő elemzését a *Népi irodalom* című tanulmányában végzi el, egyaránt mérlegre téve annak hibáit és eredményeit is. Czine Mihályról többen állították, hogy elnéző ember, sokszor szemet huny jelenségek felett. Ez a tanulmánya, de a többi is bizonyítja, hogy ez nem így van. Valóban örömmel fedezi fel és őszinte szívvel „emeli égre” ha értéket lát, de soha sem megy el elvtelenül a tévedések, ferdtések, hazugságok mellett. Soha nem tagadta a mozgalom kétarcúságát, kispolgári, nacionalista mozzanatait, gyengeségeit. Ő azonban elsősorban az értékekre figyel.

Az ország az első világháború után a megkésett társadalmi fejlődés állapotában van. A polgárság erőtlén, gyenge. Sokkal nagyobb a parasztság súlya: ebből lehetett és kellett nemzetet csinálni. Törvényszerű hát, hogy az irodalomból indulók, akik érzékenyen fogták fel a társadalom minden rezdülését, szükségszerűen léptek át a politika területére is. A népi erőt ekkor a parasztság hordozza, belőle tűnnek fel azok a csillagok, akik a nemzeti hagyományokat megtartva, megőrizve tájékozódnak egy demokratikus rend megteremtése felé. Demokratikus politikai pártok nincsenek a nyolcmillióból hárommilliónyi koldus országában. Az irodalomnak kell vállalkoznia a gondolati-ideológiai cselekvés megfogalmazására. Ez a gondolkodás azonban soha nem volt kirekesztő a többi társadalmi réteg felé. Számos átjárás, kapcsolódási pont élt, hisz a mozgalom elsősorban a célban volt azonos – egy demokratikus nemzet megteremtésében – de eszközeiben nagyon is sokféle „A hazateremtés felismert kötelessége hívta a mozgalomba Illyést a *Nyugat* befogadott írói közül, Tamásit a székely meséből, Németh Lászlót az esztétikából, Sárközit az újkatolicizmusból, Kodolányit a munkásmozgalomból. Jöttek írók a paraszti szegénységből is iskolák nélkül. Kőműveskedő parasztember (Szabó Pál) jelentkezett regénnyel harminchét éves korában, juhászbojtár (Sinka István) és kubikus (Nagy Imre) verssel, napszámos ember (Veres Péter) szociográfiával és novellával. Még a szomszédos országok magyar

szegénységéből is asztaloslegény (Nagy István), szövőgyári munkás (Asztalos István), szolgalegény (Horváth István) és törpebirtokos (Sellyei József) emelkedett az irodalomba.” De jöttek máshonnan is. Valamennyien a valóság felmutatásával próbálták a történelmi realitásokra rámutatni, és a nemzeti felelősségre ébreszteni. A cél azonos, az utak és eszközök mások: szociográfia, publicisztika, líra, epika, közgazdaságtudomány, zenekutatás, ideológiai eszmék és mozgalmak. Az eszmék és gondolatok sokrétűségét a művek sugározták szét. Fórumuk elsősorban a *Válasz*, a *Kélet Népe* című folyóirat volt. A mozgalom 1937-ben a Márciusi Frontban ért a legmagasabbra.

A Márciusi Front megalakulásának, eszmeiségének külön tanulmányt szentel. (*A Márciusi Front és a népi irodalom*, 1987.) „Az irodalomnak a történelmi változások előkészítésében nálunk többször volt megkülönböztető szerepe. Az első magyar demokratikus forradalomnak Petőfi volt a viharadara, a második demokratikus forradalom élé. Ady harangozott a leghatékonyabban, a Nyugat írói ’munkálták meg’ a lelkeket a tizennyolcas forradalom befogadására.” – írja ebben a tanulmányban.

A sorra megjelenő szociográfiák szinte teljes magyar képet festenek, ekkor indul a Magyarország felfedezése című sorozat is. Losonczy Gézárt Czine is idézi: „Ezekben a művekben az elsikkadt demokrácia s a félbe maradt magyar demokratikus fejlődés dörömbölt a kapukon s jött számon kérni a kortól az eddig behajthatatlan tartozást. A magyar történelem egyik legmélyebb követelése tör föl a mélyből, s követelte öntudatosan a maga jussát.”

Megmozdul a demokratikus irányt kereső egyetemi ifjúság is szerte az országban. A követelések politikai jellegűek voltak, de ezek az elképzelések szinte már mind benne voltak a népi írók gondolatvilágában, műveikben. Csatlakoztak a demokratikus jellegű körök, mozgalmak. Országos a zászlóbontás, de határon túl is hullámokat vet: Balogh Edgár írja ekkor Romániából: „a dunai népek közeledésének szolgálatában új helyezkedési lehetőséget teremtett a kisebbségi magyar ifjúság számára”, Szlovákiából Laco Novomeský: „A magyarok ilyen irányú törekvésükben ma már nem találnának bennünket magukkal szemben, hanem az oldalukon.” Tamási Áron mondja: „az országhatárok felett van egy szellemi és erkölcsi közösség, amely a világon szétszórtan élő magyarokat egybekapcsolja és egy lelki impériumba egyesíti. Ez a felfogás nemcsak megengedi, hanem kötelességemmé is teszi, hogy nyílt és becsületes módon munkása és ápolója legyek ennek a szellemi környezetnek.” A zenéhez is megtalálják az utat: a Márciusi Front Bartók–Kodály estjén, ahol Bartók Béla személyesen is fellépett, Kodály Ady versére írt új kórusművét a *Főlszállott a pávát* énekelték. Azonos gondok, kesekeserűségek és feladatok kavargtak, de nem csak itt, hanem szerte az országban. És következik az ellentámadás, a retorzió: házkutatás Veres Péternél, vádirat Féja *Viharsaroké* című könyve ellen, elkobozzák Illyés verseskönyvét, perbe fogják Kovács Imrét, tiltják az egyetemi körök munkáját: felforgatók, izgatók, zsidóbérencek, hazaárulók. Ez a vád ellenük. Méghogy népi demokrácia, dunai népek összefogása, társadalmi átalakulás! Egy országot sikerül mégis felrázniuk: előtérbe kerültek a sorskérdések, egy alulról építkező nép fensége, akik érettek és hivatottak önön sorsuk kormányzására.

A népi lírából a folklór emelkedik az irodalomba, a naturalista színeket Kodolányi hozza, Szabó Pál a realista világot, Németh László az értelmiségi intellektuális hangot, Darvas, Veres Péter a politikumot, Erdei Ferenc a tudományt. A szociográfia a legnagyobbaknál az epikába emelkedik: Illyés *Puszták népe*, Móricz *Életem regénye* a legszebb példák erre. Az eddig letagadott valóság őszinte, hazugságmentes bemutatása vérlázító, felrázó erejű, népet ébresztő. És nekik kellett megfizetni az ábrándok, tévutak, hamis történelmi koncepciók, elfecsérelt hitek és lobogások számláit is.

A tiszta, nemes szándék, a mozgalom progresszív, demokratikus jellege, a küzdelem gigászi volta és a megszületett művek értékei, az azon nevelődött nemzedékek hite azonban vitán felüli, Czine életműve ezt védelmezte.

Szükség is volt erre a védelemre. A világháború után néhány évig tartó koalíciós lobogás után más „értékek” és „igazságok” tiporták sárba a mozgalmat. Az MSZMP KB 1958-as állásfoglalása és értelmezése a mozgalomról a kispolgári, harmadikutas nacionalizmust hangsúlyozta. Czine állította – szinte egyedül az országban –, hogy itt nem erről van szó, hanem egy nép és annak legjobbjai keresték a demokratikus formákat, a társadalmi igazságot. Egy nép kívánt nemzetté emelkedni, megőrizni magyarságát, történelmét, hagyományait. Nyíltan kiállt véleménye mellett, még akkor is, ha ezt a vitaanyagot a legjobb barát – és tanártársa, a kommunista meggyőződésében őszintén hívő Király István írta.

A vita a népi írókról 1958. szeptember 8–9-én volt a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetében, ahol Aczél György és más hatalmasságok is megjelentek. A legtöbb hozzászóló a tézisek igazát bizonygatták, a jobb érzésűek – kerülve a vita tárgyát – más irodalomtörténeti problémák fejtegetésébe kezdtek. Egyedül Czine Mihály fejtette ki ellenvéleményét – emlékezet szerint húsz-harmincperces felszólalásában. A vitáról kivonatos jegyzőkönyv készült. Ellenvéleményének kifejtésén túl pedig nyíltan megkérdőjelezte a Nagy Imrécék kivégzésének szükségességét, azt, hogy az 1956-os forradalmat „nemzeti eltévedésnek”-nek, Király szavaival: „legújabb kori magyar Nagyidának”-nak minősítsék. Ilyen nyílt kijelentéseket az akkori idők „elvtársai” mindig retorzióval büntették. Czinénél ez nem jelentett börtönt, de tudományos, szakmai pályájának megtörését, lehetetlenné tételét igen.

Király István egy 1989-es interjújában így beszél erről: „Czine kifejtette ezt a véleményét az Irodalomtudományi Intézetben, amikor ott volt Aczél. Aczél ott egy életre megsértette. Fölállt, a maga magas alakjával, és a maga lesöpörő vitázó módszerével megsértette Aczét. Én tudom, ilyen az egyénisége, és el tudom tőle viselni ezt. Velem is így vitázik. Aczél nem tudta elviselni, mert nem ismerte jól Czinét. Egy életre megsértődött és megharagudott rá. És Czine innentől kezdve a fóbiája lett, amiből Czinének rendkívül sok kára származott.”

Érdemes egy kicsit bővebben körbejárni a népi írókról szóló állásfoglalás körüli vitát, mert ez a magyar szellemi élet – szerencsére már meghaladott – korrajzát is felfesti, ugyanakkor mutatja Czine Mihály szakmai, tudományos gondolkodásának elvszerűségét, szilárdságát, a kiállás bátorságát, amely az egész további életére jelentős kihatással volt.

A folyamatot, a szakmai vitáknak a lényegét Király István mondja el több interjúban, és írja le a hatvanéves Czine Mihály köszöntésekor. (*Alföld*, 1989/4.) Őszinte szembenézés, nagy belső vívódás lenyomata ez. Dokumentuma annak, hogy egy elvi ideológiai alapokon nyugvó szakmai vita mégis hogyan tarthat meg egy barátságot. Talán halálának érezhető közelsége is készítette erre az őszinte számvetésre: „Kevés ember állt közelebb hozzám a múltó évek során, s kevés emberrel vitáztam, veszekedtem többet. Valahogy így képzelem el az igazán tartalmas, tanári-baráti kapcsolatot. Az egymásért viselt felelősséget. A dialógusmorált.” És, hogy mennyire szoros volt ez a barátság, még abban az évben beköszönt halálakor Czine Mihály a búcsúztatásakor ezt mondja: „S nekem – ha szólhatok erről – mindenekelőtt Király István jelentette a tanárt, a barátot, a munkatársat, az embert. Az élet nagy ajándékának tudom, hogy 41 esztendő óta – ahogy feljöttem a szatmári faluvégről – tudhatom magam tanítványodnak és barátodnak, sőt kisebbik testvérednek. Amit rólam mondtál, Te csakugyan az voltál: járőrember.”

Király István így folytatja: „A tudomány mindig jellem kérdése is. Azé, hogy képes-e az egyén környezetével, a közhangulattal, avagy a hatalommal szemben élve is ragaszkodni nézeteihez, véleményéhez. Van-e gondolkodásbeli szuverenitása, civilbátorsága. Képes-e az igazságot nemcsak felismerni, de megfogalmazni, sőt hirdetni is. Példaszerű ebben a vonatkozásban Czine pályája. Egyéniség volt: hozzátartozott a kiállás ethosza. Nehézzé tette ez vele nemegyszer az emberi kapcsolatot. Szinte állandó volt közte és köztem is a súrlódás, a vita.”

Az 1958-as népi írói állásfoglalás alapkoncepcióját – harmadikutas nacionalizmus magyarázó elvét – lényegében Király István dolgozta ki. Szándéka egy nemzeti önbecsülés dokumentumának, egy értelmiségi önvizsgálatnak a megírása volt a tárgykörben: vitázva azokkal, akik a mozgalmat fasiszta mozgalomnak voltak hajlandók csak szemlélni, és vitázva azokkal is, akik megítélése szerint a mozgalom ellentmondásait, tévedéseit nem vették figyelembe: „Szerettem volna, ha mélyre vésődik a nemzeti tudatban, hogy nincs magyar glóbusz, nincs magyar út, csak az egész emberiséggel együtt, az összemberi távlatokat, igényeket, problémákat látva, elsődlegesen azokat felmérve, azok között tájékozódva mehet előre helyes irányba a nemzet élete.”

Czine nem értett egyet a népi írói pártdokumentum innen eredő hangsúlyjaival. A veszélyekre figyelmeztetett. Arra, hogy hiába gondolom másként, hiába vonok élesen határt a maradéktalanul elmarasztaló ítéletek felé, hiába igyekszem kiemelni a mozgalom érdemeit, főleg az egyes írók művészi értékét: szinte a harmadikutas nacionalizmus tézisének központba állítva, szükségszerűen háttérbe szorul majd egy értékes nemzeti hagyomány, a népi írók nagy vállalkozása. Perifériára kerülnek az ebbe az irányba tájékozódó írók. Zsákutcás lesz megint a magyar történelem. Fenyeget a veszély, hogy elvesz a magyar a magyarban: leértékelődik az egyik legfontosabb, identitást-adó, megtartó erejű nemzeti örökség: a népi íróké. Mind elvileg-tartalmilag, mind politikailag-taktikailag eltérő módon ítélte meg a határozatot. Tartalmilag elutasította a harmadikutas nacionalizmust, mint kulcs gondolatot. Czine egyértelműen „az adminisztratív

jellegű, nyersen hatalmi intézkedések közé” sorolta az állásfoglalást. Ezzel élesen szembe került a hatalommal és azok képviselőivel.

Ismét Királyt idézem: „Az ellenzékiiség bénító címkéjét ragasztotta rá ekkor az elhamarkodottság. Máskor pedig az írószövetségben szólalt fel, szóvá téve az erdélyi magyar kultúrára nehezedő nyomást, a romló helyzetet. Konfrontálódott az általam is vallott nézetekkel, melyek szerint nem szabad – az internacionalizmus elveit őrizni akarva – a nyílt viták szintjére emelni a kinti magyarság sorskérdéseit: a belső polémiák keretei között kell megtartani őket.”

Megindult ellene ilyen típusú állásfoglalásai miatt – szinte egymásba fonódva – a hatalmi és közvéleménybeli ellenakció. Ráragadt az ellenzékiiség és a nacionalizmus kompromittáló, bezáró címkéje. Ennek következményeképp megnehezedett egyéni pályája. Késlett, halasztódott egyetemi tanári kinevezése. Annak ellenére, hogy elhivatott, ritkán tehetséges rádiós és TV-egyéniesség volt, a túlbuzgalom megritkította, illetve a televízióban szinte teljesen megszüntette a szerepléseit. S ami a tudós számára a legnagyobb teher: művei kiadása nehezített meg. 1963-ban szinte monográfia-szerűen megírta az erdélyi irodalom történetét: nem jelenhetett meg ez az alkotása. 1969-re elkészült egy huszadik századi irodalomtörténete. De mivel a népiség gondolatának és a népi írói mozgalomnak túl nagy szerepet szánt, ez a könyve sem talált kiadóra, sőt a túlbuzgalom még doktori védését is le akarta állíttatni, ellenzéki, nacionalista tüntetés rémképét idézve... Elsikkadt azonban a majd két évtizedes késés következtében egy önmagában is nagy tudományos érték, az úttörő jelleg. S szükség-szerűen kedvetlenül hatott mindez az alkotó tudósra: nincsen leszerelőbb, mint a kéziratok íróasztalfiókban való rekesztése. S az ellenzékiiség és a nacionalizmus vádpontjai mellé felsorakozott lassan a „Czine nem dolgozik” suttogása is. S noha kötetekre mennek szét-szórt írásai, tanulmányai, a tényeket néző, címkéző könnyedség ezt nem veszi számba. Egyszerűbb bezárni egy emberi sorsot a pletykák és a sémák börtönébe, mint utánanézni a valós tényeknek, s elgondolkodni belső tartalmain. Nem utolsósorban éppen e miatt az oly igen érthető emberi gyengeség, címkékkel történő ítélkezés miatt több alkalommal nem sikerült már az illetékes osztály többségének ajánlása ellenére sem, akadémiai tagként való elfogadtatása. Holott a következetesen egyenesen tudósi pálya teljesítményei alapján jogosan pályázhat erre a címre... Nem az érdeket: a feladatot nézte... 1979-ben volt Bibó István temetése. Bibó alakja az ellenzékiiség kódébe volt akkor még burkolva: ellenzéki tettek számított a temetésén való részvétel is. Czine tudta, hogy egy újabb rossz pont kerül ezzel számlájára és akadémiai tagság útjába. Mégis határozott volt az állásfoglalása: „Barátom volt, becsültem, szerettem: ott kell lennem a búcsúztatásán.” Ez jellemző mindig is reá. Nem az érvényesülés szempontjaira, pusztán az általa helyesnek tartott feladatra figyel... Hozzá tartozik az igazi tudós egyik legfontosabb lényegi vonása: a tudományos jellem, a gondolkodás nonkonformizmusa. Az autonómia, a belső vezérlés. Az ő kedves kifejezésével „a szálfegyenes, nem hajló derék”.

Czine a vitáról, bántásairól és az azt követő retorzióról szinte soha nem beszélt, nem írt. Ha szó került róla az utolsó évtizedekben, fanyar-keserű mosolyával intette le az érdeklődőt. Viszont mindig felemlegette a méltánytalanságot, mellőzést ennek a

dokumentumnak a kapcsán, ha valamilyen általa becsült íróról volt szó, például Németh Lászlóról: „A népi írókról szóló állásfoglalás után egy időre Németh László sokak szemében megint fő ellenségnek számított, s a *Magyar Műhely* gondolatára hangolódó fiatalok is a nacionalistaság és narodnyikság gyanújába kerültek... Volt fiatal író, aki adott pillanatban vonakodott elfogadni Németh László feléje nyújtott kezét.”

Még 1985-ben is a *Négy mondatról* – bővebben című írásában visszatér erre a kérdésre. (Bölöni György: *A népi vita* című elutasító írására az *Élet és Irodalomban* 1958. október 10.) A cikk képtelen vádak sorát írja le. Újból Czinét idézem: „Bizony Bölöni hangnemét s némely állítását akár becsületsértésként is olvashatták volna – olvasták is, olvastuk is – többen. Állításait ma már cáfolni sem volna méltó, egy kijelentéséhez azonban a becsület és tisztesség kedvéért hadd fűzzek észrevételt. Bölöni György azt írta: a vitában nem voltak hajlandók megszólalni a népi írók. Magam Veres Péter, Tamási Áron, Szabó Pál és Féja Géza hozzászólását olvastam annak idején. Nem tudom, kérte-e tőlük valamelyik szerkesztőség, adták-e akkor valahova az írásukat, vagy nem közölték? Azt tudom; Veres Péter írása – talán némi bővítéssel – később nyomtatásban is megjelent.” A történelmi hűséghez hozzátartozik, hogy a *I. évfolyam* évkönyv melynek szerkesztésében Czine Mihály is részt vett, a *Püski Kiadó* gondozásában, 1989-ben megjelent. De már nem 58-at írunk ekkor!

Tadeusz Rózewicz

A halottak

A halottak emlékeznek
közönyünkre
A halottak emlékeznek
hallgatásunkra
A halottak emlékeznek
minden szavunkra

A halottak látják fültől fülig
széthúzódo nevető képünket
Látják
egymáshoz súrlódó testünket
Látják
tapsra emelkedő kezünket

Olvassák könyveinket
hallgatják az oly régen
elhangzott felszólalásainkat
hallják
nyelvünk csettintgetését
tanulmányozzák a beszámolókat
részrt vesznek a már lezárt
vitákban

a halottak látják a stadionokat
az ütemesen skandáló kórusokat csoportokat

Minden élő bűnös

bűnösök a kisgyermek
akik virágcsokrokat nyújtottak át
bűnösök a szeretők
bűnösök
azok is akik elmenekültek
és akik maradtak
akik igent mondtak
és akik nemet mondtak
akik semmit se mondtak

a halottak megszámlálják az élőket
a halottak bennünket nem rehabilitálnak

Gömöri György fordítása

Lírai apróhirdetések

Milyen méltóságosak
és diszkrét
a vadállatok

halálra sebzetten
sérülten megnyomorítva
félrehúzódnak elrejtőznek

ismeretlen helyekre
s ott múlnak ki
a különböző lírai
ürgék viszont
közlik az újságban
hogyan meghalnak
síránkoznak pénzt kapnak érte
sokszor halnak meg
aztán csak ülnek a kávéházban
fecsegnek
előnti őket az epe
már-már bronz-homlokuk
összecsattan
az asztalok fölött
nagy a csörgés a zsvaj

feleségeik patetikus gesztussal
és eléggé bájtalanul
mutogatják az illetékeseknek
a saját agyuk köldökzsinórjába
bonyolódott gladiátorokat
míg amazok édeskés vagy savanyú mosollyal
elintézik lírai
szükségleteiket

Gömöri György fordítása

Egy 1963-as álom emléke

Tolsztoj Leóval
álmodtam

óriás napként
hevert az ágyban
sörényében
szétzilált szénaboglyák

íme oroszlán

láttam a fejét
az arcát
hullámzó arany pléhből volt
szakadatlan
hömpölygött rajta a fény

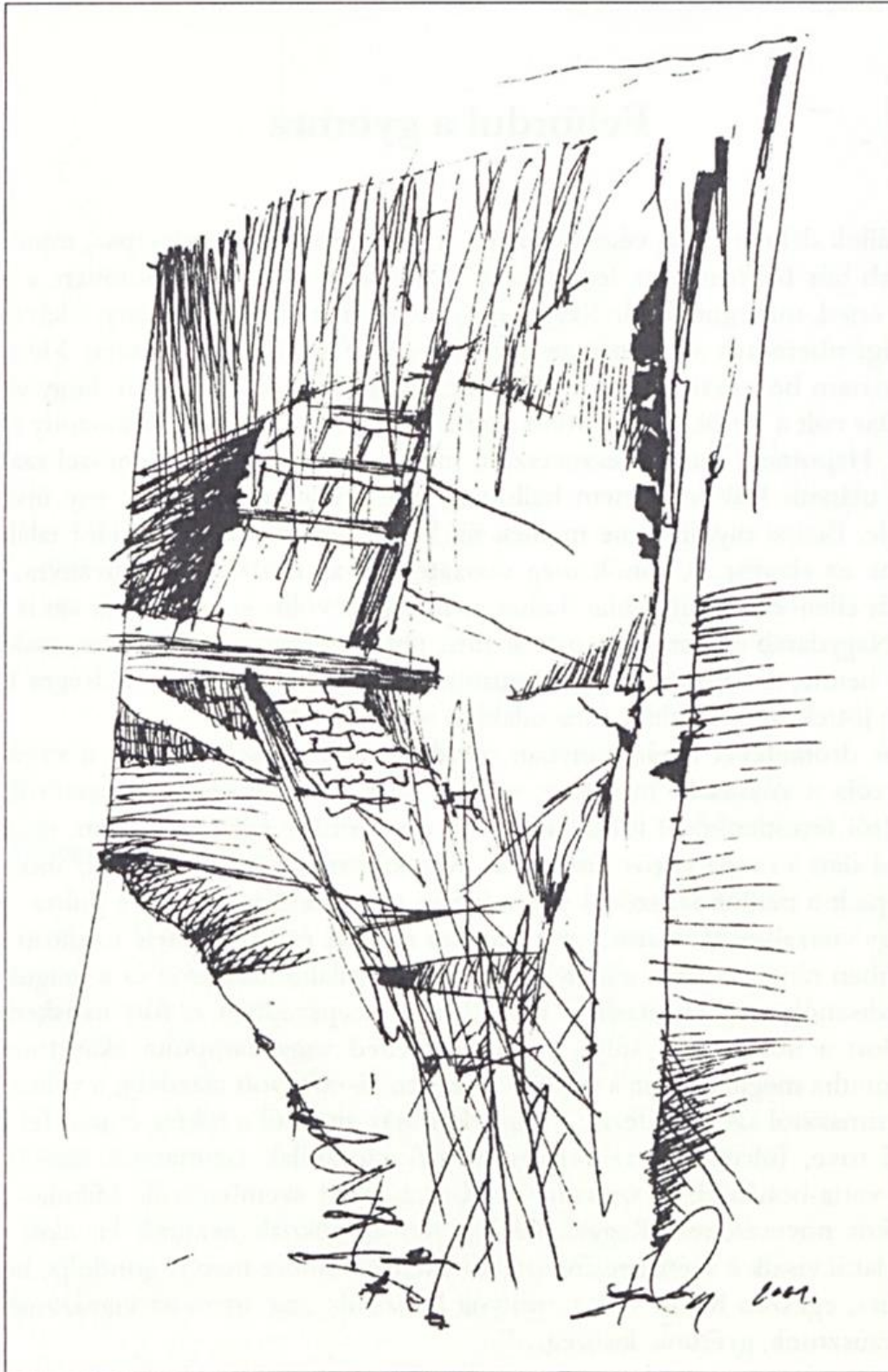
majd hirtelen kialudt
elsötétült
de láttam a kezén meg az arcán
kérges volt a bőr
repedezett
mint a tölgy kérge

„mit tegyünk”
tettem föl a kérdést
„semmit”
felelte

minden vonásából
arcrepedéseiből
áradt felém a fény

s lángot vetett roppant
sugaras nevetése

Gömöri György fordítása

Bakos Ferenc rajza

Felfordul a gyomra

– Ott állok délután, már végigcsináltam a napot, minden bárdcsapás, minden megemelt darab hús bennem van, leülepedett az izmaimban, még a velőmben, a sejtjeimben is, ha érted, mire gondolok. Reggel még ott a kabát alatt az ágy meg a kávé melege, az ujjak rágémberedek a kormányra, arcomat a biciklin kicsípte a hideg. Mert télen is biciklivel jártam be, egyszer még a folyó recsegő jegén is átkarikáztam, hogy el ne késsek, egy állat volt a főnök, érted? Nem akartam elveszteni a melót, az asszony miatt. Jól kerestünk. Hajtottam, mint az eszeveszett, mindig csak utánam fél lépéssel szakadt be. A partról utánam kiáltottak, nem hallottam mit, elvitte a szél, mint egy újságpapírt, szaladt vele. Biztos olyasmit, ne menjek rá. De nekem mondhatták. Hol találok ilyen munkát, ha ez elzavar. A főnök még visszafeküdt az irodájában a díványra, de csak miután már ellenőrzött mindenkit. Lehet, nem rúgott volna ki, de én már azt is utáltam, ha üvölt. Nagydarab ember, ereje már semmi, rég nem fogott kést, bárdot, csak a hangeroő lakott benne, azt futtatta meg a csarnokban, a hűtőházban. A zöldséges kollégák, akik korán jöttek, azt mondták, még odakinn is hallani lehetett.

Amikor drótkefével harántirányban mindkét felől végigdörzsölted a vágódeszkát, lemostad róla a rózsaszín húspépet, amikor már mindenholnan összetörölgetted a vért, kívülről fertőtlenítővel lesikáltad a pult domború üvegét, ragyogjon, összesöpörtesd a lábad alatt a csupa vörös fűrészpont, felvakargatva a seprű nyelével, ahol gumókban odatapadt a padlóhoz, szóval a munkanap végén letámaszkodol a pultra. És halogatsz, hogy visszahordd az árut, mert ilyenkor a karok és vállak lefelé fordított trapézára egyszeriben ránehezdednek a mélyhűtő csontba nyilalló hidegével és a maguk mázsájával a féldisznók, negyed marhák, lóbordák, a bicepszedben is főtt tojásként összecsomósodott a hústömbök súlya, amint leemelted vagy kampóira akasztottad őket. Arcodra mintha megint kiülne a vékony rétegben rá-ráfagyott izzadság, a vékony hártya egyetlen grimasztól szétrepedezik, s míg a hűtőház ajtajától a tőkéig érünk, fel is olvad. Hajszálaid töve, fülcimpád, az orrodát bélelő szőrszálak zúzmarától bizseregnek, a szájadból vatta-bolyhokban szabadul a pára, a veled szembejövők Mikulás-bajszot-, szemöldököt növesztettek. Reggelente harctéri ápolóknak néztünk ki, akik operálni vagy mosdatni viszik a széttrancsírozott testeket. Az ember nem is gondolja, hogy amit a vállán visz, egészen halott volna, motyog hozzájuk: „na, itt most vigyázzunk, majd nem megcsúsztunk, gyerünk, kisöreg...”.

Ezek olyan levetett élet-kabátok, nercbundák, nehéz lódenek, rendezgettem őket, mint egy ruhatáros. Megpaskolgattam őket, csattognak, mint az emberi hús, éppcsak hűvösek, nyugodt hűvösek, nem mint a feleségem nyugtalanítóan forró teste. Valóság-

gos kazán. Sose hittem, nem mertem hinni benne, hogy egyedül én fűtöm fel. De azt sem akartam elhinni, hogy más is besegít. És ugyanolyan szép, nagydarab volt, mint lajhár, így gúnyoltuk a főnököt a háta mögött. Igazán gyanakodhattam volna, hogy két ekkora test a közelemben vonzani fogja egymást. Mentem volna inkább dolgozni ahhoz a vézna öregúrhoz a sarki papírboltba, vagy fűzőscipős, csontos tramplik közé a közértbe. De hát ki látta előre?...

Azért a féldisznócskákhoz jó volt hozzáérni, sosem vörösödtek ki, mint lajhár feje az ordításban, nem hadonásztak, nem toporzékoltak. Nem csaptak rá az ember kezére, nem huzakodtak, nem beszéltek vissza. Nem dörgölték az orrod alá a véletlenül elhagyott fél zoknit, a használt söröspoharat, a csikkeket. Nem emelték fel a nagyszoba padlójáról szemrehányóan azt az egy szál levágott lábujjköröm-darabot. Nem mondják visító fejhangon, hogy menjek, fürödjek meg még egyszer, mert kiállhatatlan vérszagom van, dögszagom, ha tudni akarom. Hogy felfordul a gyomruk... vagyis a gyomra, mert hát ő mondta így. És hiába vettem a boltban a tusfürdőt nagy tételben, hiába kerestem minél illatosabbakat, eredeti barack- vagy alma-kivonattal, bőrregeneráló savakkal, jázmin- vagy ginzeng-balzsammal. Az eredmény mindig ugyanaz volt: hogy érzi a kezemen a faggyú ragacsát, a hajamon a kigőzölgést, így mondta, kigőzölgést, és azt is hozátette, te hullamosó, te boncnok. utóbb meg azt ismételte, amint lazára kötött fürdőköpenyben, frissen borotváltan, arcszesztől, kencéktől, spray-től, hajápolótól illatozva megálltam az ágy lábánál, hogy hiába, mert látja, amint zuzákat nyisszantok szét az éles késsel, egymás után, és az ujjaim kifordítják a vörösös húsdarabokat, és előkerülnek a félig megemésztett magok, a köles, a pépes kukorica, a felpöndörödött fűdarabkák, az apró kavicsok, látja ezt a sárgás nyákot meg a máj mellől kimetszett keserű, méregzöld epe foltjait az ujjam begyén, ez jut eszébe, ha simogatom. Úgyhogy ne simogassam. Ne érintsem.

Való igaz, a konyhában is finnyás volt, mindig azt a húst kellett a leggondosabban előkészítenem, amit hazavettem. Ha kellett, félórával tovább maradtam, hogy ne adjak a panaszra okot. A kést háromszor is megéleztem, a pulykamellből a legpuhább ínrostokat is kivágtam, a csirkecombon nem maradhatott egy grammnyi háj, kiszedtem belőle a csontot, a porcogót, lehúztam a bőrét, a leveshez a legsoványabb szín-marhahúst válogattam, crecske zsír se cirmosította a húsvéti sonkát.

Ő sose volt olyan hanyatt-engedelmes, mint a pultra dobott csupasz csirke, ahogy tárta szét idomait. És hajigálni szerettem volna néha, megfogni, belevágni az ágyba, leejteni a padlóra, ahogy a piacon egymásnak dobáltuk a jó tízkilós kopasztott, lefejezett pulykákat, ide-oda csapdosott a hosszú nyakuk. Igen, a fejjel volt a baj, az talált ki mindig valami mást, mászkált követhetetlenül tekervényes utakon, s én sose voltam képes utolérni. Bár amikor a kettőnk esete hasonlítani kezdett az Esmeralda, Juanita, Sylvia és más egyéb című sorozatokra, akkor már a nehéz fejemmel én is gyanakodtam, hogy valami nincs rendjén. Egyszer annyira óvatlanok voltak, hogy a lépcsőházban akadtam össze Lajhárral. Olyan valóságos volt, mint amikor tévéfilmekben valakit ügyetlenül a díszletek közé montíroznak. Schogy se stimmelt a jelenléte, szinte lebegett

a pasas. Szuszogva mentegetődött, mint egy kisgyerek, a házban lakó rokonát emlegette, valami Kovácsot vagy Tóthot, a három lépcsőházban együttvéve mindkettőből akadt vagy három. Az asszony, akinek habogva elmeséltem a dolgot, aznap túl kedvesen viselkedett, frissen fürdött testével törleszkedni kezdett, úgyhogy már szaladtam is a kencémért, nehogy elröppenjen az értékes pillanat. (Ebből az illat-kúrából később bőrgyógyászati bajaim is lettek, pacsomagolhattam olajokkal, bűdös barna ragaccsal, valami iszapszerűséggel a pikkelyes, piros foltos karomat – lábamat.)

Az a képzetem támadt, hogy a főnök szaglászik utánam. De rossz nyomon indultam. S annál jobban rettegetem, mivel fogalmam se volt, mi lehet a célja. Az üzemi orvos azt mondta, üldöztetési mánia, járjak pszichológushoz. Hazafelé az utcánkban a fal mellett surrantam, nyakamat nyújtogattam, mint egy városba beszabadult nyest, és kétszer látni is véltem a metálszürke Opel-t, de mire a ház elé értem, elillant. Vele álmodtam, állítólag még ordítottam is közben.

Elszántam magam, hogy változtatok. Hogy felhagyok a szakmával, bárhogy szerettem a deszkákon csattogó bárdok néger zenéjét, ahogy felszabdalták a munkaidőt. Meg a rózsaszín kiskutyákhoz hasonló, nyúzott nyulakat, ezek szemüregüknél fogva lógtak a kampón, mikor már lehántották róluk a gereznát, hosszú fülestől és pamacs-farkastól, meg a négybe hasított lófejeket, ezekből készül a csencselő arabok kedvenc leve-se, meg a bársonyos húst és az abból előkerülő kékes opálszín marha- és sertés-lábszárcsontokat. Egy egész tanyasi udvar vonult el előttem naponta a tőkén. A belsőségek mint a mélytengerekről szóló dokumentumműsorok: sok különleges állat pici helyen összezsúfolva. A szívek tintahalak, a májak medúzák, az alvadt vérlebenyek kész alga-telep és így tovább. A darálthús göndörödött, mint az ikra. Csuklómban a mérleg-re dobott áru perdülése, ujjaim közt a zsírpapír érdekessége, fülem mögött a hentesceruza, mintha egy csontos ujj állandóan a hajamat akarná visszatűrni.

Jóba lettem az egyik kisöreggel a piacról, olyan csupa-ránc arca volt, egészen kicsire gyűrve, a halántékán pontosan látszottak a görcsös erek. Ha tehettem, segítettem kipakolni az oldalkocsis motorját, amivel minden hajnalban fölrepezített vidékről. Míg rakodtunk, elmesélte a kertjét, úgy, ahogy más egy történetet. Ha előkerült a retek, mindent megtudtam róla, pontosan elhelyezhettem az ágyás kis kockáját a bácsi kertjében, mint egy sakktáblán. Az uborkának, paradicsomnak, levezöldségnek, de még az almának, baracknak is megvolt a múltja. Mikor vetette, mennyi eső volt, mennyit kellett locsolni, árnyékolni, madarak ellen hálóval leborítani. Na, mondom az asszonynak a múlt kedden, szedjük ki most már, mert még jön rá egy eső, felhasadoznak. Mire ő: hagyd csak, nem lesz itt eső, de ha még egy ideig süti a nap, drágábban tudjuk adni. És aztán milyen igaza lett, tessék megnézni... Vagy éppen: hát nem megmondtam, rögtön rá nyakunkon az eső, csurig áztunk, ahogy szedtük, csapkodott a villám a határban, s mégis meghasadozott a fele, megrohadt, alig maradt valami. Lassan drágábbá van a termés, mint amennyit kapunk érte. De azért valahogy megélt az öreg, elkelt volna neki a segítség, mondta, sokan termelnek még szépet a faluban, lehetne alkudni velük, lehetne venni egy kis furgont, felhordani, ha valaki győzné. Őszre még teherautót is bé-

relnénk, fizetnénk egy-két embert, végigkiabálnánk a várost, hogy Krumplit, asszonyok!, olcsóbban tudnánk szebbet adni, mint a kóklerek, akik most járnak.

És ez lett volna a meglepetés, és nem tudtam, hogy hiába, mert ha sejtem, nem töröm magam, nem segítek még ebéd helyett is az öregnek, nem maradok ott délutánonként bepakolni az oldalkocsiba, nézni, hogy távolodik a trottyos vén motorján, fején fazékforma égszínkék sisakkal. De akkor már, azon a napon, tudod, amivel kezdtem, munka után, hullafáradtan a pultra támaszkodva gyűjtöttem az erőt. Hátra volt még az áru visszahordása, a takarítás vége, de sehogyse szántam rá magam, csak húztam, húztam. És a hátamra mintha nemcsak az aznap ölelgetett disznók, marhalábak zuhantak volna rá, de velük a feleségem is, púpnak, ahogy mondani szokás, és ő volt a legnagyobb súly. Mint egy egész teve. Vagy egy fél elefánt. Nem embernek való. Mert előző nap, mikor a munkából hazamentem, ott volt felforgatva a lakás, az asztalon egy cédu-la, hogy *Élmentem. Jó mulatást!* nyolc év után semmi több, még a keresztnévét se firkantotta alá, még azt se. És az ő képei nem voltak ott a falon, az ő vázái, az ő ruhái, az ő ékszerei, az ő edényei hiányoztak a szekrényekből. Összeszedte a cipőit, az illatszereit, a fogkeféjét, a fürdőruháját. Bepakolta a női magazinokat. Még a születésnapjára kapott likőrre is volt gondja. És elvitte a kis éjjeliszekrényt, meg a tükrös fésülködőasztalkát, amit az apjától kapott.

Én meg kibontottam egy hideg sört, aztán nemcsak egyet, még a cipőmet se vettem le, bámultam tehetetlenül a tévét. És amikor éjszaka kikapcsoltam, mert már csak a tévébogarak mászkáltak a képernyőn, akkor láttam meg az órát, a csupakróm, gusztus-talan férfiorát, amely annyit táncolt már a szemem előtt, míg a gazdája öntötte ránk a szidalmakat. Biztos a bútor-cipeléshez vehette le, gondoltam rögtön. És örülni kezdtem, és szép lassan kiballagtam a konyhába, kivettem a nagy vágódeszkát az asztalra, és már emeltem a húsklopfolót, de aztán elszomorodtam, le is eresztettem a kezemet. Nejlonzacszkóba göngyöltem az órát, becsúsztattam a bőrkabátom belső zsebébe, mert hát minek, minek úgyis mindegy már. És sokáig forgolódtam az ágyban, kicsattogtam a hűtőhöz egy utolsó sörért, de már elfogyott. És aztán még éjszaka is felriadtam, tapogatóztam a paplanok közt, minden újra az eszembe jutott, rohantam az előszobába, kitapogattam a kabátot, a konyhában elő a vágódeszkát, a klopfolót, és vertem, vertem, nem tudom meddig, csak azt, hogy lentről valaki egyszer csak felkopogott a partvissal. Akkor mintha elválták volna, a vasdarabkákat besöpörtem egy új zacskóba, a régiek a cafatjait kidobtam, elpakoltam a kis csomagot vissza a belső zsebbe.

És aznap már úgy mentem munkába, hogy mindent láttam világosan. A kávészü-netben Ferivel, aki okos ember, megírtuk a felmondólevelem, igaz, ő igyekezett lebeszélni. Ebéd helyett kiszaladtam a kisöreghez, mondtam, minden rendben, papa, holnaptól jövök. A főnök nem volt benn egész nap, az iroda kulcsa a zárban, elfordítottam, bementem, a papírt az asztalra tettem, rá az alig felismerhetőre klopfolt óra zacskós maradványait.

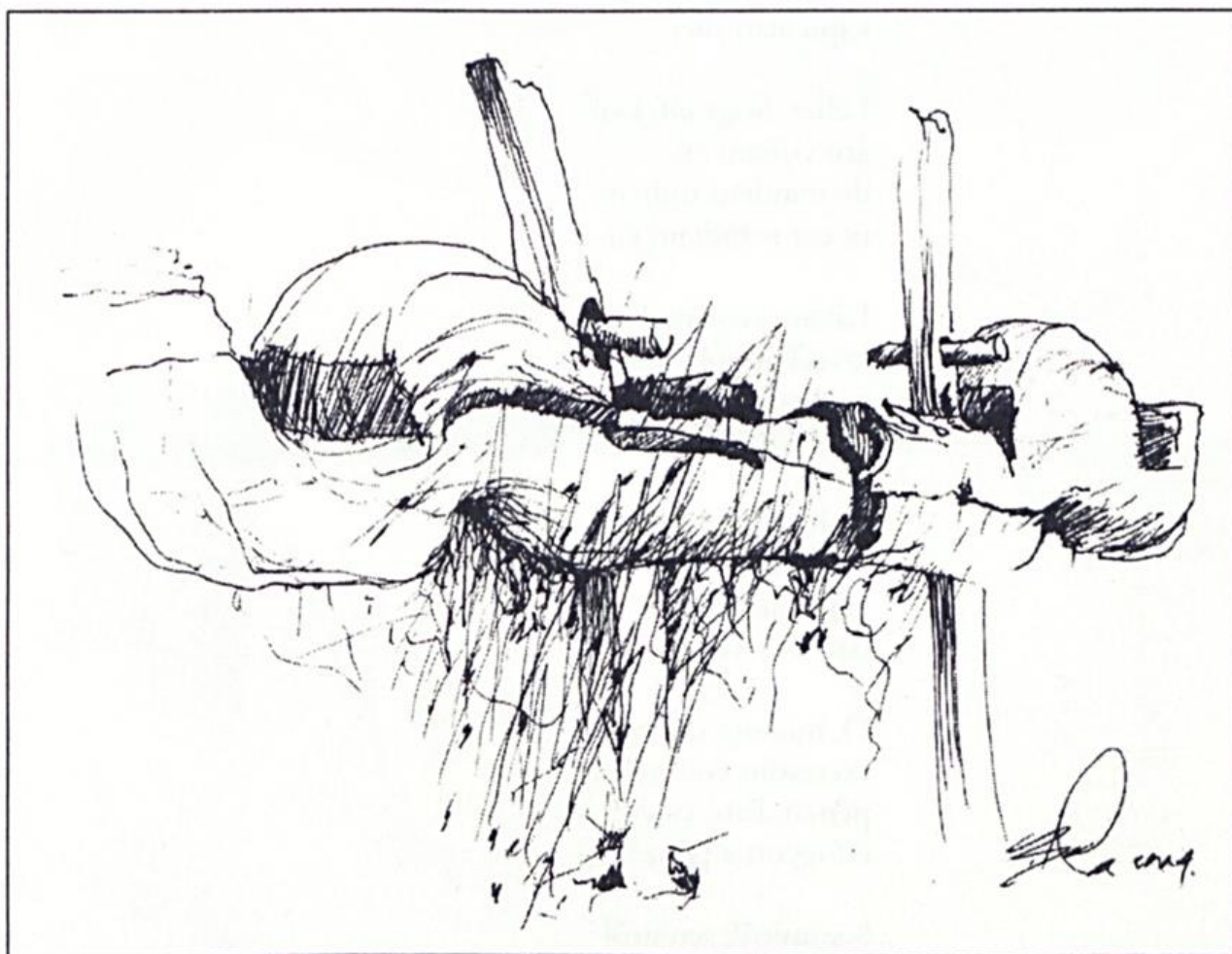
És vissza a pulthoz, és így álltam ott délután, ahogy mondtam, és akkor jött az a fi-gura. Szakadt kis ember volt, középkorú, viaszos arcú, a kinti világosságról beérve hu-

nyorgott. Aztán hozzászókkott a neonfényhez, de még akkor is hunyorgott. Valami szembaja vagy tikkje lehetett. határozatlanul megállt, pont az én pultom előtt, rámutatott valamire, fogalmam sincs mire, és két-három szót makogott. Engem nem kell féltetni, felkaptam a megmaradt, kétkilós sertéscomb-darabot, körbeforgattam, papírba csavartam, s dobtam is fel a mérlegre. A pasas zavarodottan bólintott, nem vagyok meggyőződve, hogy ezt akarta, de nem tiltakozott, a csomagot a válláról lekerült hátzsákba csúsztatta. Több se kellett, belelendültem, egy kis leveshús, két-három farhát, kisütni való friss, ropogós szárnyacskák, nézze csak, egészen zsenge, az ürge hümmögött, oké, ha hümmögsz, tovább, és eladtam neki mindent, mindent, ami csak maradt, egyetlen zsíros szelet karaj árválkodott a pultom szögletében, azt már nem volt pofám rászógni. És ki is fizette, pedig titokban éltem, kereket ne oldjon, nem sok pénz nézett ki belőle. Ehhez képest egész köteleg bankjegyet emelt ki a tárcából, leszámolta pontosan, még rá is hagyott, aztán megint motyogott valamit, talán köszönt, talán szitkozódott, és jelentéktelen, csoszogó léptekkel kikacsázott a fedett csarnokból. Néztem, ahogy a ferdén lógó hátizsák lentebbi csücskén csepegni kezd a vér, ráfröccsen a sarkára, a nadrágja szárára, a padlón kipettyezi az útját.

És ekkor éreztem úgy, hogy megszabadultam, hogy a pulton heverő tízkilónyi súlyfelesleg énrólam ment le, újra sovány vagyok, mint katonakoromban, és nem tapad több vér a kezemhez. Nem érdekelt, hogy ki volt ez a fura pali, a lényeg, hogy jött és megmentett. A zsíros karajt belevágtam a főnök kutyájának gyűjtött egyvelegbe, csak úgy csattant. Éppen mindenki locsolt. Én is nekiálltam, a slaggal vastag sugárban úsztattam a kövezetet, előblögettem a rekeszeket. A hús- és bőrdarabkák, csontszilánkok kavargva igyekeztek a lefolyóba. És ragyogott minden, és jött a főnök sápadtan, levegő után kapkodva, azt hitte, a szétvert óra hadüzenet, pedig csak búcsúpuszinak szántam. Kérdezte, hol a hús, visszapakoltam-e, és mondtam neki szótagolva, hogy nem, mindent eladtam, mindent, csak hogy érezze, kivel szúrt ki, kit üldözött el. A szája széle remegett, nem is mert egyedül maradni, a háta mögé intette valamelyik havert, mintha bizony én kavartam volna meg itt a dolgokat. Áadtam a kasszát, a listát a felvett húsokról, követeltem, hogy számolja át azonnal, amit meg is tett, de folyton elrontotta, még sosem láttam ilyen rosszul számolni. Vagy ötször újrakezdte, rászóltam, ne húzza már az időt, sietek, kivettem a kezéből, szóltam neki, hogy figyeljen, a többieknek is, hogy figyeljenek, mert addigra odagyültek mind. És szépen, kristálytisztán leszámoltam neki még a borraivalót is, nem tartottam meg, tegye csak el, jól jöhet még, ha nősz, mondtam.

Hipp-hopp megszabadultam mindentől, eladtam a lakást, megvettem a furgont meg a düledező vályogházat a kisöregék mellett, láttad te is, mi lett belőle, most már bárki megnézheti. Ott árultunk, ugyanazon a piacon, és ebéd tájban mindig magára hagytam az öreget, fogtam egyetlen, egyetlenegy paradicsomot, pirostat, mint a vér, fényesre törülgettem a kabáthajtókámmal, odasétáltam a fedett csarnokhoz, ettem a paradicsomot. Ha nem volt vevő, beszélgettem a régi haverokkal, ha volt, akkor csak támaszkodtam a pultnak. Néha kértem tíz-húsz deka ezt-azt, például töpörtyőt az öregnek, nagyon örült neki, befalta a fogatlan szájával. A fiúk kiszolgáltak, nem engedtek fizetni,

ne hülyéskedj, mondták. Néha vittem nekik hideg üdítőt, sört, ásványvizet cserébe. A Lajhár sunnyogott, menekült, ha meglátott, ki se merté dugni az orrát az irodából, ha mégis találkoztunk, a kezemben lévő paradicsomot bámulta megbabonázva. Végig-
mértem a hájas, szőrös dögöt, fuj, gondoltam, te kellettél neki, persze, neked nincs munkaszagod, csak az arcszesz meg a whisky meg a papír szaga, a hájas, puha test párája. De nem dühödtem be, leállítottam magam. Egy idő után a srácok kértek, ne jöjjenek többet, legalább amikor a főnök itt van, megállapodhatunk valami jelben. Mert ők szívesen látnak, de utána mindig ordibál, dühöng kivörösödve, rajtuk csattan az ostor. Oké, mondtam, gyerekek, dobjatok ki, de magamtól egy lépést se, vevő vagyok itt, fizetek, ha kell, mint bárki más. Be is jártam, míg csak Lajhár el nem helyeztette magát. Feri lett a főnök, behívott az irodára, kínált whiskyvel, ígért fűt-fát, mondtam, ne haragudj, ennek a történetnek vége.

Bakos Ferenc linómetszete

Bocsáss meg

Voltam én tenéked
voltam szeretőd,
sámán dob ütemén
hozzád lépkedő.

Cigánykóró lelkem
pörgette a szél,
voltam aki csókot
kapu alatt mér.

Lehet, hogy elfekvő
áru voltam én,
de mindent tudtam
és ezt is tudtam én.

Lábam teutánad
szerelemből mászkált,
csókod ha elesaltam,
tapsikolt a sátán.

Voltam utca cucca,
álmot kérgető,
kapualji céda,
bárcás szerető.

Ó, mennyi szeretőm,
szeretőm volt nekem,
pénzhullató estén
elfogyott a pénzem.

Semmiről, senkiről
nem beszél a szám már,
szeretőm volt nekem,
szeretőm a Sátán.

Járok, jövök

I hát megköszönöm szívvel, szóval,
vérző fáklyával, élő holddal,
hűlő zsaráttal, teli pohárral,
álmomban veled, nappal mással.

Alvó falvakat takaró neon függönyök
között álmosan járok, jövök, dűnnyögök.
Fénycsapdák, árnyék festette ösvények,
haló poromban is hozzád zörgetek.

Útravaló

Gyere a nyárba,
hagyjunk itt mindent,
szikrázó zápor
kimossa inged.

Út sodrában majd
fűzike
árnyékot növeszt,
ülj ide.

Házak előtt a
dáliák,
elűzik arcod
bánatát.

Eső zuhog és gyöngyök,
ítat a határ,
megáldom a földet,
hogy boldog zöldbe járj.

Lebegés

Egy pillantás
mi meghatároz, s visszakérdez
múltszagú jelenszövő pillantás
képekkel mintha itt lenne
leketlen hova talán tovább
mámorba mártózott meghasadás
És nézem
kuszán kúszik be a sötét
átöelve éveim, s a távol
kicsinnyé zsugorodva pihen meg ölemben
Már nem szólok, hogy hangom
kínálja élő magam
Hagyom, mit is tehetnék
átjárt s belém ivódott
sejtelmes sóhajok óhaja
s nem kutatom
volt-e rég csak egy pillanatra épp
hogyan megszüljön magát kínjaimnak
vagy a fájdalom formázta alakká
hogyan legyen
mit sirassak semmitérő sodródásaimban
váltott vágyak csodás csókjaival.

Utolsó este egy kórházi ágyon

Oszlop mögé bújva figyelem
gondtalan mosolyt táncoló
magam mindenkinek
káprázatok vagy botránkozatok
így lézlek láthatatlan
ó, borzalom, s a testem
mit sejtjeire szettek szét
virulva repked

kis kórtermi tünemény
egy pillanat játék, mire
lehet emlékezni, ki akar
míg nem viselhetem
hogya a sok közül csak egy, itt
ki arctalan az már képtelen is
és ismét csak a fehér falak
pedig
én itt sem voltam.

Áprilisi hajnali három

Furcsán baktat e hónap
burkolna árnyba egy tópart
hús séták álma vár ha
mozdul ki fáradt lágyan
ölelne éjből előkelő szellő
szándékos mosolya véd az örökléttől
mint egy tűnő szertenéző
honnán jön holnap elő.
De majd borul minden ága
fáknak szaglatos virágba
nyílik csőre csattogva
sok rekedt madárnak
a természet hívó karján
gügyög gyermeki harsány
s én ellépek hallva halvány
képeim múltó netovábbját.

A költő

I.

A szövegszerkesztőhöz ül. Lösszét ír a lapnak.
Majd az öreg írógépen mesét a játszóknak.
Éjjel tollért nyúl és verset teremt az alvóknak.

II.

Fekszik. A szeme nyitva. A toll sem jó. A szó sem.
Csákány és riolit darab. Már félálomban van.
Jelet. Ujjal a homokba. Alszik. Vagy sehogyan.

arteriosclerosis

ha egyenként szedegetve cókókjait
lábujjhegyen szépen elővakodik
az emlékezet
gyere vissza hozzám teremtő képzelet

szeptember

lepke leng a lusta ég alatt
az első holt levél is éjjel
szilvalopó borz szőnyege lesz
de most még peng ég és föld között

Bakos Ferenc linómetszete

Sorhossz

Én most úgy érzem hogy megelőztem
Igaz nem mint pálya ördöge
Inkább magamban bizton bújtan
Mellőzve mit mérne stoppere

Úgy vagyok önnel hogy sehogyse
Kurzor a lefagyott gépemen
Légynyi tempó a possadt sörben
Eltelt napunk pompás panírban

De versenyünk terve beválltva
Mint a boltban otthagyt üveg
Az ivás próbáját kiállta

S a hulladék fölé még fizet
Ily előnnyel nyertem a meccset
Előzve önt mit magamban hiszek

tavaly szindbád mariendbadban

hát tavaly szindbád marienbadban?
(egy út melyről még semmit nem tudunk)
alént kérdeztem választ nem vártam
láttam arcán hogy már erősen unt

igen nekem is elment a kedvem
és türelmem elfogyott mint a szesz
dühöngtem durván nyugtalan nyersen
hülye hajósok nyamvadt tengerek

ha menni kéne nincs az a sziget
mely precízen pont lábához siet
megtörve súgja itt vagyok vigyél

fenébe vele mit ír robgrijé!
egyedül maradsz nyakig a bajban
félő mint szindbád marienbadban

Mezei István

Az Ipolytól a Tiszáig

A magyar–szlovák határmenti kapcsolatok

Az MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézete a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium megbízásából egy, az ország teljes határszakaszát vizsgáló kutatási megbízást teljesített 2000 júliusa és szeptembere között. Ennek a munkának részeként született az a dolgozat is, amely az Ipolytól a Tiszáig törekedett feltárni részben a határország adatai alapján az elmúlt évek határmenti közlekedési, forgalmi kapcsolatait, részben írásos dokumentumok, sajtóhírek és vezető személyiségek szóbeli közlései alapján a határmenti társadalmi kapcsolatokat. Mivel a rendszerváltás óta igen gazdag társadalmi kapcsolatrendszer alakult ki a két ország között, érdemes a térség érdeklődő lakóinak beszámolni erről a sokszálú jelenségről.

A dolgozat első része összefoglalja a közel féléves munka általánosítható tapasztalatait, ami magától értetődően történelmi fejtegetéseket jelent, a második rész pedig a tényleges határmenti kapcsolatok szervezetrendszerét törekszik egy logikai vázra felfűzve bemutatni. Nem titkolt szándékom az, hogy az érdeklődő Olvasó a példák láttán ötleteket kapjon saját hasonló (civil vagy önkormányzati) tevékenységéhez, a csüggedők pedig erőt merítsenek a már bontakozó eredményekből. Különösen ez utóbbinak érzem a jelentőségét, mert hajlamosak vagyunk a kis lépéseket, a szerény eredményeket lebecsülni. Hogy egy példával rávilágítsak az eddig állni látszó idő felgyorsult szerepére: a letkési határátkelő méltatlan helyzetét kellett konstatálnom augusztusi uttlétem alkalmával (a határátkelő parancsnokával a saját személyautómban kényszerültünk a beszélgetést lefolytatni az ideiglenes barakkban uralkodó lehetetlen állapotok miatt), de ez a helyzet ez év márciusában a határátkelő átépítésével látványosan megváltozott.

A nacionalizmus és a racionalizmus küzdelme

Férségünk, a Kárpát-medence történetének egyik legvirágzóbb szakasza a 19. század második fele, az I. világháborút megelőző bő fél évszázad volt. A politikailag az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó államok és népek akkor egy gazdasági terület alkottak. A fejlettebb osztrák és cseh ipar piacai nagyrészt a birodalom keleti felébe tartozó országok és tartományok voltak, köztük a legjelentősebb: Magyarország. Az Osztrák-Magyar Monarchia egésze mint gazdasági-politikai egység fontos tényező volt Európában, számolni kellett vele mind politikai-hatalmi, mind gazdasági szempontból.

Az I. világháború utáni politikai folyamatok, jelesen a nemzeti önállósulási törekvések olyan erővel érvényesültek, hogy azok megvalósításának radikalizmusa a gazdasági egység felbomlását is eredményezte. Ettől kezdve a kis államok egymással szembeni önállóságukért cserébe megkapták a nagyhatalmi politikának való teljes kiszolgáltatottságot, amivel együtt járt a széttördelt gazdasági egységek függő helyzetbe kerülése is.

Utólag is jól látszik, hogy a politikai egység felbomlása a legrosszabb változatban valósult meg, mert nem csak különálló államokra hasadt a korábbi európai jelentőségű birodalom, amit a nemzeti feszültségek miatt érthetőnek is tarthatunk, de a gazdasági egységet, a gazdasági összefonódottságot, és vele a nagy gazdasági tér előnyeit is elvesztették a megszülető, újjászülető kis népek. A nemzeti ideológiák azt hirdették – tévesen –, hogy ha egy nép elnyeri függetlenségét, ha végre önálló államot alkot, akkor felszabadul az addigi uralkodó nép elnyomása alól és szabadon kibontakoztathatja alkotóképességét. Önálló politikai nemzetként végre képes lesz bizonyítani felnőtségét, amit például az önálló és önellátó (autark) gazdaság kiépítésével is támogat.

Ennek jegyében formáltak úgy 1919-től kezdve a megalakuló új államok a gazdaságukat, hogy elvágták az egymáshoz fűződő korábbi kereskedelmi, ipari, pénzügyi, banki, stb. kapcsolataikat és helyettük a (többi) nyugati állam felé, majd a gazdasági kényszerek miatt egyre inkább Németország felé fordultak.

A magyar–német külkereskedelmi kapcsolatok

1. táblázat

Évszámok	1929	1933	1937	1939
A Németországba irányuló kivitel az összes kivitel %-ában	11,7	11,2	24,1	52,4
A Németországból származó behozatal az összes behozatal %-ában	20,0	19,6	26,2	52,5

Forrás: (Berend-Rankó 1976, 396. old. és Rankó 1981, 346. old.)

Ezt a politikát csak annyiban változtatta meg a nagyhatalmi érdekszférák módosulása, hogy a Szovjetunió sikeres nyugati expanziója, tehát a II. világháború után a gazdaságpolitika szuronyokkal és tankokkal kikényszerített célországa a „baráti” Szovjetunió lett a felszabadulásuk során egyúttal meg is szállt kis országok számára. A szovjet hódoltság megszűntével, 1989–90 után újból nyugat felé fordultak ezek a kis államok és a

gazdasági vonzerő miatt újból Németország lett a legerősebb külföldi partnerük. Magyarország példáját felhasználva mutatom be az elmúlt húsz év változásait a legnagyobb külkereskedelmi partnerek adatai segítségével. Közéjük emeltem Cseh/Szlovákiát is, a dolgozat tárgya miatt.

A magyar külkereskedelem behozatala

2. táblázat

Országok	1983	1988	1989	1992	1996	1997
Szovjetunió	28,6	25,04	22,1	16,9	12,5	9,2
NSZK	10,2	13,87	16	23,5	23,6	27
NDK	6,7	6,42	6,2	-	-	-
Ny-Berlin	-	0,06	0,1	-	-	-
Ausztria	4,7	7,21	8,6	14,4	9,5	10,6
Olaszország	2,3	3,15	3,4	6,3	8,1	7,3
Cseh/Szlovákia	5,1	5,08	5,2	4,3	3	2,4
Szlovákia	-	-	-	-	2,4	1,9

Forrás: KSH Évkönyvek

Mindkét táblázat jól mutatja először a Szovjetunió, majd Németország vezető szerepét a magyar külkereskedelemben. Különösen a kivitel esetében figyelhető meg jelentős túlsúly.

A magyar külkereskedelem kivitele

3. táblázat

Országok	1983	1988	1989	1992	1996	1997
Szovjetunió	31,6	27,61	25,1	13,1	5,9	5,1
NSZK	7,4	10,95	11,9	27,7	29	37,3
NDK	5,9	5,28	5,4	-	-	-
Ny-Berlin	-	0,08	0,1	-	-	-
Ausztria	4,4	5,72	6,5	10,7	10,6	11,4
Olaszország	3,3	4,21	4,7	9,5	8	6,1
Cseh/Szlovákia	4,8	5,39	5,01	2,7	2,2	1,7
Szlovákia	-	-	-	-	1,9	1,4

Forrás: KSH Évkönyvek

A fenti két táblázathoz hasonló eredményeket kapnánk a többi kis ország külkereskedelmének vizsgálatakor is. A jövőben fog kiderülni, hogy a nacionalista ideológiák mikor fogják újból átadni helyüket a gazdasági racionalitásnak. Nem a politikai tartalmú határváltozásokat értjük ezen, hanem a gazdasági-foglalkoztatási egység kialakulását.

Amikor a szovjet birodalom széthullásával önálló mozgástérhez jutottak az addig kényszerpályán mozgó kis államok, akkor szétvált Csehszlovákia is. A szétválás indoka

azonos volt a fél évszázaddal korábbi elválás indokával: akkor az osztrákok és a magyarok, most a csehek mint nemzet lettek felelősek Szlovákia elmaradottságáért: az elnyomó néptől megszabaduló, végre önálló kis nép kibontakoztathatja tehetségét, alkotóerejét, aminek következtében sikeresebben fog tudni részt venni a népek közötti világversenyben. Ennek pedig eszköze, sőt gazdasági talapzata az önálló és önellátó (autark) gazdálkodás.

Az évtizedek során azonban megváltozott a világ. Már nem lehet pont olyan mértékben függetlennek lenni, mint a XX. század első felében. A globális világnak nagy gazdasági terekre van szüksége.

Most már csak Szlovákiára figyelve mondjuk, hogy a politikai vezetés az önállóság kivívásától kezdődően szembekerült az új helyzet új kérdésével: Mi legyen Szlovákia jövője? Integrálódjon Európába, vagy válassza a nemzeti önállóságot akár a szomszédoktól való teljes elzárkózás árán is? 1998–99-ig az elzárkózást választották, amit erősítettek az orosz kapcsolatok megújításával is. A kormányváltás óta új módon teszik fel a kérdést: elég-e az integrációhoz, ha „csak” a nyugati államokkal erősítik gazdasági kapcsolataikat, miközben a szomszédos országokkal továbbra is hidegebb, elzárkózóbb viszonyt tartanak fenn, minimális gazdasági kapcsolattal?

Mindehhez társul még egy meg nem vitatott kérdés is, ami viszont a Dunamedence, a Kárpátok több államát is érinti: vajon nem lesz-e túl kiszolgáltatott a sok kis állam (Ausztria, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Horvátország) a nagyok kénye-kedvének? Nem lenne előnyösebb, ha ezek a kis államok (minél szorosabb) együttműködést kialakítván valamiképpen egységesen léphetnének fel az őket érintő vitákban?

Szlovákia számára továbbra sem, a jövőben sem lesz Európa vonzó cél, ha a politikát és a gazdaságot nem választja külön egymástól, ha a politikai önállóságot, a nemzetiállami eszményt nem korlátozza arra a területre, ahová tulajdonképpen való: az állam és a közigazgatás szervezésére, miközben hagyja, sőt politikai eszközökkel segíti is a gazdaság bekapcsolását az európai gazdasági vérkeringésbe, minél szorosabb Kárpátmedencei együttműködéssel.

A gazdasági terek összekapcsolódásának az lenne a haszna, hogy az elmúlt 80 év tapasztalataiból jól látható kiszolgáltatottság csökkenne, illetve a korábbi Kárpátmedencét kitöltő gazdasági egység a tőle nyugatra lévő, korábban komplementer gazdasággal bíró osztrák és cseh részekkel együtt, már egy nagy gazdasági egységet alkotván, egymás közötti gazdasági kapcsolataik már egy külön nagyrégiót alkotnának és ez a több politikai egységből álló, de gazdaságilag összefonódott nagyrégió illeszkedne az európai közösséghez.

Ez a jövőkép a visegrádi országok néven ismert csoportosulás helyett egy másik, a történelmi hagyományokhoz jobban illeszkedő országcsoport szorosabb együttműködését tételezi fel.

Napjaink valósága

A határmenti kapcsolatok

A 4. táblázat összehasonlítja a szocialista múlt és a polgári, kapitalista jelen idején működő határmenti kapcsolatrendszerét. Jelenleg a kapcsolatok eszközeit gazdag szervezeti háló jelenti, ahol arra kell törekednünk, a sokszínűség munkamegosztással párosuljon. A szervezetek saját elhatározásból végzett munkáját külső támogatás is segítheti. Közös elképzelés egy olyan távlati cél megvalósítása, amit a társadalmi integráció fogalmával írhatunk körül. Ennek megvalósítása rendkívül nehéz, talán tökéletesen soha meg nem oldható, de a határmenti térségekben is törekednünk kell elérésére.

A határmenti kapcsolatok működési tere

4. táblázat

	Eszköz	Módszer	Cél
Szocializmus	<i>Állami és</i> pártszervezetek	Központi irányítás, mindig külső parancs (Moszkva–Budapest)	A proletártestvériség reprezentálása
Polgári korszak	<i>Szervezeti háló</i> – civil szervezetek – gazdasági érdekvédelem – önkormányzatok – kistérségi szövetségek – megyei önkormányzatok	Saját elhatározás (hazai érdekek) Külső indíttatás (európai érdekek)	Társadalmi integráció – környezetvédelmi – gazdasági – állampolgári

a) Civil szervezetek

A civil szervezetek jelentősége abban van, hogy hálózatszerű felépítésükkel rugalmasan tudnak alkalmazkodni a lehetőségekhez. A hazai gyakorlat úgy alakult, hogy egy-egy nagyobb önkormányzat közös épületben helyezte el a város civil szervezeteit, és ez a költségkímélő megoldás szervezési előnyöket eredményezett. Szervezetek, személyek és programok olyan összeszövődését, ami sokszor kibogozhatatlanná teszi a cselekvéseket, viszont megsokszorozza a hatékonyságot.

Ilyen központ Nógrád megyében Vác, ahol egy épületben székel a Jó Palócok Alapítvány, az Ipoly-táj Fejlesztéséért Alapítvány, a Göncöl Alapítvány, az Ipoly Unió Alapítvány, stb.

Ipoly Eurorégió és Ipelsky Euroregion

A magyarországi rendszerváltás után gomba módra szaporodó civil szervezetek között megalakult a Közösségszolgálat Alapítvány 1992-ben. Célja a helyi közösségek fejlesztése, működőképességük segítése, a települések társadalmi, gazdasági, építészeti,

infrastrukturális és környezeti problémáinak feltárása és ezek megoldásának segítése. Az alapítvány egyik regionális irodája 1993-ban kezdte meg működését Balassagyarmaton. Az irodát eredményes két évi működés után 1995-ben Ipoly-táj Fejlesztési Alapítvány néven önállósította az országos alapítvány. Az alapító okirat az alapítvány tevékenységének területét az Ipoly másik oldalára is kiterjesztette, aminek az volt a valóság-alapja, hogy már ebben az időben is folytak közös Ipoly-völgyi fejlesztési munkák.

A határon átnyúló kapcsolatok közé tartozott a tanulmányutak szervezése Csehországba, Franciaországba. 1995-ben az Ipoly két partjáról Szécsénykében (Seciánky) összegyűlt 54 polgármesterrel közös nyilatkozatot fogadtak el az Ipoly-völgyi örökség ápolásáról, és ennek érdekében az intézmények és szervezetek együttműködéséről. Televíziós és rádiós képzést és műsorkészítést szerveztek mindkét oldalnak Phare-támogatásból, kézművestábort szerveztek Ipolyföldemesen (Szlovákia), stb.

A legeredményesebb az Ipoly Szabadegyetem megszervezése volt. A szabadegyetem szervezésében közreműködött a Szent István Király Alapítvány az Ipoly Mente Kultúrkörért és az Ipoly Unió Környezetvédelmi Egyesület. A szabadegyetem célja az Ipoly-völgy megismerése, feltárása, az itt élő mindkét oldali polgárok tettekkészségének segítése volt. 1994-ben kezdődtek a tanfolyamok Balassagyarmaton. A 69 résztvevőből 38 fő Szlovákiából jött. A szabadegyetem nyilatkozattal zárult, amelyben kezdeményezték az Ipoly Öko-Eurorégió létrehozását. Az 1995–96-os szabadegyetem már ennek jegyében szerveződött. Megtervezték az eurorégió létrehozásának lépéseit, kidolgozták az Ipoly Térségi Együttműködés koncepcióját (funkcionális béke, politikai igény, gazdaság, környezet, kultúra témakörökben). A tartalmi részek kidolgozását az 1996–97-es szabadegyetemen végezték el. 1997–98-ra kialakult egy hasonló gondolkodású, a határon átnyúló kapcsolatok fejlesztéséhez értő, szervezési ismeretekkel és ambícióval rendelkező kb. 100 fős mag, akik 35 településről érkeztek. Mindannyian folyamatosan tevékenykedtek civil szervezetekben, tehát tapasztalataik voltak a társadalmi kapcsolatok terén. Körükben alakult szilárd elhatározássá az évek folyamán az Ipoly Eurorégió létrehozásának terve. A kezdeti, elsősorban művészeti érdeklődésű tagság mellé fölzárkóztak a gazdasági, közlekedési, kereskedelmi, infrastrukturális kapcsolatokat szorgalmazó szakemberek. Tevékenységük szakértői dolgozatokban öltött testet.

A politikai körülmények 1999 elején tették lehetővé, hogy lépéseket tehessenek tervük megvalósítására. Hat polgármester, köztük Balassagyarmat és Ipolyság polgármesterei, valamint az Ipoly-táj Fejlesztési Alapítvány elnöke további hat civil szervezet nevében szándéknyilatkozatot írtak alá 1999. április 14-én Balassagyarmaton. Ebben nyilvánították szándékukat az Ipoly Eurorégió megteremtésére. Az együttműködés Magyarországon 105 önkormányzatot, 230 ezer lakost, Szlovákiában 218 önkormányzatot és 210 ezer lakost érint. A szlovák törvények hiányossága miatt országonként külön-külön jogi személyiségű szervezeteket hoztak létre, amelyek megalapításuk után együttműködési megállapodásokat kötöttek.

Az érintett területek Magyarországon: Salgótarján, Szécsény, Balassagyarmat, Rétság, Vác és Szob statisztikai körzetének területe. Szlovákiában az ipolysági, a

korponai, a losonci, a nagykürtösi, a rimaszombati, a selmebányai, a zselizi járás területe, valamint az érsekújvári járás Ipoly menti településeinek területe.

Az Ipoly Eurorégió határon átnyúló együttműködési szerződését 1999. szeptember 20-án írták alá Balassagyarmaton. Két szervezetet nevez meg az okmány, Magyarországon az Ipoly Eurorégiót (székhelye Balassagyarmat) és Szlovákiában az Ipelsky Euroregiont (székhelye Ipolyság/Sahy). Ezek elnökei voltak az aláírók, és a szervezet is kettős központtal működik, részben Balassagyarmaton, részben Ipolyságon. A létrehozott szervezetet szövetségnek minősíti a dokumentum, amelynek célja az európai integrációs folyamatokra való felkészülés, a térség fenntartható fejlődésének elősegítése, az elmaradottság leküzdése, a meglévő (főleg környezeti) értékek megőrzése, területfejlesztési programok készítése. Az aláírt dokumentumok megfelelnek az eurorégiókra vonatkozó 1980-as madridi chartának. Az okmányokat letétbe helyezik Brüsszelben.

A szervezet legfőbb szerve a közgyűlés, amely a tagok összességéből áll, ez dönt az eurorégiót érintő minden ügyben. A közgyűlés négy éves megbízással 12 tagú elnökséget választ, akik közül 6 fő önkormányzati tag, 6 fő társadalmi szervezet tagja. Az ügyvitelt a titkárság biztosítja.

Az eddig különálló két eurorégió törekvése az, hogy egyesüljenek, és mint egyesült közös szervezet kérhesse felvételét az Európai Régiók Szövetségébe. Az ipolysági székhelyű szlovákiai eurorégió területén található 230 település közül eddig 45 határozott úgy, hogy csatlakozni kíván az egyesült eurorégióhoz. A magyar oldalon a 105 település közül 49 mondta ki csatlakozási szándékát.

Ez a határon átnyúló és európai támogatást élvező szervezet újabb lehetőségeket teremtene. Céljuk a közlekedés és a kereskedelem fejlesztésén túl az ökoturizmus megszervezése. Tervezik a kerékpárút-hálózat kiépítését, a hagyományos vasúti határátelők újranyitását (Drégelypalánk–Ipolyság és Ipolytarnóc–Kalonda között). A holland kormány által támogatott Matra-program keretében az Ipoly menti 80 kilométeres sáv az első olyan térség lesz Közép-Kelet-Európában, amely részévé válik az Európai Unió ökológiai hálózatának. Az ökológiai programban hét szervezet vesz részt: az Ipoly Unió, az Ipelská Unia, a váci Göncöl Alapítvány, a gödöllői Tölgy Természetvédelmi Egyesület, a Bükk Nemzeti Park, a selmebányai UNESCO-Chair Alapítvány és a Szlovák Tudományos Akadémia.

Környezetvédő szervezetek

Civil szervezetekről van szó ebben az esetben is, de mégis különböznek a többiek-től az erős ideológiai alapvetés miatt. A civil szervezetekre általában jellemző ideológiai sokszínűségben belül a környezetvédő mozgalmak a fenntartható fejlődés elveit hirdetik. Másik jellemzőjük az erős szakmaiság. Ez minden nyitottságuk ellenére bizonyos zárt-ságot is eredményez, amit jó közönségkapcsolattal, közösségfejlesztő módszerekkel oldanak fel.

1. Ipoly Unió (Vác)

1991-ben a magyar országgyűlés – a szlovák kormánnyal egyetértésben – döntött a Duna-Ipoly Nemzeti Park létrehozásáról közösen a két országban. Ez régi követelése volt a természetvédőknek, mert a szlovák fél egy 1975-ös terv alapján az Ipoly folyón duzzasztóművet épített és emellett keresztgátakkal „csatornásította” a folyót. Ez ellen a magyar és a szlovák környezetvédők közösen tiltakoztak. Ez volt a legfőbb indok az Ipoly Unió létrehozásában 1996-ban.

A szlovák vízügyi szervek indoka az volt, hogy a 140 km hosszú Ipoly, amely Szobnál torkollik a Dunába, igen szeszélyes vízjárású. A folyó megzabolázására valósították meg azokat a beruházásokat, amelyek azonban csak árvízvédelmi, mezőgazdasági, és energetikai célokat szolgálták, és sosem vettek figyelembe környezetvédelmi érveket. Levágták az Ipoly kanyarjait, hogy a nagy vizeket gyorsan levezesse, az Ipolyba folyó kis vizeket duzzasztógátakkal fogták meg öntözési céllal. A beruházások során számtalan nemzetközi jelentőségű vizes élőhely pusztult el. A keresztirányú gátak darabokra szeltek a folyó élővilágát. A mesterségesen kialakított szűk medrekben növekedtek az árvízi csúcsok, amelyek magasabb gátakat kívánnak.

2. HOLOCÉN Természetvédelmi Egyesület (Miskolc)

Miskolcon nem az összes civil szervezetnek van egy közös háza, hanem öt környezetvédő szervezet található egy sajátos konstrukcióban.

Európában másodikként, 1992-ben jött létre az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány. Az alapítványt a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Önkormányzat, az Észak-magyarországi Gazdasági Kamara, a Zöld Akció Egyesület és egy magán-személy, Lemb Norbert alapította, felismervén, hogy az emberi környezet fokozatos pusztulása, a természeti erőforrások pazarlása az emberiség jövőjét fenyegető folyamat. Az alapítvány azonban magát az intézményt is a fenntartható fejlődés mintaterületének tekintve, szervezését és működését is ennek szellemében építette fel. Létrehozták a megyei Környezetvédelmi és Területfejlesztési közhasznú társaságot, ami termelő, gazdálkodó céggént kiegészíti az elméleti munkákra hivatott intézet tevékenységét. Ez az intézményi önfenntartásra, fenntarthatóságra törekvés hozta létre a Közép-Kelet-európai Diverzitás Munkacsoportot (CEE-WEB Hungary), aminek a titkársági teendőit az intézet látja el. Itt kapott helyet a Zöld Akció Egyesület és a HOLOCÉN egyesület is. A közös infrastruktúra-használat, a közös adminisztráció, a projektekben való közös részvétel mind a takarékosabb megoldásokat jelenti, segíti a szervezet gazdasági önállóságát. Programjaik többségét több pályázaton nyert pénzzel, és több országgal összefogva hajtják végre.

A HOLOCÉN Egyesület Magyarország első természetvédelmi egyesülete. 1979-ben jött létre Miskolcon a Bükk Nemzeti Park Baráti Köre, amely 1981-ben átalakult

Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Természetvédelmi Egyesületté. A HOLOCÉN nevet 1984-ben vette fel.

A közelmúlt egyik jelentős határon átnyúló kapcsolatát a szlovákiai, közelebbről a kassai SOSNA (erdei fenyő) Egyesülettel alakították ki. 1995-től közös céljuk a Hernád vízgyűjtő területének, a Hernád vidékének a föltérképezése és védelme. Az ökoturizmus fejlesztése érdekében közös turistakalauzt készítettek.

A folyó védelmére vízkémiai méréseket szerveznek. Hat hónapon keresztül folyófigyelő csoportok vesznek vízmintát a Hernádból, az eredményeket a kassai laboratóriumban elemzik. A folyófigyelő csoportokat magyar és szlovák iskolásokból és tanáraikból szervezik. Létrehozták a közösen működő „Védem az én folyómat” mozgalmat. A méréseket rendszeresen megismétlik, hogy minél nagyobb figyelem terelődjön a folyó állapotára. Felkutatják a szennyező forrásokat, tájékoztatják az önkormányzatokat a kialakult helyzetről. A munka során pályázatok segítségével képzéssel és szervezéssel segítik az önkormányzatokat, hogy a víztisztítást szem előtt tartó fejlesztéseket valósítsanak meg.

A HOLOCÉN, a SOSNA, és négy önkormányzat (Füzér, Hollóháza valamint Szkáros és Zsadány a szlovák oldalról) közös programra adott be pályázatot a Kárpátok Alapítványhoz. (Hollóházán van szlovák kisebbségi önkormányzat is, ők is bekapcsolódtak.) A pályázattal az a céljuk, hogy kidolgozzanak egy határon átívelő vidékfejlesztést és környezeti együttműködést. Az eltervezett program egyik eleme egy kerékpárút az egykori borúton Kassáig, a másik elemet a határon áterjedő szennyeződések ügye jelenti, mert a kassai vasmű szennyezése a magyar oldalt erősen érinti. Szerepel még tervükben a hulladéklerakók megszüntetése is.

Szlovákiában már működik a szelektív hulladékgyűjtés, azt szeretnék megvizsgálni, hogy itt hogyan lehetne elindítani ezt a folyamatot. Az a céljuk, hogy a települések lakóit képessé tegyék arra, hogy önmaguk meg tudják fogalmazni igényüket a környezettel szemben, és ezt az igényüket a helyi önkormányzat meg is tudja valósítani. Szakemberek segítik a pályázatok elkészítését. Ezek a pályázatok és a tervezett munkák mind határon átnyúló közös munkákat jelentenek. A feladatok elvégzése munkahelyteremtéssel is jár, mert az önkormányzatoknak a vízminőség, a tájvédelem érdekében munkát kell végeztetni.

b) Gazdasági érdekből szervezett kezdeményezések

1. Szilikát Vállalkozási Övezet

1998 végén kezdeményezte a szlovák-magyar kereskedelmi kamara losonci regionális szervezete egy határon átnyúló együttműködés létrehozását. Ennek oka az volt, hogy Magyarország tagja azoknak az országoknak, akik korai, vagy legalábbis korábbi csatlakozást remélhetnek, tehát már tagjelölt ország. Szlovákiának erre csak később lesz esélye, emiatt a szlovákiai vállalkozók úgy érzik, hátrányba kerülhetnek magyar kollégáik-

kal szemben. Kezdetben kamarai és városvezetői találkozókát szerveztek a kérdés megvitatására, ezeken kiderült, hogy nincs benne nemzetiségi vonatkozás (ez döntő szempont a szlovák fél szemében), gazdasági érdekeket követnek az elképzelések. A magyarok fellepesnyi előnyt szeretnek kihasználni.

A losonci vállalkozók nagy terveket dédelgetnek, amit *Szilikát Vállalkozási Öveget* neven foglalnak össze. (A név a környék legfontosabb ásványára, az üvegyártás alapanyagául szolgáló szilikátra utal.) Nagyívű fejlesztési programot tartalmaznak terveik: az ásványi anyag kitermelését, feldolgozását, kutatóintézet létrehozását, infrastruktúra fejlesztését, stb. A szilikát feldolgozása nagyon energiaigényes, emiatt még 3 új nagyteljesítményű erőmű építését is tervezik. A már meglévő muhi atomerőmű teljesítménye is kevés az elkészült tervek szerint.

A szlovák állam a közelmúltban elkészített egy, a közigazgatás érdekeit szem előtt tartó rendezési tervet, ami közigazgatási-területi alapon szervezné át az eddigi járásokat, körzeteket. A szilikát feldolgozásában érdekelt vállalkozók ennek a módosítását kezdeményezték, mert a beosztás nem esik egybe fejlesztési terveikkel. Területileg szélesebb, de mélységében rövidebb rendezési terület kijelölésében érdekeltek.

A benyújtott tervek csak szlovák területre vonatkozó fejlesztéseket tartalmaznak, nincs szó arról, hogy magyar területet is bevonnának az ásvány feldolgozásba. A programnak az a közös vonása, hogy út- és vasútfejlesztés is szerepel benne. (Ipolyság–Hont–Drégelypalánk közötti vasútvonalon mindössze 6 km-es távolságon van fűszedve a sín.) A szlovák félnek ez fontos lenne az áruszállítás miatt, mert egy Észak-Dél irányú összeköttetést biztosítana. Ha sikerülne céljukat elérni, az erősítené a nyugat-nógrádi regionális összeköttetést.

A fejlesztés európai fejlesztés lenne, aminek a sikere esetén továbblépésről is szó lehetne. Az üvegyiparban és a vegyiparban lehetőség van a későbbi együttműködésre. A sikküvegyártás megszűnt Salgótarjánban, viszont a romjain több kisebb-nagyobb cég működik, amelyek specializálódtak pl. biztonsági üvegekre, autóüvegekre. A szlovák oldalon viszont megmaradt a sikküvegyártás. A két fél összekapcsolódása lehetőséget teremtene pl. közös kutatóintézet létrehozására. A kerámia-gyártás is alkalmat ad az együttműködésre a foglalkoztatásban is.

2. A tarcali borút program

1918-cal bezárólag a magyarországi Hegyalja települései a megtermelt bor egy jelentős részét a tőlük északra fekvő országokban adták el, ahová szekereken, hordókban szállították a hegy levét. A vasút korábban természetesen ők is váltottak vaspályára, de az útvonal megmaradt: Tarcal, Kassa, Eperjes, Krakkó. Ezt az útvonalat az 1918-as határváltozások megszüntették. 80 év elteltével, a régi, több száz éves gazdasági kapcsolatok felélesztése érdekében kerestek támogatókat a falu képviselői és találtak többek között a Kassán székelő, a Kárpátok Euró régió országaiban tevékenykedő Kárpát Alapítványnál. A vállalkozás költséges volt, mert a szekereket kamionokkal szállították,

de vitték a kirakodóvásár teljes felszerelését is. A személyzet a táncosokkal együtt külön utazott. Céljuk a monopóliumok előnyének megtörése, hogy a kereskedők ne a nagy monopolszervezeteken keresztül rendeljék meg a bort, hanem közvetlenül a termelőktől.

Az út sikeressége miatt ennél sokkal nehezebben megvalósítható tervet is meg akarnak valósítani: valaha Szentpétervár is célpontja és jó fogadója volt a borok királyának. Ennek az útnak a megszervezése még nagyobb feladat lesz.

A *Kárpát Alapítvány* a Kárpátok Eurorégió egész területén szervez és támogat programokat határon átnyúló kapcsolatok esetében. Központja Kassán van, a magyarországi képviselet Egerben székel.

3. Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség (KHGSZ)

A piaczgazdaság logikája indította arra az ország észak-keleti csücskében lévő vállalkozásokat, hogy keressék a lehetőségét egy olyan külgazdasági együttműködésnek, amelyik a múltban jól működött. A hagyományt az 1918 előtti gazdasági közösség nagy piaca jelentette a Kárpátok mentén.

1990 októberében bejegyezték nyíregyházi cégbíróságon a *Kárpátok-Tisza Alapítványt* azzal a céllal, hogy az Alpok-Adria Munkaközösség mintájára ebben a térségben segítse előmozdítani a sokoldalú együttműködést. Ebben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, a Magyar Hitelbank és két magánszemély szerepelt alapítóként. Ehhez a szervezethez lengyel, ukrán, román és más magyar megyék is csatlakoztak az idők folyamán.

1993-ban Lillafüreden aláírták a Kárpáti Kamarák Együttműködési Szerződését. Ebben az ungvári, a lebergi, a kassai, a nagymihályi, a rzeszóvi, a nagyváradi és az észak-magyarországi ipari- és kereskedelmi kamarák vezetői nyilvánították ki azon szándékukat, hogy javítják az általuk képviselt régiók gazdasági kapcsolatait.

Ezt a szerződést 1999-ben megújították. A szerződésben vállalták az üzleti élettel kapcsolatos információk cseréjét, pl. a vámok, a jogi szabályok, az engedélyeztetés változásai esetében, illetve figyelemmel kísérik országukban a pályázati lehetőségeket a kölcsönös szereplési lehetőség szempontjából, évente összegzik és elemzik az elmúlt év teljesítéseit.

Mindezek a körülmények kedvezően hatottak a *Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség (KHGSZ)* létrejöttére. Az 1993-ban megalakult Kárpátok Eurorégió célkitűzéseivel összhangban, a főtitkársággal egyeztetve megkezdődött 1994-ben a hármashatár vidékén tevékenykedő vállalkozásfejlesztési szervezetek együttműködése, amit még ebben az évben a szlovákiai Nagykaposon szerződéses formába is öntöttek. A szövetség törekvése, hogy segítséget nyújtson a kis- és középvállalkozások megalakításában és fejlesztésében, a határokon túli szakmai, kereskedelmi kapcsolatok által a tagok határmenti együttműködésében. Céljuk az egységes információs bázis és a működtetést biztosító rendszer létrehozása, vállalkozási övezetek és vámszabad területek létrehozásának kezdeményezése a három ország határos térségeiben, az üzleti kapcsó-

latok közvetítése, nemzetközi támogatások megszervezése, egységes térségi fellepés a régió fejlesztése érdekében a saját önkormányzati és állami szerveknél, ajánlások készítése a határatkelés megkönnyítése érdekében

A szövetséget 12 tagú tanács irányítja (három országból 4-4 fő), székhelye Sátorajáuhelyen a Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány irodájában van. Az iroda ügyvezetője egyúttal a szövetség elnöke.

A szövetség tagjai arra számítanak, hogy szervezetük más, hasonló törekvésű szervezetek hálójának egyik láncszemeként működik. Ezek a (nagy) szervezetek következők, a nagyobbtól a kisebbek felé haladva: a Közép-európai Kezdeményezés (KEK), a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA), Kárpátvidéki Régiók Együttműködése (Krosno), Kárpátok-Tisza Alapítvány (Nyíregyháza), Kárpátok Eurorégió (Debrecen), Kárpáti Kamarák Szövetsége (Miskolc-Lillafüred), Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség (Nagykapos), Kárpát-Eurorégió Fejlesztéséért Alapítvány (Kassa) és az önkormányzatok között kialakult kapcsolatok.

Tevékenységük eredményeként 1997-ben megnyílt egy irodájuk Királyhelmeceen (Szlovákia), Kárpátalját 1998-ban különleges gazdasági övezetté nyilvánították. 1996-tól televíziós gazdasági műsort sugároznak havonta Sátorajáuhelyről magyar, szlovák és ukrán nyelven. Negyedévente megjelenik három nyelven a Kárpátok Gazdasági Szemle. (Dankó, 1999)

c) **Önkormányzati kezdeményezések: testvérmegyék, testvérvárosok, testvérfalvak**

Az önkormányzatok testvérvárosi és testvérfalu-mozgalma igen széles mederben folyik, szinte nincs is olyan önkormányzat, amelyik ne épített volna ki szinte külföldi hálózatot maga körül, beleértve a szomszédos országokat is. Az alábbiakban szereplő néhány példa inkább csak a típusok bemutatását jelenti.

Salgótarján–Besztercebánya 1995-ben kötött egymással szerződést a kapcsolatok elmélyítéséről. Ez két vezető szerepet betöltő közigazgatási egység együttműködésének kezdetét jelentette, mert a Nógrád megyei önkormányzat és három szlovákiai járást egybefogó közigazgatási egység, a kerület együttműködését tartalmazza. A szerződés szerint rendszeres tapasztalatszerésre kerül sor a közgyűlés tagjai, a különféle közintézmények tisztségviselői között, kapcsolatfelvételt létesítenek a kereskedelmi- és iparkamarák között, de kitértek a sport és kulturális élet közös programjaira, valamint a gyerekek táboroztatására is. Rendszeres lett a múzeumok, a fotóklubok közötti kiállítások, a két város hivatalai között a szakmai kapcsolatokon túl a szakszervezetek is szerződést kötöttek egymással. Ennek eredményeként csereüldetésben vesznek részt. A vezetők a szerződés szerint évente kétszer találkoznak.

Hollókő–Vlkolínec falvak kapcsolata: 1994-ben a világörökség megítéző címbirtokosa, Hollókő felvette a kapcsolatot Vlkolínec nevű szlovákiai faluval, amely Rózsa-

hegy (Ruzomberok) mellett található, és 1993 decemberében szintén a világörökség részének nyilvánították a 45 parasztházból álló településeggyüttesét.

A *Miskolc–Kassa* kapcsolat elsősorban politikai-kulturális elemekből szövődött össze az elmúlt évtizedben. Ennek egyik látványos megnyilvánulása volt a két város ünnepének egybeesése (Kassán május 7-én, Miskolcon május 11-én van a városünnep, ahová hivatalos a másik város polgármestere is.) A két város színházai (a miskolci Nemzeti Színház és a kassai Thália) kölcsönösen vendégszerepeltek egymás intézményeiben, illetve a 2000. év júniusában megrendezett nemzetközi színházfesztiválnak a kassai *Szlovák* színház (a Divadlo) is ünnepelt résztvevője volt. A két város közös kiadású, kétnyelvű könyvben mutatta be a két várost, stb. Demonstratív jele volt az együttműködésnek a kassai főpolgármester és a miskolci polgármester rendszeres találkozója.

Ezeket a kapcsolatokat lendítette ki a reprezentáló szakaszból a gyakorlati lépések irányába Miskolc 1996–97-ben készülő városstratégiája, amelyben azt fogalmazták meg a fő célok között, hogy az unióhoz való kapcsolódás érdekében legyen Miskolc eurorégiós központ. Azonban az is világos volt az előterjesztők előtt, hogy az az előnyös, ha a két város a régiós együttműködésekben nem vetélytárs, hanem együttműködő partner, hiszen a két város egyedi érdeke és közös érdeke is egybeesik az eurorégiós szándékokkal.

Ezek után került sor 1997-ben annak a keretegyezménynek a szentesítésére, amely ezt a jószomszédi kapcsolatot rögzíti, de még mindig csak a két város vonatkozásában. Az egyezményben azonban már szövegszerűen szerepelt az eurorégió létrehozása is mint cél. Mivel Magyarország a csatlakozást illetően előnyösebb helyzetben van, mint Szlovákia, emiatt Kassának és a kassai kerületnek is előnyös az együttműködés.

1999-ben került sor most már a résztvevő négy fél megbeszélésre. Ezek: a Kassai kerület (ez négy járást foglal magába), Kassa város, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc város. A két város ettől az időtől kezdve alkalmaz egy-egy referenst a mindennapi ügyek vitelére, valamint a két fél 5–5 főt delegált a keretegyezmény és az azt követő eurorégiós szerződés előkészítésére. A tíz tagú szlovák-magyar konzultációs bizottság feladata az volt, hogy koordinálja a kijelölt feladatokat és ellenőrizze azok végrehajtását.

A konzultációs csoportoknak egy-egy társelnöke van, kifelé egyforma jogosítvánnyal. A tagokat és a társelnököt a szerződő felek állami és önkormányzati szervei nevezik ki. (A magyar oldalon ez csak az önkormányzati oldal delegálási jogát jelenti, az állam nem szól bele a tevékenységbe, mert az összhangban van a hazai és a nemzetközi törvényekkel és szerződésekkel.) A határozatok konszenzussal születnek. A dokumentumok annak az államnak a nyelvén készülnek, ahonnan származnak.

Ezeknek a feladatoknak a végrehajtását Miskolcon rábízták egy szervezetre, a Miskolc–Kassa (Kosice) RÉGIÓÉRT kht-ra. Ennek a kht-nak csak magyar tagjai vannak, de a megyei önkormányzaton és Miskolc városán kívül Tiszaújváros és Nyékládháza is, valamint néhány vállalkozás is tagként belépett a szervezetbe. A céljai összhangban vannak a keretszerződéssel, mert az autópálya megépítése, üzemeltetése és karbantartá-

sa mellett az euroatlanti integráció elősegítése (pályázatok) a feladatuk. Ennek a szervezetnek a révén kerültek be a gazdasági érdekek az eurorégió tevékenységébe. A támogatási források megléte az eurorégió brüsszeli bejegyzésétől függ.

Az Európai Unió által nyújtott új lehetőségek kihasználása érdekében alakították meg a Kassa–Miskolc Eurorégiót 2000 májusában. Az együttműködési szerződés aláírás előtti állapotban van. A szervezet létrehozásakor a két város polgármesterén kívül a két megye elnöke is az aláírók között lesz. Ezzel juttatják kifejezésre, hogy nem csak a két város ügyéről, hanem annál szélesebb terület (Borsod-Abaúj-Zemplén megye és a Kassai kerület) együttműködéséről is szó van. A szerződéstervezet kizárja a nemzetek feletti és az államok feletti szerveződés lehetőségét, mert a horizontális kapcsolatrendszer mellett áll ki.

A keretegyezményt elküldték Brüsszelbe, ott regisztrálták az alakulás szándékát. Akkor fogják a Régiók Tanácsában regisztrálni a szervezetet, ha az aláírt együttműködési szerződés is megérkezik a régióbemutatóval és a kitűzött célokkal együtt.

A *Sajó (Slaná)-Rima Eurorégióban* 3 szlovákiai járás (a rimaszombati, a nagyrőcei és a rozsnói) és 4 magyar kistérség (az ózdi, a kazincbarcikai, a miskolci és a tiszaujvárosi) vesz részt. A megalapozás a családi kapcsolatokkal kezdődött, ezek mellett az utóbbi évtizedben fellendültek a kulturális és a sport kapcsolatok is a Gömöri Népfőiskolai Egyesület és a Tompa Mihály Kulturális Egyesület, valamint az iskolai sportszervezetek és a diákönkormányzatok közreműködésével. Már tíz alkalommal rendezték meg a Gömöri Nyár programjait, meghívott szlovákiai vendégekkel. A putnoki Gömör Múzeum az egész gömöri kultúrát vizsgálja. 12 önkormányzat a Putnok és Térsége Társulás tagja, 21 pedig a Gömöri Településszövetség. A Szlovák Vállalkozók Szövetsége kiállítóként is részt vesz a Gömör Expo évenkénti rendezvényein.

A Sajó (Slaná)-Rima Eurorégió vezetői Rozsnón írták alá az együttműködési megállapodást 2000 októberében.

d) Kistérségi szövetségek együttműködése

1. Medvesaljai Kistérségért Egyesület

A *Medvesaljai Kistérségért Egyesületet* három önkormányzat hozta létre: Cered, Zabar és Szilaspogony. Megalakulása óta további települések csatlakoztak a határ mindkét oldaláról. Az említett három magyar településen túl még Kazár, Bárna és Mátraszele, valamint kilenc település a szlovák oldalon: Tajti, Vecseklő, Óbár, Egyházásbást, Újbást, Hidegkút, Dobtelek, Péterhala, Sátoros. Nem bejegyezett társaság még, csak egy laza szövetség, amit *a polgármester elődje kötött meg a túloldaliakkal*. A cél az volt, hogy pályázatot adhassanak be egy Medves-fennsík keresztülvövő kerékpárútra és turistaútra a CREDO programon belül. Ez nem volt nagy projekt és csak a szlovák oldalon készült el. 1999-ben eldöntötték, hogy bejegyeztetik magukat, hogy könnyebb legyen közösen a Phare-CBC pályázaton részt venni.

2. Cserhát Településszövetség

A határ észak-borsodi szakaszán fogott össze a Cserhát Településszövetség (központja Gagyvendégi) és a Bódva-völgyi Települések Szövetsége (központja a szlovákiai Szepsi). El kívánják kerülni azt a reális veszélyt, hogy a határmenti régiók együttműködése megálljon a régióközpontok, illetve a régiók dinamikus területei közötti együttműködésnél, és szinte átugorják a köztes, közvetlenül a határ mentén húzódó hátrányos helyzetű területeket. Az országhatár itt is szervesen összetartozó kistáját vágott ketté. A közlekedés természetes útvonalai és a gazdasági élet központjai a völgyben alakultak ki, határ pedig az átjárót és a gazdasági centrumokat vágta el a dombvidéki aprófalvaktól.

A változatos földrajzi felépítéshez változatos etnikai összetétel is tartozik. A magyar oldalon magyar, cigány és asszimilálódott lengyel és ruszin népesség, a határ északi oldalán pedig a magyaron kívül szlovák, német (mánta), ruszin, cigány él együtt. A szlovák oldalon jelentős iparosítás ment végbe 1945 után, Szepsiben és Tornán, amit politikai és etnikai okok vezéreltek. A magyar oldalon a hagyományos mezőgazdaság elvesztette piacait, majd az 1990-es átalakulás után tovább sorvadt az amúgy is perifériára került térség.

A két településszövetség között a kapcsolatfelvétel 1991-től datálható. A fejlesztésben érdekelt felek találkozóira a Kány-Buzita határátkelő megnyitására és a tornanádaskai határátkelő nemzetközivé nyilvánítására tett erőfeszítések adtak alkalmat. 1993-ban tartották Tornanádaskán a Határmenti Polgármesterek Találkozóját, ahol állásfoglalás született az együttműködés területeiről, és szervezeti kereteiről. 1997 őszén sor került a Határmenti Polgármesterek II. Találkozójára. Ekkor határozták el, hogy minél több település találjon a határ másik oldalán testvértelepülést. Kilenc településpár kezdett formálódni. Ezt kívánta erősíteni a közösen beadott „Kézfogás a határon” című pályázat, amelyet a Phare támogatott is. A kétoldalú kapcsolatok megerősödését jelzi, hogy két településpár közösen pályázott a Phare Credo programhoz. Edelény és Szepsi a két város informatikai rendszerének párhuzamos kiépítését, Hidvérgárdó és Torna a határátkelőhely további fejlesztését tervezi a megvalósíthatósági tanulmány elkészítésével. (*G. Fekete, 1998*)

e.) Megyei önkormányzatok

Az állami/önkormányzati szervezetek hagyományosan hosszú évtizedek óta tartottak fenn hivatalos kapcsolatokat a szlovák oldallal, ezek jelleg, mérete, minősége a rendszerváltás után azonban változott.

A változás fő oka az önkormányzatiság mint szervezési elv megjelenése volt, amely a maga demokratikus működésével felszínre hozta többek között a határmentiségből fakadó nehézségeket. Ezek a nehézségek eddig is ismertek voltak, de nyilvánosan róluk csak ritkán volt lehetőség beszélni és sok nehézségbe ütközött minden olyan szándék, amely cselekedni is, változtatni is akart a kialakult helyzeten. Az együttműködést általában hosz-

szü évtizedeken át az országok közötti hivatalos kapcsolatok uralták, más típusú, pl. gazdasági jellegű kapcsolatra csak az országok közötti közös megállapodás alapján kerülhetett sor. Így szervezték meg az aratási munkák idején a mezőgazdasági gépek cseréjét.

A változás másik oka a területfejlesztés fontosságának felismeréséből származott. Az egyes települések, önkormányzatok összefogásának szükségességére hamar fény derült, és a közös gondolkodásnak, tervezésnek a határmenti térségekben természetes következménye lett a másik oldalon élőkkel való kapcsolat felvétele.

A kapcsolatfelvételt sürgette a modernizálódó gazdaság logikája is, amely a piaci elv érvényesítése miatt egyre nehezebben viseli el a merev politikai határokat. A piaci elvek egyre erőteljesebb magyarországi érvényesülése, a piaci elvek érvényesülését támogató, sőt sürgető európai és globális kihívások egyre határozottabban sürgetik a merev politikai határok feloldását, szabaddá tételét, a klasszikus piaci elv, a szabad kereskedelem elvének érvényesülését, az emberek és anyagok szabad áramlását.

A változásokon belül új elemet hozott, hogy az Európai Unió belső határai jelképpé váltak, és mint tagjelölt országnak meg kellett kezdeni a velünk határos országokkal egy hasonló állapotnak a megvalósítását. Ezeket a lépéseket az Európai Unió pályázatokkal ösztönözte. Ez a magyarországi szereplők számára kedvező alkalomnak kínálkozott, hogy az amúgvig már a „levegőben lévő” problémának megoldásakor külső, emiatt független félre hivatkozhatnak a szlovák féllel történő kapcsolatok felvételekor. Mint külső hivatkozási alap mindkét fél számára fontos lett az Európai Unió elvárása.

Ennek a jelentőségét akkor tudjuk felmérni igazán, ha az egyes megyék rövid-, közép- vagy hosszútávú programjait vizsgálva meglátjuk, hogy azokban csak érintőlegesen van szó a magyar-szlovák kapcsolatok fejlesztéséről, a két ország egymáshoz közel fekvő térségeinek együttműködéséről. A megyék 1999 előtt készült terveiben csak mint szokásos fordulat szerepel a szomszédos országgal építendő kapcsolatok erősítése.

Az Európai Unió hatására, mint külső hatásra meginduló kapcsolatfelvétel a CREDO programmal vette kezdetét. Az Európai Unió 1998 nyarán hirdette meg a Phare-országok határszakaszaira vonatkozó Credo programot. Célja a kapcsolatépítés volt, főleg képzések, együttműködések kialakítása szerepelt a támogatandó körbe, nem a beruházások. A kísérletet, az elképzelt terveket a Nógrád megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány és a Gödöllői (ma Szent István) Agrártudományi Egyetem dolgozta ki, ehhez csatlakozott a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Területfejlesztési Ügynökség, a Bódva-völgye Városai és Falvai Társulás (központja a szlovákiai Szepsi), az Ózd környéki Őrhegy Egyesület és a Heves megyei Területfejlesztési Társulás. A program gazdája a borsodi fejlesztési ügynökség lett.

1. Nógrád megye

Nógrád megye a PHARE CBC-program Kis Projekt Alapjának támogatási lehetőségét kihasználva hozta létre a szlovák partnerszervezettel közösen a NEOGRADIENSIS Eurorégiót 2000 elején Losonc központtal. A névválasztást az határozta meg, hogy a megye

regi latin neve nem sérti egyik fél nemzeti érzékenységét sem. Nógrád megye szlovákiai partnerei az eurorégióban a nagykürtösi, a losonci és a poltári járások. A NEOGRADHENSIS Eurorégió partnerszervezete a NEOGRADHENSIS Eurorégió Egyesület lett, mert ezzel a jogi formával tudják működtetni az eurorégiót. Az alapszabályt nyáron fogadták el, amely szerint az eurorégió legfőbb szerve a közgyűlés, a belőle választott elnökség és felügyelő bizottság, valamint a munkabizottságok. A közgyűlésben paritásos alapon azonos számú (15–15) képviselővel vesz részt a két fél, és évente legalább egy alkalommal üléseznek felváltva a két országban. Az elnökségben is paritásos alapon vesznek részt (7–7 fő), őket a szerződő felek jelölik, évente legalább két alkalommal üléseznek. Az elnöki tisztséget kétévente váltják, de a mindenkori elnök mellett a másik ország által választott társelnök tevékenykedik. A titkársági (napi, ügyvivői) feladatokat a Nógrád megyei Területfejlesztési Ügynökség kht. látja.

Az eurorégió előkészítő szakaszában Losoncon írtak alá megállapodást 1998. december 11-én arról, hogy a történelmi Nógrád-Novohrad megye területén határon átnyúló interregionális együttműködést alakítanak ki. Egy év múlva, 1999 decemberében pedig szándéknyilatkozat aláírására került sor, amit novemberben együttműködési szerződés megkötése követett. Az aláírók magyar részről a Nógrád megyei önkormányzat elnöke, Salgótarján megyei jogú város polgármestere, a megyei területfejlesztési tanács elnöke, az agárkamara, a kereskedelmi- és iparkamara elnökei, valamint a megye öt kistérségi társulásának elnökei, a civil szervezetek közül pedig a nagy tekintélyű Ipoly-táj Területfejlesztési Társulás elnöke. Szlovák részről a besztercebányai kerület vezetője, a járások vezetői és a városok polgármesterei voltak az aláírók a kamarák elnökei mellett.

Pályázatukban olyan fejlesztési program kidolgozását vállalták, amely elősegíti a határon átnyúló struktúrák kialakítását, kapcsolódik a megyei fejlesztési programhoz, egyúttal alapját jelenti a további együttműködésnek.

2. Heves megye

A Credo program keretében Heves megye partnere a szlovákiai Rimaszombat járás. A két közigazgatási egység nem közvetlenül határos egymással, mert Nógrád megye vékonyan közéjük nyúlik, de ez nem jelentett akadályt az előtt, hogy közösen adják be pályázatukat 1999 tavaszán. A közös munka témája Heves megye és Rimaszombat járás közötti regionális együttműködés fejlesztése lett.

Célul tűzték ki az infrastrukturális akadályok elhárítását. Ennek a tágabb feladatnak egy közvetlenül megoldandó akadálya van. Határátkelőt kell nyitni Cered és a szlovákiai Tajti (Tachty) között. Ennek a megvalósítása kormányzati akarattól is függ, de 2001-től már el lehetne kezdeni és 2002-ben be lehetne fejezni. A költségek 4 millió euróra tehetők. Szükség volna a két város, Rimaszombat és Eger közötti út javítására, korszerűsítésére, mert a két város között autóbuszjáratokat indítanak.

Emellett szó volt a közigazgatási környezet módosításáról, kedvezményezett vállalkozói övezetek kialakításáról a határ két oldalán. Tervezik közös üzletember-találkozók

és termékbemutatók szervezését. Ennek keretében 2000 májusában a vágsellyei magyar-szlovák üzletember-találkozón már a Heves megyeiek is képviseltetik magukat. A térség vállalkozói mindkét, de akár egy harmadik ország piacán is megjelenhetnek közösen.

A közös tervek között szerepel a középfokú oktatási intézmények együttműködésének segítése a sport, a kultúra és a szakmai gyakorlat terén, a terület- és vállalkozásfejlesztési igények felmérése, közös médiaprogramok kidolgozása. Fontosnak tartják a közös gondolkodás erősítését, ennek érdekében tudatosítani kívánják a térség szereplőiben az együttműködés szükségszerűségét és a térség érdekeinek szem előtt tartását. A pályázatban azt vállalták, hogy nyolc hónap alatt kidolgozzák ezeket a felvetett problémákat.

Irodalom

- Bartakovic L.–Rittenbacher Ö.–Rabely A.–Tóth E.: *Regionális fejlesztési együttműködés Heves megye és a rimaszombati járás között* Eger, Heves megyei Vállalkozási és Területfejlesztési Alapítvány, I–II. kötet (2000)
- Berend T.I.–Ránki Gy.: *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században*. Bp. 1976, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Átdolgozott és bővített 2. kiadás.
- Dankó L.: *Háromhatármenti gazdasági együttműködés*. Sátoraljaújhely, 1999, Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány
- G. Fekete É.: *A határmenti együttműködés programja*. Edelény, 1998, REG-LEX Bt.
- Ránki Gy.: *Gazdaság és külpolitika*, Magvető Kiadó Bp., 1981.

Orbán György János: Fülledt délután

„A világban csak merészség és alakító szellem
kell egy új világot kitárni előttünk.”
(Madách Imre)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2001. évre meghirdeti a

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott esszével, tanulmánnyal, riporttal, szociográfiával, interjúval lehet nevezni, amelyek elemzik, bemutatják, feltárják a magyar szellemi és kulturális élet irodalmi értékeit, történeti jelenségeit és jelenkori eredményeit, illetőleg amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A jelíges pályamunkákat 3 példányban **2001. november 15-ig** lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Múzeum tér 1.)

Kérjük, hogy lezárt borítékban mellékeljék a jelíge feloldását.

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért szakzsűri bírálja.

A pályázat díjai:

- I. 120 000 Ft
- II. 100 000 Ft
- III. 80 000 Ft

Eredményhirdetésre 2002 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor. A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

„Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy,
amekkora annak irodalma mutatja.”

(Mikszáth Kálmán)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2001. évre meghirdeti a

MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott szép-irodalmi művekkel lehet nevezni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A jelíges pályamunkákat 3 példányban **2001. november 15-ig** lehet benyújtani a Palócföld Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Múzeum tér 1.)

Kérjük, hogy lezárt borítékban mellékeljék a jelige feloldását.

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért szakzsűri bírálja.

A pályázat díjai:

- I. 120 000 Ft
- II. 100 000 Ft
- III. 80 000 Ft

Eredményhirdetésre 2002 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor. A díjazott művek közlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

„Az irodalom is közigy, ha pedig az,
akkor indulo művelőit segíteni kell.”
(Gerelyes Endre)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata és a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a várossá alakulás 80. évfordulóján újra meghirdeti a

GERELYES ENDRE-PÁLYÁZATOT.

Olyan fiatal alkotók szépirodalmi műveit várjuk, akik 1976. január 1. után születtek.

Tematikai és terjedelmi megkötés nélkül benyújtható bármely, eddig még nem publikált írás.

A jelíges pályamunkákat 3 példányban **2001. november 15-ig** lehet eljuttatni a Palócföld Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Múzeum tér 1.).

Kérjük, hogy lezárt borítékban mellékeljék a jelíge feloldását, a szerző személyi adatainak pontos feltüntetésével.

A pályázat díjai:

- I. 60 000 Ft
- II. 40 000 Ft
- III. 20 000 Ft

Eredményhirdetésre 2002 januárjában, a 80 éves város ünnepén kerül sor. Az első közlés jogát – a díjazottak esetében – a *Palócföld* folyóirat tartja fenn.

Salgótarján Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

LEGYEN TÁRSUNK AZ OLVASÁS ÉVÉBEN!

A Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Kollégiumának
támogatásával
a Balassi Bálint Megyei Könyvtár

KÖNYVTÁROSOK – ALKOTÓ OLVASÓK TALÁLKOZÓJÁRA

hívja Önt az októberben megrendezendő
Őszi Könyvtári Napok
eseménysorozatának alkalmából.

A találkozóra azok jöjjenek, akik élvezik az írás „hatalmát”. Célunk az olvasás élményének együttes megélése. Szándékunk szerint az együttlétünk alapja a hozzánk eljuttatott írásművek alapján létrejövő szellemi kapcsolat. Éppen ezért

*** PÁLYÁZATOT HIRDETÜNK ***

a 19. életévüket már betöltött diákoknak és diáklelkű felnőtteknek.

Életszerű, hiteles szövegek, történetek beküldését kérjük. Szívesen látnánk:

- az elbeszélő műfajon belül a krónika, adoma, anekdota újraéledését;
- azon munkákat, amelyek rövid, hatásos tárlatvezetés, illetve idegenvezetés szövegét tartalmazzák;
- elbeszélő és leíró részleteket is tartalmazó, nagy megjelenítő erővel és szemléletességgel készült riportokat, melyek témája lehet pl. az évente születésnapját ünneplő könyvtár;
- lehet levél, vers vagy széppróza, négy soros, szonett vagy szabadvers, epigramma, óda, ima vagy himnusz;
- lehet fantasy, cyberpunk, s science fiction – álmodjunk együtt a jövőt!

A jelíges pályamunkákat 3 példányban 2001. szeptember 25-ig lehet eljuttatni a Balassi Bálint Megyei Könyvtár címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.; Pf. 18).

Nevét, személyi adatait, levelezési címét, telefonszámát kérjük feltétlenül adja meg, hogy találkozhatunk!

A beérkezett pályaműveket a hozzáértő zsűri értékeli.

A díjnyertes munkákat a Balassi Bálint Asztaltársaság füzeteiben közöljük.

Jelentkezését szeretettel várja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár!

(p. s.)

Elhunyt Szepesi József. Nem jó dolog búcsúztatóval indítani egy megmaradó–újjaszülő lapot. Kiváltképp, amikor új munkatársak regimentjeit kellene magunkhoz édesgetni. Szepesi Jóskára is számítottunk. (Ilyen becéző formában emlegeti őt mindenki, még holtában is. Hiába, a szeretet múlhatatlan!) Következő lapszámunkban emlékezünk meg róla, talán a hagyatékából is közölhetünk valamit; úgy tudjuk, éppen két kötete is megjelenés előtt állt. És éppen kettő jelent meg pátriájában, Nógrádban is. A Palócföld könyvek sorozatban 1983-ban *Élészórtan, mint a gyom* címmel verseinek válogatása és 1997-ben *Pogány ima* címmel újabb verseinek gyűjteménye. 2001. június 9-én temették őt Salgótarjánban.

* * *

Az Ünnepi Könyvhétre jelent meg Nagy Pál önéletrajzának első kötete. Hatalmas ívű történeti bevezetéssel indul, amelynek témája: a memoire mint olyan a magyar irodalomtörténetben, s aztán megindul az események sora: a salgótarjáni gyermekkor, a család, az egri főiskolai évek és az 1956-os októberi forradalom, amely a szerzőt egészen Párizsig repítette. Szép, hiteles írás.

* * *

Meglepő, vagy talán nem is az, így az ezredfordulós, történeti visszatekintést készítő hazában milyen sokan idézik fel személyes emlékeiket. Múlt havi számunkban Sz. Györfly Sarolta az 1960-as éveket idézi meg, amelyeket még mind kislány élt át Salgótarjánban. Említette a Winter udvart is, amelyet Pásztor Ferenc is külön fejezetben tárgyal, egyelőre még csak kéziratban lévő igen vaskos visszaemlékezés füzérében. A jeles újságíró és televíziós szerkesztő könyvét bizony jó lenne mihamarabb kézbe venni. Hátha jövőre a 80. éves Salgótarján ünnepségsorozatára kiadja a város.

* * *

Egyébként Nagy Pál könyvét dr. Kovács Anna ajánlotta az olvasóknak s beszélgett a szerzővel az Ünnepi Könyvhét egyik salgótarjáni rendezvényén június 6-án a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban. Ahol két nap múlva, június 8-án a *Palócföld* idei első számát is bemutattuk a nagyszámú érdeklődőnek.

* * *

Kormos István nógrádi irodalmi utóéletének van egy szép fejezete is. Annak idején Csohány Kálmán a *Szegény Yorick* egyik példányát „telerajzolta”. A Keresztúry Sándor birtokában lévő abszolút unikális példányt 1984-ben Nógrád megye megjelentette. Természetesen mára már ez is könyvritkasággá vált.

(p. m.)